મહેરબાન આર્. બી. યૂબેંક બી. એ., આઇ. સી. એસ.

તરફથી

આ ભિલોડી ગીતોનો સંગ્રહ કરવામાં

વારંવાર જે ઉત્તેજન મળ્યું છે

તેને માટે ઉપકાર પ્રદર્શિત

કરવાને આ પુસ્તક એ

સાહેબને અર્પણ

કરૂં છું.

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૫.

નાથજી મહેશ્વર પાઠક.

પ્રસ્તાવના.

સને ૧૯૧૦ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં ડુંગરપુર તાબાના ચીકલી ગામે ભીલ લોકોના સરહદી દાવા ચુકવનારી બૉર્ડરકોર્ટમાં રેવાકાંઠા તરફથી ત્યાંના આસિસ્ટંટ પોલિટિકલ એજંટ મે. આર. બી. યુબેંક આવ્યા હતા અને તેમણે પોતાની ઑફિસ સાથે સૂંથ તાબાના પ્રતાપગઢ ગામે મુકામ કર્યો હતો. તે વખતે હું પ્રતાપગઢમાં મહેતાજી હતો. તેઓનો ત્યાં મુકામ રહ્યો તે દરમિઆન મને તેમના શિરસ્તેદાર રા. રા. ગુણવંતરાય હિરાલાલ દેસાઈ સાથે કાંઈક પરિચય થયો, અને તેઓએ મને પંચમહાલમાંથી મેળવેલાં કેટલાંક ભિલોડી ગીતો બતાવ્યાં અને જણાવ્યું કે સાહેબને ભિલોડી ગીતનો ઘણો શોખ છે માટે અહીંનાં એવાં ગીતો મેળવી આપો તો ઘણું સારૂં. મને પણ એ વિષયનો શોખ હોવાથી મેં ઘણી ખુશીની સાથે એ કામ કબુલ કર્યું.

આ ગીતો એકઠાં કરવામાં મને ઘણી મહેનત તથા મુશ્કેલી પડી છે. શરૂઆતમાં હું ભીલો ગાતા ત્યાં જતો એટલે તેઓ શરમાઇ જતા ને ગાતા બંધ પડી જતા. હું તેઓને બહુ સમજાવતો ત્યારે તેઓ ગાવું પાછું શરૂ કરતા. દરેક કડી બબ્બે વખત ગાતા હોવાથી મને વધારે અનુકૂળ પડતું; કારણ કે પહેલી વખત કાંઈક લખવું રહી જતું તો બીજી વખત તે પુરૂં કરી લેતો. ઘણી વાર રાગડા કાઢી ગાવાની તેમની ઢબને લીધે શબ્દોની સમજ પડતી નહિ, તેથી મારી નિશાળનો આસિસ્ટંટ શિક્ષક કલજી પુના જે પ્રતાપગઢનોજ વતની અને જાતે ભીલ હતો તેને હું ઘણુંખરૂં મારી સાથે રાખતો. ગીતોમાં કાંઈ લૂટફાટની કે મારફાડની વાત આવતી કે લોકો બંધ થઈજતા, એવા ડરથી કે રખેને હું એ પરથી અમલદારોને બાતમી આપી તેમને પકડાવી દઈશ. મે. યુબેંક સાહેબનો પ્રતાપગઢ મુકામ હતો તે દરમિઆન એક દિવસ રાત્રે એ પ્રમાણે બન્યું. વાગડમાં ચોથ લેવા જવા વિષેનું ગીત (૫૪મું) ગાતાં છેલ્લે મારામારીની વાત આવે છે ત્યાં તેઓ એકદમ અટકી ગયા, ત્યારે મેં તથા મારા આસિસ્ટંટે તેમને

ઘણુંએ સમજાવ્યા છતાં પણ તેઓ સમજ્યા નહિ અને છેવટ કાયર થઇને અમારે ચાલ્યા જવું પડ્યું. પછી બીજે દિવસે મારા આસિસ્ટંટે એ ગીત પુરૂં કરાવ્યું. વખત જતાં એ લોકોનો વહેમ ઓછો થતો ગયો તેમ તેમ મુશ્કેલી ઓછી થતી ગઇ.

ગીતો મેળવવામાં મારા આસિસ્ટંટ ઉપરાંત પ્રતાપગઢ સ્કૂલ કમિટીના મેમ્બર પારગી બાધર માવજી તથા પારગી કેસરા પુના તરફથી પણ મદદ મળી છે તે સર્વેનો આ સ્થળે આભાર માનું છું.

ભીલોની ભાષા બદલાય નહિ તે વિષે મેં ઘણી કાળજી રાખી છે. તે જેવી રીતે ગવાતાં ને તેમાં આવતા બોલો બોલાતા તેવીજ રીતે મેં તે ઉતારી લીધાં છે. ગીતોમાં આવતા કઠણ શબ્દના અર્થ એ લોકો પાસેજ મેળવેલા છે. જ્યારે કોઈ શબ્દના અર્થ તેઓ સમજાવી શકતા નહિ ત્યારે તેઓ કહેતા કે એ તો એમ બોલાય છે, જેમકે "મા'રાજા હેલી" (ગીત ૫૪ મું).

લગ્નોમાં, મેળાઓમાં, તથા બીજા પ્રસંગોમાં આ લોકો ઘણુંખરૂં મરદ તથા બૈરાં સામસામાં ઉભાં રહી ગાય છે. તેમ કેટલીક વખત તેઓ છુટાં છુટાં પણ ગાય છે. ઘણુંખરૂં, દરેક ટુંક બબ્બેવાર ગાય છે. ગીતોના રાગ જુદા જુદા હોય છે. એ લોકોનું ગાવું કાનને મધુર લાગતું નથી, તોપણ તે સાંભળવાથી ઘણી રમુજ પડે છે ખરી. હું દરેક ગીત તેમના રાગમાંજ ગાઈ શકું છું.

આમાંનાં ઘણાં ગીતો જુનાં છે અને કેટલાંક હાલના વખતનાં છે.

રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે આ ગીતો વાંચી જઈ એના સંબંધમાં કેટલીક ઉપયોગી સૂચના કરી હતી, તથા વાંસવાડા સંસ્થાનના ન્યાયાધીશ રા. રા. સન્મુખરામ સુરજરામ વકીલે ગીત ૬૪ તથા ૬૫ના સંબંધમાં કેટલીક ઐતિહાસિક બીના મેળવી આપી હતી તેઓનો આ સ્થળે આભાર માનું છું.

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૫. **નાથજી મહેશ્વર પાઠક.**

ભીલ લોકો.

આ પુસ્તક ભિલોડી ગીતનું હોવાથી આરંભમાં ભીલ લોકો વિષે કાંઇક હકીકત આપી હોય તો અસ્થાને નહિ ગણાય.

ભીલ લોકો અનાર્ય એટલે આ દેશના મૂળ વતની છે એમ મનાય છે. જેમ જેમ સુધરેલા આર્ય લોકો હિંદના જુદાં જુદા ભાગોમાં પ્રસરતા ગયા તેમ તેમ આ મૂળ વતનીઓ પહાડો તથા જંગલોમાં ભરાતા ગયા અને ત્યાં જઇને નિર્ભયપણે વસવા લાગ્યા.

એ લોકોની વસ્તી દક્ષિણ રજપુતાનામાં આવેલાં ઉદેપુર, વાંસવાડા, તથા ડુંગરપુર રાજ્યોમાં, ગુજરાતમાં પંચમહાલ–રેવાકાંઠામાં, તથા દક્ષિણમાં ખાનદેશમાં મુખ્યત્વે કરીને છે. ખાસ કરીને દક્ષિણ રજપુતાનામાં એ લોકોનું જોર વિશેષ છે.

આ ગીતો વાંસવાડા, ડુંગરપુર તથા સંથ–રામપુર રાજ્યની સરહદ પર વસતા ભીલોને લગતાં છે. તેમનામાં એ હજુ ગવાય છે, અને તેમની પાસે ગવડાવીનેજ એ ઉતારી લેવામાં આવ્યાં છે.

ભીલ લોકોમાં ઘણી જાત હોય છે; જેમકે પારગી, નેનામા, ભુરીઆ, ખીલવાળ, રાવોત, મુણીઆ, પરમાર, ડિંડોર, ગરાસીઆ, ગણાસવા, કળાસવા, માળી, ભાભોર, બારીઆ, તેજોત, વગેરે. એ લોકો પોતાની જાતનાને ભાઈ સમાન ગણે છે, અને તેઓ સાથે માંહોમાંહે લગ્નવ્યવહાર કરતા નથી.

ભીલો કાંઈ બધાજ સરખા હોતા નથી. કેટલાક કેવળ જંગલી હોય છે તો કેટલાક કાંઇક સુધરેલા હોય છે. જે લોકો ઘર બાંધી વસ્તીમાં રહી મજુરી કે ખેતી કરવા લાગ્યા છે, તેઓ કાંઇક સુધારાને માર્ગે ચડ્યા છે ને કોળી લોકોને મળતા થવા લાગ્યા છે, ત્યારે

જે લોકો હજુ જંગલમાં કે ડુંગરોમાં છુટાંછવાયાં ઝુંપડાં બાંધી રહે છે અને ઘાસલાકડાં વેચી કે લૂટફાટ કરી પોતાનો ગુજારો કરે છે તે પહેરવેશ, ખોરાક, રીતરિવાજ વગેરે બાબતમાં ઘણા જંગલી રહ્યા છે.

કેટલાક કાંઈક સુધરેલા હોય છે તોપણ એકંદરે તો એ લોકો સ્વભાવે સ્વચ્છંદી, સ્વતંત્ર, કાયદાને નહિ ગણનારા, મારફાડ કરનારા, એકદમ ઉશ્કેરાઈ જનારા ને ઉન્માદીઆ હોય છે, અને ચોરી કે લૂટફાટ કરવી એમાં કાંઇ હીણું નહિ ગણતાં તેમાં ઉલટી આબરૂ માને છે. પ્રસંગ આવે તેઓ ઢોર ઉપાડી જવામાં, ચોરી કરવામાં કે નિર્જન જગાએથી જતાઆવતાને ધોળે દહાડે લૂટવામાં ચૂકતા નથી. દુકાળ કે મોઘવારીના વખતમાં કે રાજ્ય તરફથી સખ્તાઈ થવાથી તેઓ ઉશ્કેરાઈ જાય છે ત્યારે તેઓ કાયદાને બાજુ પર મૂકી કામ કરે છે. તોપણ હવે બધે રાજ્યનો બંદોબસ્ત થઈ જવાથી ઘણાખરા લોકો તો ખેતીએ વળગી ગયા છે, અથવા તો ઘાસલાકડાં વેચી, ટોપલાટોપલી બનાવી કે મજુરી કરી શાંતિથી પોતાનો નિર્વાહ કરે છે.

એ ઉપરાંત તેઓ સંતોષી, સત્યવાદી, આવ્યાગયાનો આદરસત્કાર કરનારા, સત્તાધિકારીઓને માન આપીને ને અંગ્રેજ સરકારથી ડરીને ચાલનારા હોય છે. સંતોષી તો એવા હોય છે કે એક ટંકનું ખાવાનું હોય છે ત્યાં સુધી બીજા ટંકની ફીકર રાખતા નથી. થોડું હોય છે તો કકડો કકડો વહેંચીને ચલાવે છે ને આનંદ માને છે. તેઓને ત્યાં ઓઢવાપાથરવાનાં સાધન નથી હોતાં તો ઘાસ કે પરાળ પાથરી બાજુએ તાપણું કરી તેની આસપાસ શરીરે એક ભોદરું (ફાટેલું કપડું) વીંટાળી સખત ટાઢમાં પણ પડી રહે છે.

સત્યવાદીપણાના સંબંધમાં કહેવાય છે કે જંગલમાં રહેનારા ભીલ જૂઠું બોલતા નથી, પણ જેઓ શહેરના કે સુધરેલા લોકોના સંબંધમાં આવેલા હોય છે તેઓ અસત્ય બોલતાં શીખ્યા છે. કોઈ

સરકારી નોકર લાંચ માગે છે તો આપે છે; પણ તેને કોઈ પૂછનાર મળે છે તો તેને બધી હકીકત કહી દે છે પણ ખરા. એ પરથી કહેવત ચાલે છે કે "ભીલ માગે તેને આપે ને પૂછે તેને કહે." વાણીઆ, વહોરા વગેરે દુકાનદારથી તેઓ છેતરાઈ જાય છે કારણકે તેઓને ભાવતાલ કરતાં આવડતું નથી. તેઓ તો જે કિંમત માગવામાં આવે છે તે આપી દે છે ને કહે છે કે "તું જાણે ને બાબો રામ જાણે."

વળી ભીલ જેને આશ્રય આપે છે તેને કદી પણ છેહ દેતા નથી. તેનું રક્ષણ કરતાં કદાચ જીવ આપવો પડે તોપણ તેમ કરવામાં પાછી પાની કરતા નથી; અને પોતાને બારણે આવી ચઢેલાનો પોતાનાથી બને તેવો સત્કાર કરે છે.

એ લોકોમાં દારૂનું વ્યસન બહુ નડારૂં હોય છે. જે કમાય છે તે ઘણુંખરૂં પીવામાં જાય છે. સર્વે સારેનરસે પ્રસંગે દારૂ તો પીવો ને પીવો જોઇએજ. તે વિના લોકોમાં સારૂં કદી કહેવાયજ નહિ. એકડા વિનાનાં સો મીડાં ખોટાં. એ લોકોમાં માંહોમાંહે લડાઇ ટંટા થાય છે તે ઘણે ભાગે અતિશય દારૂ પીવાથીજ થાય છે; અને તેનો નિકાલ પણ દારૂથીજ આવે છે. ન્યાતની પંચ કોઇને દંડ કરે છે તો તે પણ ઘણુંખરૂં દારૂ પાવાનોજ હોય છે.

એ લોકો વહેમી પણ ઘણા હોય છે. તેઓ ભૂત, ડાકણ, મંતરજંતર, શુકનઅપશુકન વગેરે માને છે, અને એ કારણથી ભૂત ડાકણ કાઢનારા ભોપા, ભુવા કે બડવા ગામે ગામ હોય છે. ઘરમાં કોઇ માંદું પડે છે કે બડવાને બોલાવવામાં આવે છે ને તે ફલાણી ડાકણ વળગી છે એમ કહી તેને કાઢવાને માંદા માણસને ધુણાવે છે ને કાંઇક મંતરજંતર ભણવાનો ઢોંગ કરી તથા અમુક ક્રિયા કરાવી આ બાપડા અજ્ઞાન લોકો પાસેથી પૈસા કઢાવી જાય છે. તેઓ જોડાજોડ ઝુંપડાં બાંધી રહેતા નથી તેનું કારણ એ પણ ખરૂં કે તેઓ બીએ

છે કે રખેને પારોશીને ઘેરથી ભૂતડાકણ વળગે. તેઓ લંગોટી મારી અર્ધનગ્ન ફરે છે; પણ માથે તો ફાળીઉં બાંધે છેજ, કદીપણ માથું ઉઘાડું રાખતા નથી, તે ભૂતપિશાચના ડરને લીધેજ. ઘરમાં કોઈનું મૃત્યુ થાય છે અથવા તો કોઇ લાંબો મંદવાડ ભોગવે છે તો તરત વહેમાઇ જઈને તેઓ ઘર ખાલી કરે છે ને નવું બાંધે છે, તેમાં કદી રહેતા નથી, તે પણ એવા ડરથીજ. બહાર નીકળતી વખતે હંમેશાં શુકન જુએ છે. કામે જતાં બિલાડી આડી ઉતરે છે તો કામ સિદ્ધ થશે નહિ એમ માની બાપડા ઘેર પાછા ફરે છે. નીકળતાં ડાબી બાજુએ કાળી કાબરને કરોળતી સાંભળે છે તો અપશુકન થએલા સમજે છે, પણ જો જમણી બાજુએ બોલતી સાંભળે છે તો કામ જરૂર સિદ્ધ થવાનું એમ માનેછે (જુઓ ગીત ૫૪, લીટી ૧૮–૧૯.)

ભીલ લોકો ઘણુંખરૂં જંગલમાં કે ડુંગરો પર ઝુંપડાં બાંધી રહે છે. ભિલોડી ગામમાં હારબંધ ઘરો જોવામાં આવતાં નથી, પણ ટેકરેટેકરે કે ડુંગરેડુંગરે છુટાં છુટાં 'ટાપરાં' હોય છે. એ પ્રમાણે ઉંચી જગ્યાએ છુટાં છુટાં ઘર બાંધે છે તે કાંઇક ભૂતડાકણના ડરને લીધે, કાંઇક સ્વરક્ષણને ખાતર (દૂરથી આવનારને જોઈ શકાય તેને માટે), અને કાંઇક રાત્રે પણ પોતાના ઘરમાં બેસી પોતાની ખેતી સાચવી શકાય તે હેતુથી. જ્યાં જ્યાં ગામ હોય છે ત્યાં ત્યાં એવાં જથાબંધ 'ટાપરાં' જોવામાં આવે છે. એવી રીતે જથાબંધ ઝુંપડાં આવેલાં હોય છે તેને 'પાલ' પણ કહે છે. એક એક પાલમાં કેટલીક વખત ઘણાં છાપરાં આવેલાં હોય છે ને તે મોટા વિસ્તારમાં પથરાએલાં હોય છે. તેથી તેમાં પાછાં ફળીઆં કે 'પાડા' હોય છે. દરેક છાપરૂં ટેકરાની ટોચ પર હોય છે, ને તેને ફરતી જમીનમાં ખેતી કરવામાં આવે છે તેને 'વાડા' કહે છે. તેમાં મકાઇ, ચણા, તમાકુ, મરચી, રીંગણી, વાલોળ, એરંડી વગેરે ઉગાડવામાં આવે છે. વળી સૌ

સૌનાં મહુડી ને આંબા તો હોય છેજ. એ પ્રમાણે એ લોકો પોતાને ખપની લગભગ સઘળી ચીજ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. ફક્ત મીઠું કે લૂણ લેવાને તેઓને વાણીઆ કે વહોરાની દુકાને જવું પડે છે.

ભીલનાં છાપરાં તે કેવળ છાપરાંજ હોતાં નથી. તેમાં બધો જોઇતો વગ હોય છે. તેમાં ઢોરને બાંધવાની જગા હોય છે, અનાજ ભરવાની જગા જુદી હોય છે, રાંધવાની તથા સૂવાની જગા જુદી હોય છે વગેરે. વળી, રાત્રે 'જનાવર' (વાઘ) નો ભય હોવાથી ઘરને ફરતી કાંમડાંની વાડ કરી લીધેલી હોય છે, જેથી અંદર બાંધેલાં ઢોરનું રક્ષણ થાય છે. ઘર ઘણુંખરૂં કામડાની ટટ્ટીનાં હોય છે ને કેટલાંક છાણથી થાપી લીધેલાં હોય છે. છાપરાં ઘાસથી કે પરાળથી છાએલાં હોય છે. અંદરથી પણ ઘર સ્વચ્છ હોય છે. ઘરવાખરામાં પાણી ભરવાનાં માટલાં તથા રાંધવાનાં હાંલ્લાં ઉપરાંત અનાજ ભરવાની કામડીની કોઠી, દળવાની ઘંટી, છોકરાંને સુવાડવાની કામડીની ઝોળી, સુવાના એકાદ બે ઢોળીઆ, તમાકુ પીવાનો હુકો તથા હળ વગેરે ખેતીનાં સાધન હોય છે. તાંબાપિત્તળનાં વાસણ વગેરે કીમતી સામાન કાંઈ ઘણુંખરૂં હોતો નથી.

રાત્રે ઘરની ચોકી કરવાને કુતરા પાળેલા હોય છે, જે એટલા બધા વિકરાળ હોય છે કે રાત્રે તો તેનાથી ડરવુંજ પડે છે. જો બચકું ભરે છે તો માંસનો લોચો કાઢયા વગર રહેતા નથી. કેટલાક જંગલી ભાગોમાં નિશાળનો મહેતાજી છોકરાંને બોલાવવા જાય છે ત્યારે છોકરાંને નિશાળે નહિ મોકલવાં હોય તે છતાં મહેતાજી રોજ રોજ કાયર કરતો હોય તો ભીલ લોકો તેની પાછળ કુતરાને દોડાવે છે. એટલે પછી મહેતાજી ફરી છોકરાંને બોલાવવા જવાનુંજ ભૂલી જાય છે.

એ લોકોનો પોશાક ઘણો સાદો હોય છે. મરદો માથે ફાળીઉં બાંધે છે, શરીરે ચેપાડું (ચોમાસામાં કામળી) ઓઢે છે, કમરે મણકાપોયલો દોરો ને લંગોટ બાંધે છે (ગમે તેવો ખાતો પીતો

હોય ને બેસવાને ઘોડું રાખતો હોય તોપણ), કાને મોટી વાળી પહેરે છે, ને હાથમાં તીરકામઠી રાખે છે. બૈરાં ઘાઘરો તથા કાંચળી પહેરે છે, ડીલે લુગડું ઓઢે છે, ને કામ કરવું ફાવે માટે ઘાઘરાનો કાછડો વાળે છે. હાથેપગે પિત્તળીઆં ને હાથે કેટલીક વખત કથીરનાં ઘરેણાં કે કાચની બંગડીઓ પણ પહેરે છે. ગળે 'દોરડો' ઘાલે છે, માથે 'બોર' બાંધે છે, ને કાને 'વેલ્લા' તથા 'લોળીઆં' ઘાલે છે.

ભીલ લોકોનો મુખ્ય ખોરાક મકાઈ ને મહુડાનાં ફૂલ છે. તેઓને તમાકુ તથા દારૂનું વ્યસન હોય છે. દારૂને વાસ્તે તો એવા ગાંડા હોય છે કે દારૂની લાલચ આપી હોય તો ગમે તે કામ કરવાને તેઓ તૈયાર થઈ જાય છે. એ લોકો માંસાહારી પણ હોય છે અને મુએલાં જનાવરનું માંસ પણ વખત આવે તો ખાતાં અચકાતા નથી.

ભિલોડી ભાષા ઘણે ભાગે ગુજરાતીને મળતી હોય છે, પણ તેમાં મેવાડી, મારવાડી, હિંદી વગેરે ભાષાનું મિશ્રણ હોય છે. ભીલ લોકોનાં ગીત મધુર હોતાં નથી તેથી મેવાડીમાં કહેવત પણ છે કે "કંઈ* ચારણરી ચાકરી, કંઈ એરંડારી રાખ, કંઈ ભિલોરી ગાણો, કંઈ સાઠીઆરી સાખ."

કેળવણીમાં ભીલ લોકો ઘણા પાછળ છે. એ લોકોને કેળવવાને નિશાળો કાઢવામાં આવી છે, પણ તેમાં હાજરી ઘણીજ અનિયમિત રહે છે ને તેથી અભ્યાસ પણ જોઈએ તેવો થતો નથી. એ લોકોને શીખવવાને વાણીઆબ્રાહ્મણ કરતાં ભીલ મહેતાજી હોય તો વધારે સારૂં કામ થઇ શકે એમ માની એવા મહેતાજીઓ તૈયાર કરવાને દાહોદમાં એક ભીલ સ્કૂલ સ્થાપવામાં આવી છે, જ્યાં આખા પંચમહાલ તથા રેવાકાંઠાની નિશાળોમાં ભણતા ઉપલા ધોરણના છોકરાઓને સાથે રાખી ઉપલાં ધોરણનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે,

* ચારણની તે ચાકરી શું, એરંડાની તે રાખ શી, ભીલનું તે ગાણું શું, સાઠ વરસના બુઢ્ઢાની તે સાખ શી ?

અને વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા માટે તેઓને તૈયાર કરવામાં આવે છે. એ પરીક્ષામાં પસાર થયા પછી જો કોઇ લાયક માલમ પડે છે ને તેની મરજી હોય છે તો તેને અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં વધુ અભ્યાસ માટે મોકલી આપવામાં આવે છે. નહિ તો વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં પસાર થએલા ભીલ વિદ્યાર્થીઓને જીલ્લાની ભીલ નિશાળોમાં મહેતાજી તરીકે નીમવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ચાલતે દહાડે ભીલ લોકોની નિશાળોમાં ભીલ મહેતાજી થઇ જશે, અને એમ થએથી કદાચ કેળવણી તરફ એ લોકોનો અભાવ ઓછો થશે.

ધર્મ તથા આચારવિચાર: એ લોકોને ધર્મનો કાંઈ ચોક્કસ વિચાર હોતો નથી. સાધારણ રીતે તેઓ માતાને માને છે, તેને મેલો ભોગ (મરઘાં કુકડાં વગેરેનો) આપે છે, અને પછી તેનો આહાર કરે છે. કોઇ માંદું પડે છે તો તેને ડાકણ વળગી હશે એમ માની બડવાને ધુણવા બેસાડે છે અને માતાની બાધા રાખે છે. વળી તેઓ બારબીજ (ચંદ્ર)ના સોગન ખાય છે, ને પુત્રપ્રાપ્તિને સારૂ ડુંગર નવડાવવાની (દવ લગાડવાની) માનતા રાખે છે. એ ઉપરાંત, તેઓ મહાદેવ, હનુમાન વગેરેને પણ માને છે. લગ્નક્રિયા કરાવવાને તેઓ બ્રાહ્મણને કોઇ કોઈ વાર બોલાવે છે પણ ઘણું ખરું તો એ કામ કન્યાનો બનેવી કરે છે. સગો બનેવી ન હોય તો પોતાની જાતમાંના ગમે તેનો બનેવી એ કામ કરે છે.

એ લોકોને આચારવિચાર કાંઇ હોતો નથી. તેઓ મેલા ને ગંદા રહે છે. દરરોજ નાહતા નથી. શિઆળામાં તો ભાગ્યેજ મહીનામાં એકાદ બે વાર નાહતા હોય. જંગલ જઇ આવ્યા પછી હાથપાણી પણ લેતા નથી. તેઓમાં કહેવત છે કે "પહેલે પહાણે જેવી તેવી, બીજે પહાણે રાજા જેવી." કપડાં પણ ગંદાં પહેરે છે. તોપણ હવે કેળવણીનો કાંઈક પ્રસાર થવાથી સુધારો થવા માંડ્યો છે. થોડા વખત પર એ લોકોમાં ગોવિંદ કરીને એક ગુરૂ નીકળ્યો હતો.

તેના બોધથી એ લોકોના આચારવિચારમાં ઘણો ફેર પડવા માંડયો હતો. ઘણાખરા બીલોએ માંસદારૂ લેવાં બંધ કર્યાં હતાં, બૈરાંઓએ પિત્તળીઆં કાઢી નાખ્યાં હતાં, અને તેઓ નાહવાધોવા વગેરેની ચોકખાઈ રાખવા લાગ્યા હતા. પણ એ ગુરૂએ પાછળથી રાજ્યવિરૂદ્ધ હીલચાલ કરવા માંડી અને આ અભણ લોકોને ખોટા ઉશ્કેરવા માંડયા તેથી સરકારે તેને તથા તેના ચેલાઓને પકડી દેશપાર કર્યા છે. ગુરૂ ગયો એટલે બીલ લોકો પાછા જેવા હતા તેવા થઈ ગયા છે.

રીતરિવાજ: બીલ લોકો પોતાની જાતમાં ને જાતમાં લગ્ન વ્યવહાર કરતા નથી. દાખલા તરીકે, પારગી જાતનો બીલ પારગીની કન્યાને પરણતો નથી. તેને તો બીજી જાતની કન્યા શોધવી પડે છે, એ લોકોમાં બાળલગ્ન થતાં નથી. કન્યા ૧૫–૨૦ વર્ષની થયા પછીજ સગાઈ વગેરે લગ્ન–વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. સગાઈ લગ્ન પહેલાંથીજ ઘણુંખરૂં કરી મૂકવામાં આવે છે, પણ કન્યા મોટી થએલી હોય છે તો સગાઈ થયા પછી તરતજ લગ્ન કરી દેવામાં આવે છે. કન્યાનો બાપ પોતે પોતાની છોકરીને પરણાવવાને તત્પરતા બતાવતો નથી, કારણ કે તે જો તેમ કરે છે તો છોકરીને કાંઈ ખોડ હશે તેથી તે ઉતાવળ કરે છે એવો લોકો વહેમ ખાય છે. કન્યાનું માગું વર અથવા વરના બાપ કે તેના બીજા કોઇ સગા તરફથી આવે છે, અને કન્યાના બાપને તે વાત પસંદ હોય છે તો તેની હા કહે છે, નહિ તો ના કહે છે. વાત ગમતી હોય છે તો તે વિષે આગળ વિચાર થાય છે ને દાપું અથવા કન્યાવાળાને આપવાની રકમ નક્કી થાય છે. અસલ કન્યા બદલ બળદની એક જોડ આપવાનો રિવાજ હતો; પણ હાલ તો તેને બદલે ત્રણ, ચાર કે સાડાચાર વીસ રૂપીઆ આપવાનો ચાલ છે. એ ઉપરાંત કન્યાની માને ૨૦, ફોઇને ૫, કાકાને ૫, બાબા એટલે મોટા કાકાને ૧૨, મામાને ૧૨ અને ગામના પટેલને ૧૨ રૂપીઆ આપવા પડે છે તે જુદા. પ્રથમ તો કન્યાની માને ગર્ભના નવ માસ

જેટલા ૯ આપવામાં આવતા, પણ પાછળથી વધારો થયો. તેમ દાયણને (સુયાણી, હજ્યાણીને) ૧ આપવામાં આવતો તે હાલ કોઇકજ આપે છે. દાપાના રૂપીઆ સગાઈ થયા પછી અને લગ્નના દહાડા પહેલાં આપી દેવા પડે છે. નહિ આપવામાં આવે તો સગાઈ તોડી નાખી શકાય. લગ્ન થતા પહેલાં વરને કોઈક નઠારો રોગ લાગુ પડી જાય તોપણ સગાઈ તોડી નાખી શકાય, પણ તેમ કરવામાં આવે છે તો વરના,નાના ભાઈને પરણવું હોય છે તો તેની સાથે કન્યાને પરણાવવી પડે છે. લગ્ન થતા પહેલાં વર મરી જાય છે તોપણ એમજ કરવામાં આવે છે. દાપું અપાયા પછી લગ્નની તૈયારી શરૂ થાય છે. લગ્ન વખતે કન્યાને વરવાળાને એક રૂપાની દોરડી (ગળામાં ઘાલવાની), એક વાળી, અને બે પગનાં પિત્તળનાં ભોરીઆં આપવાં પડે છે. કન્યાનાં સગાંવહાલાં નુતરાં (ચાંલ્લો) કરે છે તેમાં રોકડ નાણું એટલે રૂપીઆ કે અર્ધો આપે છે. કન્યાદાનમાં કન્યાનો બાપ ખાતોપીતો હોય છે તો એક વાછરડી કે પાડી આપે છે. લગ્ન વખતે બૈરાં ફટાણાં તથા નિર્લજ્જ ગીત ગાય છે. લગ્નક્રિયા ઘણુંખરૂં હિંદુરિવાજ પ્રમાણે થાય છે. ચાર મંગળફેરા ફર્યા પછી કન્યાને તેના સગાવહાલા વારા ફરતી ખાંધે બેસાડી નાચે છે. રાત્રે કન્યાનો બાપ જમણવાર કરે છે ને તેમાં દારૂ પાય છે. દારૂ વગર તો લગ્ન કે કોઈ પણ કાર્ય પુરૂં થએલું ગણાતું નથી. દારૂ વધારે પીવાથી મારામારી પણ થાય છે ને રંગનો ભંગ થાય છે. રાત્રે વરકન્યાને જુદો મુકામ આપવામાં આવે છે. બીજે દહાડે સવારે વરની જાન વિદાય થાય છે.

ભીલોમાં એક કરતાં વધારે સ્ત્રી કરવાનો રિવાજ છે. એ લોકોમાં નાતરાં પણ કરે છે. ધણીના મરણ પછી સ્ત્રી જો જુવાન હોય છે તો તેને ધણીનાં સગાંવહાલાં તરફથી પૂછવામાં આવે છે કે તે રહેવાની છે કે નાતરે જવાની છે. જો નાતરે જવાની હોય છે (અને ઘણુંખરૂં તે એમજ કરે છે) તો તે કહે છે કે હું તો મારા બાપને

ત્યાં જવાની છું. જો મરનારને નાનો ભાઈ હોય છે તો તો તેજ ઘણુંખરૂં તેને પરણવાને તૈયાર થાય છે, અને બાઇ પણ ઘણુંખરૂં તેની સાથેજ રહેવાનું પસંદ કરે છે. પણ ભાઈ જો કદાચ તેને પરણવાની ના કહે છે ને બીજાને ત્યાં જાય છે તો ભારે ઝઘડો ઉભો થાય છે અને પંચ તેને નવા ધણી પાસે દંડ અપાવે છે ત્યારેજ તેનો નિકાલ આવે છે.

ધણીના જીવતાં પણ જો તેની સાથે બરાબર બનતું નહિ હોય તો સ્ત્રી પરપુરૂષને ત્યાં જઇને રહે છે. પણ તેમ થાય છે તો જે તેને રાખે છે તેને ન્યાતના ધારા પ્રમાણે રૂ. ૬૦ થી ૧૦૦ સુધીનો તેના આગલા ધણીને દંડ આપવો પડે છે. એ પ્રમાણે પરસ્ત્રી કે પરપુરૂષ સાથે જઈ રહેવામાં એ લોકો કાંઈ હીણપત કે ગેરઆબરૂ સમજતા નથી.

જો કુંવારી છોકરી પરપુરૂષ સાથે નીકળી જાય છે અથવા તેને કોઈ ફોસલાવી લઈ જાય છે તો તેને તેના બાપને પંચ ઠરાવે તે રૂ. ૧૦૦ સુધીનો દંડ આપવો પડે છે. પણ દંડ આપ્યો કે પછી કાંઈ તકરાર કે હીણપત રહેતી નથી ને રાજીખુશીથી લગ્ન થાય છે.

મરણ પ્રસંગે જો મરનાર મુખીપટેલ કે કોઈ સારો ગણાતો ભીલ હોય છે તો મુડદાની આગળ ઢોલ વગાડતા તથા બંદૂકોના અવાજ કરતા સ્મશાન ભૂમિએ જાય છે. ઉત્તર ક્રિયામાં શ્રાદ્ધ સરાવવાનું કામ ગોર તરીકે રાવળ કરે છે. આ પ્રસંગે સગાંવહાલાં ઓઢણું કરે છે એટલે કે પાઘડી, સુંદડી, ધોતીઉં લાવી ઘરધણીને આપે છે. તેમ કેટલાંક સગાં ચોખા, ઘી તથા મકાઇનું ભડકું પણ લાવે છે. કારજમાં (બારમાને દહાડે) મકાઈનું ભડકું અગર ચોખા કરીને નાતને ખવડાવે છે. કારજ બારમા પરજ કરવું એવો નિયમ નથી. જ્યારે ઘરધણીને મળે ત્યારે પણ કરી શકે.

ભીલ મરતી વખતે પોતાની મીલકતની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવી તે કહેતો જાય છે. તેમ જો નથી કરતો તો તેની બૈરી તથા મોટા છોકરા જો તેઓને બનાવ હોય છે તો તેનાં વારસ ગણાય છે

અને કુટુંબનાં બીજાં માણસનું પોષણ કરે છે. જો તેઓને બરાબર બનાવ હોતો નથી તો સ્ત્રી બધી મીલકતની વારસ થાય છે ને બધાનું પોષણ કરે છે. જો સ્ત્રી કે છોકરો હોતાં નથી તો ભાઈ વારસ થાય છે. છોકરીઓ તથા બીજાં કુટુંબનાં બૈરાંઓને તો જેટલું આપી જાય તેટલુંજ મળે છે.

તહેવારો: ભીલ લોકોમાં હોળી, ગોકળઆઠમ, દસરા અને દિવાળી એ ચાર તહેવાર મોટા ગણાય છે. હોળીમાં દારૂ વિશેષ પીવામાં આવે છે ને દસ દહાડા સુધી (આમળીઆ અગિઆરસથી રંગપંચમી સુધી) તોફાન ચાલે છે. એ પ્રસંગે સ્ત્રીપુરૂષો એકઠાં થઇને દારૂ પીએ છે, અપશબ્દ બોલે છે, નઠારાં ગીત ગાય છે ને નાચે છે, અને જતાઆવતાને રસ્તે રોકી તેમની પાસે ગોઠ લે છે ત્યારે તેને છોડે છે. તહેવારો પર મરદો ગોળ કુંડાળું થઈ નાચે છે. વચ્ચે ઢોલ વગાડનાર રહે છે અને તેની આસપાસ ભીલો કુંડાળામાં ફરતા ફરતા ગાય છે ને દાંડીઆ રમે છે. ઢોલ વાગતો જાય છે તે પ્રમાણે તેઓ પગ ઉપાડે છે અને જેમ જેમ તેઓ રસે ચઢે છે તેમ તેમ પગ ઉતાવળે ઉપાડતા જાય છે અને વધારે વધારે કૂદીને નાચે છે. હોળી પ્રસંગે વચ્ચે મોટી હોળી સળગાવીને નાચે છે.

ભીલપંચ તથા બૉર્ડરકોર્ટ: ભીલ લોકોમાં ટંટાઝઘડા થાય છે તેનો નિકાલ એ લોકોના પંચજ કરે છે. પંચનો ચુકાદોજ સૌને કબુલ રાખવો પડે છે, અને ઘણુંખરું પંચ દંડજ કરે છે. ભીલ કોઇનું ખૂન કરે છે તો પંચ તેની પાસે રૂ. ૩૦૦ દંડ અપાવે છે. એક રાજ્યવાળા ભીલને બીજા રાજ્યવાળા ભીલ સાથે ટંટોતકરાર થાય છે તેનો નિકાલ બૉર્ડરકોર્ટ કરે છે. એ કોર્ટમાં દરેક રાજ્યના પોલિટિકલ અમલદાર સાથે બેસે છે ને પંચની તથા રાજ્યની મદદથી તકરારનો નિકાલ થાય છે.

અનુક્રમણિકા.

ભીલોનાં ગીત.

(૧)

પાણીઆરી વિષે.

સુંનાની ઓઢુણીરે,[૧] મારા મરવા લાલ.
રૂપાનાં બેડુલાંરે, ,,
લટકે બેડાં લીધાંરે, ,,
[૨]સાતેને સધયેરોરે, ,,
મારગડે રસ લાજ્યારે,[૩] ,,
સરવરિયે[૪] જઇ લાજ્યાંરે, ,,
આરે બેડાં મેલ્યાંરે, ,,
વાડીમાં ઉતર્યાંરે, ,,
[૫]તળશી દાતણ ભાજ્યાંરે, ,,
સાતે કડકા કર્યાંરે, ,,
સધયેરાંમાં વેંચ્યારે, ,,
ડાડમાં દાતણ મોડ્યાંરે,[૬] ,,
કોગળા ફરોળ્યારે,[૭] ,,
ઉગતા સુરજ વાંસ્યારે,[૮] ,,
માને બાપ વાંસ્યાંરે, ,,

---

૧ ઉઢણી. ૨ સાત. ૩ લાગ્યો. ૪ સરોવરે. ૫ તુળસી. ૬ મોગ્યા, મરડ્યાં, ચાવ્યાં. ૭ કુરકુર કર્યા. ૮ વાંચ્યા, સ્મર્યાં.

લટકે બેડાં લીધાંરે, મારા મરવા લાલ.
ઢેંસણુ પાંણી ઉતર્યાંરે, ,,
બેડુલાં ઝંકોળ્યાંરે, ,,
બેડુલાં ભરી કાડયાંરે, ,,
લટકે બેડાં લીધાંરે, ,,
ધમકે પાળ ચડયારે, ,,
મારગડે રસ લાગ્યારે, ,,
ઘેરૂલેને[૧] આવ્યાંરે, ,,
બેડુલાં ઉતાર્યાંરે, ,,
દેરાંણી જેઠાંણીરે, ,,
ધણી જ્યાહી[૨] નોકરીરે, ,,
બાર બાર વરની[૩] નોકરીરે, ,,
જ્યા[૪] મોટાંની નોકરીરે, ,,

૧ ઘેર ૨ ગયા છે. ૩ વરસ. ૪ ગયા.

(૨)

એક પાણીઆરીને વણજારાના છોકરા સાથે પ્રીત લાગવાથી તે તેની સાથે નાસી ગયલી તે વિષે.

સાતેને સહીયેરો[1]	ભેળા કલાજી,	સાતેને સહીયેરી રે લોલ.
સુનાની સાંમેળી[2]	,, ,	સુનાની સાંમેળી રે લોલ.
રૂપાના ઘડુલા	,, ,	રૂપાના ઘડુલા રે લોલ.
મારેગડે રસ લાજ્યો	,, ,	મારેગડે રસ લાજ્યો રે લોલ.
સરવરિયે જઇ લાગાં	,, ,	સરવરિયે જઇ લાગાં રે લોલ.
તળશી દાતણ ભાગાં	,, ,	તળશી દાતણ ભાગાં રે લોલ.
દાતણિયાંને મોળ્યાં	,, ,	દાતણિયાંને મોળ્યાં રે લોલ.
કોગળા ફરોળા કર્યા	,, ,	કોગળા ફરોળા કર્યા રે લોલ.
આથ પોગ પખાળ્યા	,, ,	આથ પોગ પખાળ્યા રે લોલ.
ઉગતા સુરજ વાંસ્યા	,, ,	ઉગતા સુરજ વાંસ્યા રે લોલ.
બેડુલાં ઝકોળ્યાં	,, ,	બેડુલાં ઝકોળ્યાં રે લોલ.
લટકે બેડાં લીધાં	,, ,	લટકે બેડાં લીધાં રે લોલ.
ધમકે પાળે સડયાં	,, ,	ધમકે પાળે સડયાં રે લોલ.
પાળે વણજારાનો બેટો	,, ,	પાળે વણજારાનો બેટો રે લોલ.
અવળી[3] કાંગડ રોળે	,, ,	અવળી કાંગડ રોળે રે લોલ.
સુડીલો[4] નંદવાહે	,, ,	સુડીલો નંદવાહે રે લોલ.
નવલેરો[5] લેઇ આસે	,, ,	નવલેરો લેઇ આસે રે લોલ.
મારેગડે રસ લાજ્યાં	,, ,	મારેગડે રસ લાજ્યાં રે લોલ.

૧ સહીઅરો. ૨ ઇંઢણી. ૩ આગળથી નહિ પણ પાછળથી કાંકરી નાખે ૪ ચૂડલો, ચૂડો. ૫ નવલો, નવો.

ઘેરલેને ગીયાં   ભોળા કલાછ, ઘેરલેને ગીયાં રે લોલ.
હાહુડી મેંણાં બોલે   ,, , હાહુડી મેંણાં બોલે રે લોલ.
વઉવોર આવડી વાર કીમ લાગી,, , આવડી વાર કીમ લાગી રે લોલ.
પાળે વણુજારાનો બેટો   ,, , પાળે વણુજારાનો બેટો રે લોલ.
મને અવળી તે કાંગડ રોળી   ,, , અવળી તે કાંગડ રોળી રે લોલ.
તમે વણુજારાને જાજ્ને   ,, , વણુજારાને જાજ્ને રે લોલ.
જાહું તો હું થાહે   ,, , જાહું તો હું થાહે રે લોલ.
તમે હી હો હી હો કરજ્ને   ,, , હી હો હી હો કરજ્ને રે લોલ.
તમે માળવોને ગુજરાત કરજ્ને ,, ,માળવોને ગુજરાત કરજ્ને રે લોલ.
કરહું તો હું થાહે   ,, , કરહું તો હું થાહે રે લોલ.
તમે માળવિયો ગોળ ખાજ્ને ,, ,તમે માળવિયો ગોળ ખાજ્ને રે લોલ.
ખાહું તો હું થાહે   ,, , ખાહું તો હું થાહે રે લોલ.
મારેગડે રસ લાગી   ,, , મારેગડે રસ લાગી રે લોલ.
વણુજારાને જઇ[1]   ,, , વણુજારાને જઇ રે લોલ.

---

૧ ગઈ.

(૩)

ગોવાળીઆંનું ગીત.

માળવે[1] કાગર બોલે, કાળી [2]અંગડીવાળું.
તારાં રેંડાં[3] મારાં પાડાં, ,,
ભેળાં કરી [4]સારહું, ,,
તારાં મકડાં મારા [5]ડાળિયા, ,,
ભેળાં કરી ખાહું, ,,
મકડાંનો [6]મહરખો, ,,
ડાળીયાનો કકડો, ,,
રેંડાં કેમનાં વાળહું, ,,
વાળહું આડે માળ, ,,
ઉનાળાનો દાડો, ,,
તાપ[7] તો ઘણો લાગે, ,,
[8]ધટબોરીનો સાંપલો[9], ,,
તેને સાંપલે બેસસું, ,,
તરસો ઘણી લાગી, ,,
કેયાળા[10] ગોડાવો, ,,
નવળાં[11] નીર આઈયાં, ,,

---

૧ માળામાં. ૨ કાળી અંગરખીવાળા ગોવાળીઆ. ૩ વાછરડાં. ૪ ચારીશું. ૫ (ચણાના) દાળીઆ. ૬ મહુડાં ખાતી વખતે તે ચીકણું હોવાથી તેનું દાંતે ચોંટવું તે. ૭ તાપ. ૮ ધટબોરડી (એક જાતની જંગલી બોરડી, જેનાં બોર ઝેરી હોવાથી ખવાતાં નથી). ૯ છાંયડો. ૧૦ કુવાળી. ૧૧ નિર્મળાં.

નવળાં નીર પીદાં, કાળી અંગડીવાળું.
દાડાં હીળાં પડીયાં, ,,
પાસીકુકા[1] રમહું, ,,
રમતે માયા લાગી, ,,
સાલો જતાં રિજ્યે, ,,
રેંડાં કેંમનાં જહે, ,,
રેંડાં આંકી મેલહું, ,,
જઇને હું ખાહું, ,,
અડદાંની [2]ડાળ લેહું, ,,
અડદાંની ડાળ લીહળી[3], ,,
માંગાંની દાળ લેહું, ,,
દાળના સોખા લેહું, ,,
કઇની [4]પાલે જહું, ,,
ભોરી[5] પાલે જહું. ,,
કેંને ટેકે જહું, ,,
મારા મામાને ટેકે, ,,
તાં જઇને રેહું. ,,

---

૧ પાંચ કુકાની રમત. ૨ દાળ. ૩ લીસી, ચીકણી. ૪ જ્યાં ભીલ લોકોની જથાબંધ વસ્તી આવેલી હોય છે તેને પાલ કહે છે. ૫ ડુંગરપુર તાબાનું ભોરી નામનું એક ગામ.

(૪)

ગોવાળીઆનું ગીત.

થુર[1] કોટી[2] પાસે, વાલિયા નેંનાંમાં.
હોના[3] વાંણું વાયાં, ,,
રૂપા દાડો ઉગ્યો, ,,
[4]બાગળ ભરી ઢાહી,[5] ,,
ઓરડો ભરી ભેંહી,[6] ,,
કોડજ્યું[7] ભરી સાળી,[8] ,,
ગાવડલી એડાવે,[9] ,,
ઘુઘરજ્યાળો ઝાંપો, ,,
હાંકળજ્યાળી હેરી,[10] ,,
કુંણ ગોવાળ જાહે, ,,
વાલજ્યું નીનાંમું, ,,
વરજુડી વેલાંણે, ,,
વરજુ ફાટ્યામાંયરે,[11] ,,
ગાવડી ડીંમની વાળહું, ,,
આંમળજ્યાં મળાંમાં,[12] ,,

૧,૨ એ નામનાં ડુંગરપુર તાબાનાં ગામો છે. ૩ સોના. ૪ ઘરની પરસાળમાં ઢોરને બેસવાની આંતરી લીધેલી જગ્યાને બાગળ કે વેડ કહે છે. ૫ ગાય. ૬ ભેંસ. ૭ કોઢીઉ, કોડ. ૮ બકરાં. ૯ હાંકે, ચરવાને લઇ જાય. ૧૦ સાંકળીની માફક કામઠીની સજડ ભરી લીધેલી ઘરને ફરતી વાડની અંદર આવેલી શેરી જેવી સાંકડી જગ્યા. ૧૧ ફાટયામાં, ફાટ પર ચડેલી. ૧૨ આમળાનાં ઝાડ જ્યાં ઘણાં આવેલાં છે તે માળમાં.

ઉનાળાનો દાડો, વાલિયા ને'નાંમાં.
તાપ તીખો લાગે, ,,
ઝાઝી રાણુનો[1] સાંયસો, ,,
ઇંને સાંયલે બેસસું, ,,
કાંગડી સાળો કરે,[2] ,,
વરગુ રઇને બોલે, ,,
કુઇ[3] કુઇ કીને કરે, ,,
ધણીની ધણીઆંણી, ,,
સાલ જાતાં રિજ્યે, ,,
કણી પાલે જાઉં. ,,
બોરાઇ કોટી પાલે, ,,
તાંહે મારો મામો, ,,
ઇંને ટેકે જઉં, ,,

---

૧ રાયણીનો. ૨ કાંકરીચાળો, કાંકરી મારી મશ્કરી કરવા લાગ્યો. ૩ કોઇ.

(૫)
ગોવાળીઆનું ગીત.

ડુંગરી ઉપર કરગેંડી[1] વિયાંણી રે મા'રાજ.
વાલોતાંનાં સોરાં દાહી સારે રે, ,,
વાલોતાંને સોરે એંડાં ફોડ્યાં રે, ,,
કરગેંડી તો અરજ કરવા સાલી રે, ,,
કરગેંડી તો ડુંગરપુર જાઇ લાગી રે, ,,
કરગેંડી તો પોળે[2] જઈને ઉભી રે, ,,
કાં કરગેંડી તું કેંમ આવી રે, ,,
બાવસી[3] મારાં એંડાં ફોડી નાંખ્યાં રે, ,,
કાં કરગેંડી કેણે એંડાં ફોડયાં રે, ,,
કરગેંડી તો જોડી હાથ ઉભી રે, ,,
એમ કરતાંમાં ચારસો[4] શપાઇ મોકલ્યા રે, ,,
વાલોતાંનાં સોરાં પકડી લીધાં રે, ,,

---

૧ કરકંડી-કાચંડી. ૨ દરવાજે. ૩ બાપુશ્રી, બાપજી. ૪ ચાર છે.

(૬)
ગોવાળીઆનું ગીત.

હેલુ પેલું તારિયું ઉગેલુરે, રતન તારિયું.
તારિયું ઉગ્યુ ને વાંણું વાયાંરે, ,,
તારાં રેડાંને મારાં પાડાંરે, ,,
ભેળાં કરીને આપણુ સારહુરે, ,,
તારા ડાળિયાને મારાં મહુડાંરે, ,,
ભેળાં કરીને આપણુ ખાહુરે, ,,
પાડાં સારતે માયા લાગીરે, ,,
જાતાં રેવાનાં દક્ષ થિયાંરે, ,,
જતાં રેહું તો હું ખાહુંરે, ,,
ટકા પૈશાની ગાંઠ લેહુંરે, ,,
કિયે મારગે આપણુ જહુરે, ,,
ગોદરાંની[1] સડક સાલ્યાં જહુંરે, ,,
ગોદરાંનો દાંણી દાંણુ માંગેરે, ,,
દાંણુ માંગે તો રાતે જહુરે, ,,
રાતે જહું તો સોર[2] થહુંરે, ,,
ટકો પૈશો તો સૂ઼ી પડયોરે, ,,
ખરસી[3] ખૂટીને માયા ટૂટીરે, ,,

---

[1] ગોધરાની. [2] ચોર [3] ખરચી.

(૭)
કંથારાં ખાતાં લાગેલી માયા વિષે.

(ભૈરાં ગાય છે).

કાળી [૧]કંથાર એક જાણુંરે, શેલ [૨]સોરી.
કંથારે [૩]કંથારાં લાગાંરે, ,,
કંથારે કંથારાં પાકાંરે, ,,
[૪]હાળી બનેની વાળી જોડીરે, ,,
કંથારાં ખાવાનું મન થઇયુંરે, ,,
સાલોને કંથારાં ખાવા જાઇએરે, ,,
કંથારાં ખાતે માયા લાગીરે, ,,
જતાં રેવાનું દલ થયુંરે, ,,
જતાં રેહુંને હું ખાહુંરે, ,,
ટકારે પૈશાની [૫]ગાંઠ લેહુંરે, ,,
સાવળ[૬] કેરા સોખા ખાંડી લેહુંરે, ,,
એરે ખાઇને હું ખાહુંરે, ,,
કેડોનો કંદોરો વેસી ખાહુંરે, ,,
કોટનો દોરડો વેસી ખાહુંરે, ,,
જહુંને કેને ટેકે જહુંરે, ,,
તાં મારા કાકાનો હે ટેકોરે. ,,

---

૧ એક જાતનું બોરડીના જેવું કાંટાવાળું પણ આસપાસ જાળાની માફક પથરાઈ જતું ઝાડ. ૨ છેલ—છેલછબીલી છોકરી. ૩ કંથારનાં બોર, એ ચણીબોર જેવાં ને રંગે કાળાં હોય છે. ને ખવાય છે. ૪ સાળી. ૫ પૈસા ટકા ગાંઠી (બાંધી) લઇશું. ૬ સાળના—શાળના ચોખા.

(૮)

લાગેલી માયા નહિ છોડવા વિષે.

લાગીરે પાતળિયા રેડ, માયા કેંમ સોડું રે;
આલુંરે આથીડા ધન, ,,
માયા કેંમ સોડું, તારો કેડો કેંમ મેલું રે.
લાગીરે પાતળિયા રેડ, માયા કેંમ સોડું રે;
આલું'રે ઘોડીલા ધન, ,,
માયા કેંમ સોડું, તારો કેડો કેંમ મેલું રે.
લાગીરે નાંનેથી રેડ, માયા કેંમ સોડું રે;
લાગીરે પાતળિયા રેડ, ,,
આલુંરે દોરીડા[૧] ધન, ,,
માયા કેંમ સોડું, તારો કેડો કેંમ મેલું રે.
તારા હમ મારા હમ, માયા કેંમ સોડું રે;
લાગીરે પાતળિયા રેડ, ,,
આલુંરે ભેંસડી[૨] ધન, ,,
માયા કેંમ સોડું, તારો કેડો કેંમ મેલું રે.
લાગીરે પાતળિયા રેડ, માયા કેંમ સોડું રે;
લાગીરે નાંનેથી રેડ, ,,

૧ ધોરીડા, ધોરી બળદ. ૨ ભેંસ.

(૯)

વાડીમાં ફૂલ વીણતાં વીણતાં થયલી પ્રીત વિષે.

રાજાની વાડીમાં મોગેરો મોર્યો;
રાજાની વાડીમાં વેર રાજા ઉતર્યો;
વીણુતે[1] સૂણુતે લાડણી ડીકરો;
બાપા હો મારા ઇ વેર જુગે[2];
ઉતળા[3] તળાઇમાં[4] જળમય[5] પાંણી;
તાંરે લાડકડો ધોતીયાં ધોવે;
ઉતળી તળાઇમાં જળમળ પાંણી;
તાંરે લાડકડી પગલાં પખાળે;
ધોતિયાં ધોતે લાડણી ડીકરો;
લાડણી જઈ એના બાપાને વેંદવે;
બાપા હો મારા ઇ વેર જુગે;
કેડે પાતળિયોને મુખડે સામળિયો.

---

૧ મોગરાનાં ફૂલ વીણતાં ચૂંટતાં. ૨ જોઇએ ૩, ૪ તળાવડીમાં. ૫ નિર્મળ.

(૧૦)

ચારને ગુપ્ત રીતે આવવાનું સૂચવવા વિષે.

મારો હાંકળિયાળો કુંપડો[૧] ઠેકી આવ, વાઘજી તું કીમ ડરકેરે,
મારો ઘુઘરિયાળો ઝાંપો સડી આવ, ,,
તું આવે તો સાંનો[૨] સાંનો આવ, ,,
મારો હાદરો તો ઓરાંને પડહાળ, ,,
મારી હાહુડી તો ઓરાંને પડહાળ, ,,
મારૂ પરણ્યું તે ગદેડાં[૩] ગુવાળ, ,,

૧ ઘરની આસપાસ વાંસની ભરી લીધેલી વાડ. ૨ છાનો છાનો.
૩ ગધેડાંનો ગોવાળ.

(૧૧)

પ્રેમવિનોદ.

ઉતો રાજાની વાડિયોમાં ગઈતી મારા રાજ,કરમલ[1] વીણવા ગઇતી મારા રાજ.
ભીંતો ખોળો વાળી કરમલ વીંણ્યાં મારા રાજ, ,,
પેહુ પાળે ઉભું મોટીયાડ મારા રાજ, ,,
ઉતો વીંણું વીંણુંને વેરી આલે મારા રાજ, ,,
ભીંતો ઝીમ કીધું તીમ સાળે સડ્યું[2] મારા રાજ, ,,
ઉતો જઈ મારા બાપાને કઇ આલે મારા રાજ, ,,
તારો બાપો તો મારો હાહરો મારા રાજ, ,,
ઉતો જઇ મારા વીરાને કઇ આલે મારા રાજ, ,,
તારો વીરો તો મારો હાળો મારા રાજ, ,,
ઉતો જઇ મારી માડીને કઇ આલે મારા રાજ, ,,
તારી માડી તો મારી હાહુ મારા રાજ, ,,
ઉતો જઇ મારી બીનાંને કઇ આલે મારા રાજ, ,,
તારી બીનાં તો મારી હાળી મારા રાજ, ,,

---

૧ કરમદાં. ૨ મેં જેમ જેમ તેને કહ્યું (વાર્યો) તેમ તેમ તે વધારે ચાળે ચડયો.

(૧૩)
લાડીનું સ્વપ્નું આવવાથી તેની તપાસમાં જવા વિષે.

(મરદ અને બૈરાં ગાય છે.)

પીળીને પરભાતે[1] ધનજી, કુડે કદોરોરે.
દાતણ પાંણી કરે ધનજી, ,,
ટાઢું શીળું જોવે[2] ધનજી, કુડે કદોરોરે.
સુતારી બોલાવે ધનજી, ,,
સાગણ[3] વડાવે ધનજી, ,,
ઘુંગીઆં[4] કરાવે ધનજી, ,,
ઘુંગીઆં વેરાવે ધનજી, ,,
ઢાલીઆ ઘડાવે ધનજી, ,,
ઢાલીઆ રંગાવે ધનજી, ,,
ઢાલીઆ ભરાવે ધનજી, ,,
પઆરાંની[5] [6]પડાળે ધનજી, ,,
ઢાલીઆ ઢળાવે ધનજી, ,,
ગોદડાં પથરાવે ધનજી, ,,
પડગાસાં[7] મેલાવે ધનજી, ,,
હૂતા ઘોરાઘોર ધનજી, ,,
અરદી ને[8] અદરાતે ધનજી, ,,
સમણીયે ઝપલાઇયો ધનજી, ,,
ઝબકે બેઠું થઇયું ધનજી, ,,

---

૧ પ્રભાતે. ૨ ટાઢું શીળું જમી લે છે. (કે. ઢ. મુવ). ૩ સાગવન (કે. ઢ. મુવ) ૪ સાગના કકડા. ૫ ઓરડાની, ઘરની. ૬ પરસાળમાં. ૭ ખાટલાના પાયા નીચે મૂકવાની પડઘી. ૮ અર્ધી રાત્રે.

માતા પુસણ લાગી ધનજી, કેડે કંહોરેરે.
હું ને હમણું આયયું ધનજી, „
લાડી હમણે આવી ધનજી, „
કેણી રે પાલાંની ધનજી, „
માંડવ[1] કોટી પાલે ધનજી, „
લાડી જોવા જાવું ધનજી, „
કાકાને [2]હલાવે ધનજી, „
કાકાજી હો મારા ધનજી, „
લાડી જોવા જાવું ધનજી, „
કાકો ને ભતરીજો ધનજી, „
માંડવ કોટી પાલે ધનજી, „
જાવુંને ફેર જાવું ધનજી, „
કૂવો ને વાવડી ધનજી, „
પાંણીઆરી ઝોલાં[3] ધનજી, „
લાડી [4]નરકી લેજો ધનજી, „
મોરલા[5] એડાવાળી ધનજી, „
મોટા રે ઝોળાની ધનજી, „
એ તો જાતી કરો ધનજી; „
કુંહાઇનાં[6] ઝોલાં ધનજી, „
લાડી નરકી લેજો ધનજી, „
પીળી કાપડીવાળી ધનજી, „
એ તો લાડી ખરી ધનજી, „
એ તો લાડી લેહું ધનજી. „

---

૧ ડુંગરપુર સંસ્થાનમાં એ નામની પાલ આવી છે. ૨ સાદ કરે-કરાવે, બોલાવે. ૩ પાણીઆરીનાં ટોળાં. ૪ નીરખી. ૫ મોર ચીતરેલા-(કે. હ. ધ્રુવ) ૬ કુંવારીનાં.

(૧૩)
ઢોલીઆ વિષે.

(આ ગીત બેરાં લગ્નપ્રસંગે ગાય છે.)

રે માંનુડી સુતાપોરનું[1] સુતારી[2] બોલાવહું, રે માંનુંડી.
રે માંનુંડી ખાંતે[3] ખાંતે સાગણ્ વડાડહું, ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે સાગણ્ વેરાવહું, ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે કરવતેં મેલાવહું, ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે ધુંગીઆં વેરાવહું, ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે ઢોલીઆ ધડાવહું, ,,
રે માંનુંડી રંગાપોરનું[4] રંગારી બોલાવહું, ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે ઢોલીડા રંગાવહું, ,,
રે માંનુંડી વેંણાપોરનો[5] વેણારી[6] બોલાવહું, ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે ઢોલીડા વણાવહું, ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે ધરિકાં[7] ઓસાવહું,[8] ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે પકગાસો મેલાવહું, ,,
રે માંનુંડી ખાંતે ખાંતે હોડ વાળી પોડહું. ,,

૧ આ નામ કલ્પિત જણાય છે. કહેવાનો ભાવ એટલોજ જણાય છે કે જ્યાં સારા સુતાર રહેતા હશે ત્યાંથી. ૨ સુતાર. ૩ ખંતે, ખંતથી, ઇસ્ટબેર (?) ૪ સુતાપુરની માફક રંગાપુર પણ કલ્પિતજ લાગે છે. ૫ વેંણાપુર પણ કલ્પિતજ લાગે છે. ૬ વાણુ વણનાર. ૭ હીરનાં ગોદડાં. ૮ વસાવીશું, મંગાવીશું.

(૧૪)

હોળીનું ગીત.

આંબો મોર્યોરે મરૂડે મોગેરો, કેહુડીતો સેળા[1] સેળા જાયછે,
આવો કલજીભાઇ ઓળા રમીએ.
નઈ આવો તો નગજીભાઇના હમરે, આવો મસરાતી ઓળા રમીએ.
જીવતા ઓડું તો ઓળા રમડું, મુએ સેલી[2] રાંમ રાંમીરે,
આવો કલજીભાઇ ઓળા રમીએ.

---

૧ સળી સળી. ૨ છેલ્લી.

એમાં ટોળાંમાં જોઇ જોઇ લેજોરે,
કાકા આલોકે કન્યા હો દાનેરે,
હેલી કોડિયું ભરેલી સાળારે,
એમાં ટોળાંમાં જોઈ જોઇ લેજોરે,
કાકી આલોકે કન્યા હો દાનેરે,
હેલી વેડે ભરેલી ગાયોરે,
એમાં ટોળાંમાં જોઇ જોઇ લેજોરે.

(૧૫)

કન્યાદાન વખતનું ગીત.

(બૈરાં ગાય છે).

કોરી મટકીમાં ભરીઆં મકોડાંરે,
ઉતો માથે મટકડીને સાલીરે,
ઉતો જાઉંરે વાગાનો[1] મારેગેરે,
એણે મારેગે ત્યાંનો હે દાંણીરે,
મારી નવેરંગ સુંદરી તાંણીરે,
જેવી તાંણી તેવું મીતો જાણ્યુંરે,
તું તો એવડો ત્યાંનો હે શુબોરે,
ઉતો ગોકળ મથુરાંનો શુબોરે,
તારૂં દાંણ ઘટે તે તો લેજેરે,
હેલી આવે ગોવાળીઆંની ટોળીરે,
તરીઆં તોરેણુંને[2] રોપાવોરે,
હેલાં પરણે નાનડીઆં બાળેરે,
બાપા આલોકે કન્યા હો દાંનેરે,
હેલા [3]વેરે ભરેલા ધોરીડારે,[4]
એમાં ટોળાંમાં જોઈ જોપ લેજોરે,
માડી આલોકે કન્યા હો દાંનેરે,
હેલી વેડે ભરેલી જોટડીઓરે[5],

---

૧ ધેટાંને મારેગે (?) cf. બકરીઓનું વગ. ૨ તરૂતોરણ, ઝાડ–ઝુંડા ને તોરણ. ૩ "વાડામાં"–(કે. હ. ધ્રુવ.) ૪ ધોરી–(ધુંસરીમાં જોડાય તેવા) બળદો. ૫ વીઆયા વિનાની અથવા એકજ વખત વીઆયલી ભેંસો.

એમાં ટોળાંમાં જોઇ જોઇ લેજોરે,
કાકા આલોકે કન્યા હો દાંતેરે,
હેલી કોઠિયું ભરેલી સાળારે,
એમાં ટોળાંમાં જોઈ જોઇ લેજોરે,
કાકી આલોકે કન્યા હો દાંતેરે,
હેલી ત્રેડે ભરેલી ગાયોરે,
એમાં ટોળાંમાં જોઇ જોઇ લેજોરે.

(૧૬)
લગ્ન વખતનું ગીત.

(બૈરાં ગાય છે).

રાહી[1] નાંનેરી પરણાવી, રાહી ભમરીરે.
રાહી થાળીઆંમાં પરણાવી, ,,
રાહી માંમાને ઘેર [2]પમણી, ,,
રાહી કંકુએ [3]વદાવી, ,,
રાહી [4]સોખડલે વદાવી, ,,
રાહી હાહરા [5]હરખું આવે, ,,
રાહી આપડી [6]હેરીએ આવે, ,,
રાહી ઘુંઘટ ભુલી ગઈ, ,,
રાહી આવોભાવો કરે, ,,
રાહી ઉકો ભાંગ આલે. ,,

---

૧ છોકરીનું નામ. (વડનગરા કણબીમાં 'રાઇ' 'રાઈલી' એવાં નામ હોય છે. રાધાની સખીનું નામ 'રાઈ' કે 'રાહી' કવિતામાં મળી આવે છે. કે. હ. ધ્રુવ) ૨ પરોણી ગઇ. ૩ વધારી. ૪ ચોખા વતી. ૫ સસરા સરખું. ૬ શેરીએ.

(૧૭)

લગ્નનું ગીત.

(એ કન્યાવાળાં વરવાળાંને ગાય છે.)

[1]ઢળજ્યાંમાં હું પડી, [2]વેવણી આવરે [3]મેલાંમાંય.
મારો રાવજીભાઇ બોલાવે, ,,
મારો ફીયો બાઇ કુંવારા, ,,
મારો ગલાલભાઇ કુંવારા, ,,
[4]સેંનાળ [5]હેરજ્યાંમાં હું પડી, સેંનાળ આવરે મેલાંમાંય.
તને [6]હાંનાંમાં હમજાવું, ,,
મારો પાતળીઓ હે વીરો, ,,
તને ઢોલીડા ઢળાવું, ,,
તને દેવોર, ખાંગે પડયો, ,,
તને [8]હીરેકાં [9]ઓસાઉં, ,,
સેંનાળ હોડવાળી પોડયાં, ,,
[10]પાતર [11]જોવાંનિયાં [12]રેળાયરે, ,,
સેંનાળ [13]ઓધાંનાં રીયાંરે, ,,
મારો ફીયો બાઇ જોવનીઓ, ,,
મારો સમનોભાઇ કુંવારો, ,,
તને હાંનાંમાં હમજાવું, ,,

---

૧ ઢળીઆંમાં, ટેકાંઢળીઆંમાં, બહાર ખુલ્લામાં. ૨ વેવાણ. ૩ મહેલમાં, ઘરમાં. ૪ છીનાળ. ૫ શેરીમાં, વાટમાં. ૬ સાનામાં, સાનથી, ઈસારતથી. ૭ પાછળ. ૮ હીરનાં ગોદડાં. ૯ વસાડું. ૧૦ પાત્ર, કુપાત્ર. ૧૧ જુવાનીમાં. ૧૨ રેળાય છે. ૧૩ ગર્ભે.

સેંનાળ પૂરા દાડા જાંયરે, ,,
સેનાળ [1]કોંહકા કુંહકી કરે, ,,
સેંનાળ [2]હજ્યાંણી બોલાવો, ,,
ગવાલ આઘાપાસી કરે[3], ,,
મારી રાંડ તો મરી જાહે, ,,
સોકરૂ પૂઠાં [4]પાખળ પડયું, ,,
હઇયાંણી રઇને કેવુ બોલે, ,,
સોકરૂં બાપો કીનિ કેહે, ,,
ગવાલને બાપો કેહે, ,,
સેનાળ માંડી કનેં કેહે, ,,
હીરકીને કેહે માડી, ,,
સેંનાળ ફઇ કીને કેહે, ,,
નવલીને કેહે ફઇરે, ,,
સેંનાળ બાઓ કનેં કેહે, ,,
રાવજીને કેહે બાઓ, ,,
સેંનાળ બાબી કને કેહે, ,,
ભૂરીને કેહે બાબી, ,,

---

૧ પ્રસૂતિની વેદનાને લીધે મોંમાથી નીકળતા દુખસૂચક ઉદ્દગાર ૨ સોઇયાણી. ૩ ગવાલ સોઈયાણીને બોલાવવાને આઘાપાછો કરે છે ૪ પૂઠ પાછળ પડયુ, ગળે પડયું.

(૧૮)

લગ્નનું ગીત.

(એ પીઠી ચોળતી વખતે ગાય છે).

અળદી[1] અળદીરે અળદીનો સોડ, અળદીરે મારે દલ લાગી.
સોળા લાડણારે તારાં દીલ રંગાવું, ,,
કાજળ કાજળરે કાજળનો સોડ, કાજળ મારે દલ લાગી.
સોળા લાડણારે તમારી આંખો રોળાવું, ,,
મેંદી મેંદીરે મેંદીનો સોડ, મેંદીરે મારે દલ લાગી.
સોળા લાડણારે તમારા આથ રંગાવું, ,,

---

૧ હળદર.

(૧૯)
લગ્નનું ગીત.

(એ વર કન્યાને માંડવે આવી ઉભો રહે છે ત્યારે ગવાય છે.)

માથાની પાઘેડિયો તો તપીં સડીરે, મારો નાંનડિયો વોર ઉભો રિયો.
લાડુ વેવાઇ મારી લાડી કાડી આલોરે, ,,
આયોનાં ભોરીલાં[1] તો તપીં સડયાંરે, ,,
લાડુ વેવાઇ મારી લાડી કાડી આલોરે, ,,
પોગોની મોજડિયો તો તપીં સડીરે, ,,
લાડુ વેવાઇ મારી લાડી કાડી આલોરે, ,,
કાંનાંના કંઠોડા[2] તો તપીં સડયારે, ,,
લાડુ વેવાઇ મારી લાડી કાડી આલોરે, ,,

---

૧ કડાં. ૨ ગંઠોડા, કાનમાં ઘાલવાનાં એક જાતનાં ઘરેણાં.

(૨૦)

લગ્નનું ગીત.

(એ વરકન્યા પરણવા બેઠાં હોય છે ત્યારે ગવાય છે.)

લાડો પીળો [1]પણુજર લાડો પીળો હેંશે જણાયે;
એ'ની બે'ને અળદી રોળાવી એ'શે પીળો જણાયે.
લાડી કાળી [2]કણુજર લાડી કાળી હેંશે જણાયે;
એ'ની બે'ને મે'શ રોળાવી એ'શે કાળી જણાયે.

---

૧ પણુજર. સં. પિંજર (કે. હ. ધ્રુવ.) ૨ કણુજર સં. कज्जल (કે. હ. ધ્રુવ).

(૨૧)
લગ્નનું ગીત.

(આ વર પરણુવા બેઠો હોય છે તે વખતે ગવાય છે.)

આથેમાં [1]નારેળાંને બેઠાહોરે કુંવેર બેઠાહોરે જાંણે વાંણીલોના કુંવેર.
કોનોમાં કંડોડાને બેઠાહો રે કુંવેર બેઠાહો રે ,,
પોગોમાં મોજડિયોને બેઠાહો રે કુંવેર બેઠાહો રે ,,
આથેમાં ભોરીલાંને બેઠાહો રે કુંવેર બેઠાહો રે ,,

---

[1] નાળિએર.

(૨૨)

લગ્નનું ગીત.

આંણી દેહીં ગંગા પેલી દેહીં જમના, [1]વેસમાં લાડો કાગદ લખે.
લાડા તારા માંમા નોંતર્યા કે નઈરે, લાડા તારા મનમાં કેવુંક લાગે.
લાડા તારી ફઈ નોંતરી કે નઈરે, ,,
લાડા તારા ફુવા નોંતર્યા કે નઈરે, ,,
લાડા તારા વીરા નોંતર્યા કે નઈરે, ,,
લાડા તારી [2]ભોજાઈઓ નોંતરી કે નઈરે, ,,
લાડણાનો વીરો ઘણો હે [3]નાંદીરે, ,,
લાડણીનો બાપો માંડવો રોપેરે, લાડી તારા મનમાં કેવુંક લાગે.
આંણી દેહીં લાડણી પેલી દેહીં લાડણો, ,,
લાડી તારો બાપો ઘણો હે [3]નાંદીરે, ,,
પેલી દેહીં લાડણો મનમાં [4]ઝૂરેરે, ,,
લાડી તારો બાપો જાજમેં પથરાવેરે, ,,
લાડણાની જાંનો જાજમેં ઉતરાવુંરે, ,,

---

[1] વચમાં. [2] ભોજાઈ. [3] નાદી, મિજાજી, મોટાઇવાળો, cf. નાદ=મિજાજ, તોર. [4] પ્રેમવશથી ઝીકાય છે.

(૨૩)

લગ્નનું ગીત.

(આ જોડકાં કન્યાવાળાં વરવાળાંને ગાય છે.)

પીપળાનું પાંનું બોલે ધડાધડરે, વડલાનું પાંનું હે ગુંગુંરે.
લાડી તારો બાપો બોલે ધડાધડરે, લાડા તારો બાપો હે ગૂંગોરે.
લાડી તારી માંડી બોલે ધડાધડરે, લાડા તારી માંડી હે ગુંગીરે.
લાડી તારો કાકો બોલે ધડાધડરે, લાડા તારો કાકો હે ગૂંગોરે.
લાડી તારો વીરો બોલે ધડાધડરે, લાડા તારો વીરો હે ગૂંગોરે.

(૨૪)

લગ્નનું ગીત.

(આ જોડકાં વરવાળાં કન્યાવાળાંને ફેરા ફરતી વખતે ગાય છે.)

લાડો ફેરા ફરેરે, આથમાં હોનું રૂપુંરે;
લાડી ફેરા ફરેરે, આથમાં સેંહુરે.
લાડો ફેરા ફરેરે, આથમાં રૂપા સેંગુરે;
લાડી ફેરા ફરેરે, આથમાં સેંહુરે.

(૨૫)

લગ્નનું ગીત.

(આ જોડકાં વરકન્યા પરણી ઉઠે છે ત્યારે ગવાય છે).

કુંણ મોટુ કુંણ સોટુરે, લાલ પાંનાજી.
અમે મોટા તમે સોટારે, ,,
વીર મોટા લાડી સોટીરે, ,,

(૨૬)

લગ્નનું ગીત.

(એ કન્યાને સાસરે વળાવતી વખતે ગવાય છે).

ગુજરી બાપાજીના ખોળા કેંમ સોડયારે, ગુજરી કેમે રેહો.
ગુજરી દાદરાજીને ખોળે જઇ બેઠાંરે, ,,
ગુજરી માડીજીના ખોળા કેંમ સોડયારે, ,,
ગુજરી દાદુડીને ખોળે જઇને બેઠાંરે, ,,
ગુજરી કાકાજીના ખોળા કેંમ સોડયારે, ,,
ગુજરી જેઠજીને ખોળે જઇને બેઠાંરે, ,,
ગુજરી વીરાજીના ખોળા કેંમ સોડયારે, ,,
ગુજરી દેવરિયાને ખોળે જઇ બેઠાંરે, ,,
ગુજરી ભાભીજીના ખોળા કેંમ સોડયારે, ,,
ગુજરી નણુદીને ખોળે જઇને બેઠાંરે. ,,

(૨૭)

રીસાઇલી વહુને મનાવવા વિષે.

સોટી[1] મોટી ખજુરીના વેંજણો,[2]
તમારી વડઓર રીહાંમણે સાલ્યાંરે;
તેને કુંણે મનમણે જાય,
ઓસો[3] લાગો વજી વહુને ઘુંઘટડે.
એંની હાહુ મનમણે જાયહેરે;
હાહુ તમારી વાળેલી તો નંઈ વળું,
તમારા દીકરાના કડવા હે બોલ,
ઓલો લાગો વજી વહુને ઘુંઘટડે.
લાંબી લાંબી ખજુરીના વેંજણો,
તમારી વડઓર રીહાંમણે સાલ્યાંરે;
તેને કુંણે મનમણે જાય,
ઓસો લાગો વજી વહુને ઘુંઘટડે.
એંના હાહરો મનમણે જાયહેરે,
હાહરાજી તમારી વાળેલી તો નંઈ વળું;
તમારા દીકરાના કડવા હે બોલ,
ઓસો લાગો વજી વહુને ઘુંઘટડે.
લાંબી લાંબી ખજુરીના વેંજણો,
તમારી વડઓર રીહામણે સાલ્યાંરે;

૧. છોટી, નાની. ૨. વીંજણો. ૩. આ લીટીનો અર્થ હાલ લોકો સમજાવી શકતા નથી, પણ કદાચ વહુએ રીસાવાથી ઘુંઘટ ખૂબ તાણ્યો હશે તેથી તે ઓ.ગા જેવો દેખાયો હશે.

તેને કુંણે મનમણે જાય,
ઓલો લાગો વછ વડને ઘુંઘટડે.
એના જેઠજી મનમણે જાયહેરે,
જેઠજી તમારી વાળેલી તો નઈ વળું;
તમારા ભાઇના તો કડવા હે બોલ,
ઓલો લાગો વછ વડને ઘુંઘટડે.
લાંબી લાંબી ખજુરીનો વેંજણો,
તમારી વડઓર રીહાંમણે સાલ્યારે;
તેને કુંણે મનમણે જાય,
ઓલો લાગો વછ વડને ઘુંઘટડે.
એના દેવર મનમણે જાયહેરે,
દેવર તમારી વાળેલી તો વળુંરે;
તમારા મેંઠા લાગે હે બોલ,
ઓલો લાગો વછ વડને ઘુંઘટડે.

(૨૮)
આણાં વિષે ગીત.

(બૈરાં ગાય છે ને દરેક ટુંક બબ્બે વાર બોલે છે).

ઝમકુ ધમકુ બેય [1]બોને, ઝમકુડીરે.
ઝાઝીરે બોરોમાં[2] ઝૂમાં[3], ,,
હાહરો આંણુ આઇયો ઝૂમાં, ,,
દોરડો માગ્યો કિમ ન લાઇયો, ,,
એટલાં આંણાં પાસાં ફેરો. ,,
જેઠજી આંણે આઇયો ઝૂમાં, ,,
હાંકળી માગી કિમ ન લાઇયો, ,,
એટલાં આંણાં પાસાં ફેરો. ,,
દેવરિયું આંણે આઇયું ઝૂમાં, ,,
નાથડી[4] માગી કિમ ન લાઇયો, ,,
એટલાં આંણાં પાસાં ફેરો. ,,
પરણ્યો આંણે આઇયો ઝૂમાં, ,,
હાગનો હોગો[5] લેતો આઇયો, ,,
હાગનો હોગો એશો માર્યો, ,,
તાંહી નાહી ટોડલે[6] વાગી[7], ,,
તાંહી નાહી સલે પેડે, ,,
તાંહી નાહી ઝાંપે વાગી, ,,
હાઈ આથેને મોરે કરી[8], ,,
સાસો આપડે ઘેરે જાજ્યે. ,,

---

૧ બેનો. ૨ બોરડીઓમાં. ૩ ઝૂમે, ધૂમે, રમે. ૪ નાકની વાળી. ૫ સોટો. ૬ ટોડલે. ૭ અથડાઇ. ૮ હાથે સહાઇને આગળ કરી.

(૨૯).

(આ ગીત ભીલ બૈરાં કોઇ પણ ગામમાં શુભ પ્રસંગે પેસતી વખતે ગાય છે.)

રે વાંણીના હાંકડી હેરીરે, મને હેરીયાં જાવાદે.
રે આયોનાં ભોરીલાં આલુંરે, મને હેરીયાં જાવાદે.
રે ભોરીલાં નઇંરે લેતોરે, હેરીયાં નઇંરે જાવાદૂં.
રે કોટોના દોરડા આલુંરે, મને હેરીયાં જાવાદે.
રે દોરેડો નઇંરે લેતોરે, હેરીયાં નઇંરે જાવાદૂં.
રે નાકાંની નાથડી આલુરે, મને હેરીયાં જાવાદે.
રે નાથડી નઇંરે લેતોરે, હેરીયાં નઇંરે જાવાદૂં.
રે માથાનો બોરડો આલુંરે, મને હેરીયાં જાવાદે.
રે બોરડો નઇંરે લેતોરે, હેરીયાં નઇંરે જાવાદૂં.

સં. વલય (કે. હ. ધ્રુવ).

(૩૦)
કાંબીઆ વિષે.

કંહારો[1] કાંબિયું[2] લેઇને આઇયો, રાઇનો ઢુલોરે[3].
હાહરાજી કાંબિયું મુલવી આલો, ,,
વહુઆરી કાંબિયું મોંઘું પડે, ,,
વહુઆરી કાંબિયું પેરી જુઓ, ,,
વહુઆરી કાંબિયું મોંઘું પડે, ,,
હાહરાજી કાંબિયું પેરી જોયું, ,,
[4]પરણ્યું રાવોળજીને મજરે ગીયું, ,,
પરણ્યું ઘેરે આેત તો પેરી લેતી, ,,
પરણ્યું બારે વરની સાકરી[5] ગીયો. ,,

---

૧ કંસારો. ૨ પગે પીંજણીઆંની છેક નીચે પહેરવાનું પિત્તળનું ઘરેણું. ૩ પ્રા. ઢોલ્લો=મરદ; સં. ધવ (કે. હ. ધ્રુવ) સુરત ભરૂચ તરફ 'ઢોલો' એ કોઈક બેવકુફ માણસને માટે તિરસ્કારમાં વપરાય છે. ગુજરાતમાં કેટલેક ઠેકાણે લગ્ન પ્રસંગે ફટાણાંમાં '(ફલાણા) તારી નાનેરી નાર, ઢોલા રે ગુજરાતનો' એમ ગવાય છે. ૪ વર. ૫ ચાકરી:

(૩૧)

જુવાનીમાં લુગડાંઘરેણાં પહેરી લેવા વિષે.

મારે આંગણે લેંમડી, નણુદીને આંગણે ઝાડ માંજી.
ધમકે વાકું લેંમડી, ફૂલ ઘેજ્યાં[1] ઘેજ્યાં જાંયરે માંજી.
નણુદી બાઇના વીરા, મને સુંનડી વોરી આલરે માંજી.
મારે જુગે સુંનડી, મારાં ભરિયાં જોવન[2] જાંયરે માંજી.
મારે જુગે દોરડો, મને દોરડો વોરી આલરે માંજી.
[3]સુંનડીના બેટા, મને દોરડો ઘડી આલરે માંજી.
નણુદીબાઇના વીરા, મને ઘુઘરી વોરી આલરે માંજી.
વોરીલાના બેટા, મને ઘુઘરી વોરી આલરે માંજી.
મારે જુગે ઘુઘરી, મારાં ભરિયાં જોવન જાંયરે માંજી.

---

૧ ઘેરાં ઘેરાં થઇ જાય, કરમાઈ જાય. ૨ જોબન. ૩ સોની.

(૩૨)
પિઍરસાસરા વિષે.

સાલો ઉડિયે (૨) આપડે પીઍરિયે;
આપડે પીઍરિયે તો બાપાજીનાં રાજાંરે;
આપડે પીઍરિયે તો આંબાકેરાં ઝાડાંરે;
આદાં [1]કાસાં આદાં પાકાં છ કેરાં સાખોરે.

સાલો ઉડિયે (૨) આપડે હાહરિયે;
આપડે હાહરિયે તો લેંબડાકેરાં ઝાડાંરે.

સાલો ઉડીયે (૨) આપડે પીઍરિયે;
આપડે પીઍરિયે તો કાકાજીનાં રાજાંરે;
આપડે પિઍરિયે તો નારેળીનાં ઝાડાંરે;
આદાં કાસાં આદાં પાકાં છ સાખી[2] રીજોરે;
નાંની નાંની નાથડી તે પડી ઢુલ્યાં[3] ઓડાંરે;
મોટેરી ધડાવો પરણ્યા મન રાજી રીહેરે;
નાંનેરી ધડાવો પરણ્યા મન રાજી રીહેરે;

---

૧ અર્ધાં કાચાં. ૨ ચાખીને રહેલો. ૪ ઢોળીઆ નીચે.

(૩૩)
સાસરાના દુઃખ વિષે.

(બૈરાં ગાય છે ને સામસામાં ઝીલે છે. દરેક ટુંક બબ્બે વાર બોલે છે.)

મારા બાપાના ઘરમાં એકલી રે, ધન રે મારી મરૂએડી.[1]
હું મોટાંની કુંવેરી રે, „
મને રાંકને ઘેરે દીધી રે, „
હું મેડીઆંની પોડનારી રે, „
મને ટાપરી વતાડે રે,[2] „
હું મૂંઝું[3] તારી ટાપરી રે, „
હું ઢોલીઆંની પોડનારી રે, „
મને ખાટલી વતાડે રે, „
હું ભાગું તારૂં ખાટલું રે, „
હું ભેંહોની દોનારી રે, „
મને સાળકી[4] વતાડે રે, „
હું મારૂં તારૂં સાળકું રે, „
હું થાળીઆંની જમનારી રે, „
મને ઢોમણું[5] વતાડે રે, „
હું ફોડું તારે માથે રે, „
હું ઘુણીઆની[6] ભરનારી રે, „
મને માંણકી[7] વતાડે રે, „

---

૧ મહુલી કે માવલડી ? ૨ હું મેડી પર સુનારી તેને છાપરી બિવાડે છે. ૩ ચાંપું, આગ લગાડું. ૪ છાગી (ફ. હ. મુવ.) બકરી. ૫ ઠામડું, ઠીકરાનું વાસણ. ૬ તાંબાનો દેગડો. ૭ માણ, માટીની ગાગર.

ઊં રેહુ તારી સાતી[1] રે, ધન રે મારી મરૂએડી.
ઊં મેડીએ ધઉંડા પીસતી રે, ,,
ઊં મેડીએ ખીસડી રાંદતી[2] રે, ,,
ઊં બાખડી બેંહનાં ઘીયાં રે, ,,
ઊં પળીયે ઘીયાં ખાતી રે, ,,
ઊં ખાતી મઝા કરતી રે, ,,
ઊં ઠેપે પાંણા કાડતી રે, ,,
ઊં ધમકે[3] ધરતી તોડતી રે, ,,

---

1 છાતી. ૨ રાંધતી. ૩ પગની ઠોકરે.

(૩૪)

સાસરા વિષે.

મને નાનેંહી પરણાવી રે, પુરાંણી[1] સાસવાને દે-
માડું હાદડું રે વાગડરે, ,,
મારૂં પિયેર હે ગુજરાતરે, ,,
મને હાલરીયે[2] પરણાવીરે, ,,
મારો હાહરો હે ધયડો પાંનાંરે, ,,
મારી હાહુડી હે ધયડાં પાંનાંરે, ,,
મારૂં પરણ્યું હે નાનું બાળરે, ,,

૧ ગોર. ૨ હાલરામાં સૂતી હતી ત્યારની, છેક બચપણમાં.

(૩૫)
કજોડાનું ગીત.

(બૈરાં ગાય છે).

બાર વરની કન્યા ને અડી વરનો વેરરે;
પાંણી ભરવા જઉં તારે વાંહે વાંહે આવેરે;
વાંહે વાંહે આવે તારે કુવામાં અડસેલ્યુંરે;[1]
કુવામાં અડસેલ્યું તારે ડાબક ડુબક કરે રે;
ડાબક ડુબક કરે તારે અઇયિડલામાં[2] દાજ્યુંરે;
અઇયિડલામાં દાજ્યું તારે માંણે[3] લંબાવીરે;
માંણે લંબાવી તારે કાંને [4]વળગાડ્યુંરે;
બાર વરની કન્યા ને અડી વરનો વેરરે.

વાહીદાં રોળું[5] તારે વાંહે વાંહે આવેરે;
વાંહે વાંહે આવે તારે ઉકેડામાં દાબ્યુંરે;
ઉકેડામાં દાબ્યું તારે ફુદળક ફુદળક કરેરે;
ફુદળક ફુદળક કરે તારે અઇયિડલામાં દાજ્યુંરે;
અઇયિડલામાં દાજ્યું તારે ટોપલુ લંબાઇયુંરે;
ટોપલુ લંબાઇયું તારે કાંને વળગાડ્યુંરે;
બાર વરની કન્યા ને અડી વરનો વેરરે.

રોટડલોને કરૂં તારે સૂણા કને આવેરે;

---

૧ વાંસે વાંસે આવ્યો ત્યારે તેને કુવામાં હડસેલી દીધો. ૨ હેડામાં. ૩ ઘડો. ૪ ઘડાને કાને વળગી શકાયું. ૫ વાસીદાં વાળું.

સસ્રા કને આવે તારે ઉંબાડું[1] ધમકાર્યુંરે;[2]
ઉંબાડું ધમકાર્યું તારે ભદડ ભદડ નાહ્યુંરે;
ભદડ ભદડ નાહ્યું તારે ટોડલે[3] જઈને ઉભુંરે;
ટોડલે જઈને ઉભું તારે સારકા[4] સીસકી કરેરે;
સારકા સીસકી કરે તારે અઈપડલામાં દાઝ્યુંરે;
અઈપિડલામાં દાઝ્યું તારે પેલી રોટી આલીરે;
પેલી રોટી આલી તારે સેલી[5] રોટી માંગીરે;
સેલી રોટી આલી તારે હેંકાદાંમણુ[6] જોવેરે;
હેંકાદાંમણુ જોવે તારે હેંકાવાળુ[7] આલ્યુરે;
બાર વરની કન્યા ને અડી વરનો વોરરે.

---

૧ બળતું લાકડું. ૨ જોરથી સામું ફેંક્યું. ૩ (બારણાને).૪ ચીસ પાડી રડે. ૫ છેલ્લી ૬ શીકા સામું. ૭ શીકા પર મૂકેલું (ઘી.)

(૩૬)
કજોડાંનું ગીત.

મા મને ડોહાને પરણાવીરે,
ડોહાને ગોદડીનો ઘણો ભાવરે[1],
લેરે ડોહા સુંથાં પુંથાં, લેરે ડોહા સુંથાં પુંથ
મા મને ડોહાને પરણાવીરે.

ડોહાને અમલનો ઘણો ભાવરે,
લેરે ડોહા ગટ્ટાગટ, લેરે ડોહા ગટ્ટાગટ,
મા મને ડોહાને પરણાવી.

ડોહાને ધાંણીનો ઘણો ભાવરે,
લેરે ડોહા કરડ કરડ, લેરે ડોહા કરડ કરડ,
મા મને ડોહાને પરણાવીરે.

ડોહાને રોટલાનો ઘણો ભાવરે,
લેરે ડોહા કટકુ બટકુ, લેરે ડોહા કટકુ બટકુ,
મા મને ડોહાને પરણાવીરે.

ડોહાને ખાટલીનો ઘણો ભાવરે,
લેરે ડોહા ભાગી ટૂટી, લેરે ડોહા ભાગી તૂટી,
મા મને ડોહાને પરણાવીરે.

---

૧ ડોસાને ખાટલા પર ગોદડી પાથરીને સૂવાનું ઘણું ગમે છે.
૨ ચૂંથાં પૂંથાં.

(૩૭)
તલવાડાના નાનજી ડામોરની બાર બૈરી વિષે.

તલવાડાનું[1] નાંનજી ડાંમોર, ઝમકુડી.
નાંનજીનેં તે બાર બઇયેંરે, „
બારમામાં એક બોડી બઇયેંર, „
બોડી બઇયેંર [2]બોરડો માગે, „
ઝાલોદ જવાતુ નથી, બોરડો લવાતો નથી, બોડીને અલ્રાતો નથી.
બોડી મારૂં લોઇ પીએરે— ઝમકુડી.
તલવાડાનું નાંનજી ડાંમોર, „
નાંનજીનેં તે બાર બઇયેંરે, „
બારમામાં એક સાંદરી[3] બઇયેંર, „
સાંદરી બઇયેંર કાંહકો[4] માંગે. „
[5]ફતાપરે જવાતુ નથી, કાંહકો લવાતો નથી, સાંદરીને અલાતો નથી.
સાંદરી મારૂં લોઇ પીએરે— ઝમકુડી.
તલવાડાનું નાંનજી ડાંમોર. „
નાંનજીનેં તે બાર બઇયેંરે, „
બારમામાં એક કાંણી બઇયેંર, „
કાંણી બઇયેંર કાજળ માંગે, „
[6]રાંમપોર જવાતુ નથી, કાજળ લવાતુ નથી, કાંણીને અલાતુ નથી.
કાંણી મારૂં લોઇ પીએરે— ઝમકુડી.

---

૧ વાંસવાડા રાજ્યમાં આવેલું એક મોટું ગામ છે. ૨ ચોટલામાં ગૂંથીને માથાના આગલા ભાગ પર રાખે છે તે બોર. ૩ ચાંદરી, માથે ચાંદાંવાળી, માથે તાલવાળી. ૪ કાંસકો. ૫ ફતેપુરા એ સૂંથ તાબાનું ગામ છે. ૬ રૂંથરામપુર.

(૩૬)
કજોડાંનું ગીત.

મા મને ડોહાને પરણાવીરે,
ડોહાને ગોદડીનો ઘણો ભાવરે[1],
લેરે ડોહા સુંથાં પુંથાં, લેરે ડોહા સુંથાં પુંથ
મા મને ડોહાને પરણાવીરે.

ડોહાને અમલનો ઘણો ભાવરે,
લેરે ડોહા ગટાગટ, લેરે ડોહા ગટાગટ,
મા મને ડોહાને પરણાવી.

ડોહાને ધાંણીનો ઘણો ભાવરે,
લેરે ડોહા કરડ કરડ, લેરે ડોહા કરડ કરડ,
મા મને ડોહાને પરણાવીરે.

ડોહાને રોટલાનો ઘણો ભાવરે,
લેરે ડોહા કટકુ બટકુ, લેરે ડોહા કટકુ બટકુ,
મા મને ડોહાને પરણાવીરે.

ડોહાને ખાટલીનો ઘણો ભાવરે,
લેરે ડોહા ભાગી તૂટી, લેરે ડોહા ભાગી તૂટી,
મા મને ડોહાને પરણાવીરે.

---

૧ ડોસાને ખાટલા પર ગોદડી પાથરીને સુવાનું ઘણું ગમે છે.
૨ ચૂંથ્યાં પૂંથ્યાં.

(૩૭)
તલવાડાના નાનજી ડામોરની બાર બૈરી વિષે.

તલવોડાનું[૧] નાંનજી ડાંમોર,　　　ઝમકુડી.
નાંનજીનેં તે બાર બઇયેંરે,　　　,,
બારમામાં એક બોડી બઇયેંર,　　　,,
બોડી બઇયેંર [૨]બોરડો માગે,　　　,,
ઝાલોદ જવાતુ નથી, બોરડો લવાતો નથી, બોડીને અલાતો નથી.
બોડી મારૂં લોઇ પીએરે—　　　ઝમકુડી.
તલવોડાનું નાંનજી ડાંમોર,　　　,,
નાંનજીનેં તે બાર બઇયેંરે,　　　,,
બારમામાં એક સાંદરી[૩] બઇયેંર,　　　,,
સાંદરી બઇયેંર કાંહકો[૪] માંગે.　　　,,
[૫]ફતાપરે જવાતુ નથી, કાંહકો લવાતો નથી, સાંદરીને અલાતો નથી.
સાંદરી મારૂં લોઇ પીએરે—　　　ઝમકુડી.
તલવાડાનું નાંનજી ડાંમોર.　　　,,
નાંનજીનેં તે બાર બઇયેંરે,　　　,,
બારમામાં એક કાંણી બઇયેંર,　　　,,
કાંણી બઇયેંર કાજળ માંગે,　　　,,
[૬]રાંમપોર જવાતુ નથી, કાજળ લવાતુ નથી, કાંણીને અલાતુ નથી.
કાંણી મારૂં લોઇ પીએરે—　　　ઝમકુડી.

---

૧ વાંસવાડા રાજ્યમાં આવેલું એક મોટું ગામ છે. ૨ ચોટલામાં ગૂંથીને માથાના આગલા ભાગ પર રાખે છે તે બોર. ૩ ચાંદરી, માથે ચાંદાંવાળી, માથે તાલવાળી. ૪ કાંસકો. ૫ ફતેપુરા એ સૂંથ તાબાનું ગામ છે. ૬ સુંથરામપુર.

તલવાડાનું નાંનજી ઠાંમોર, ઝમકુડી.
નાંનજીને તે બાર બઇયેંરે, ,,
બારમામાં એક [1]ઠુંટી બઇયેંર. ,,
ઠુંટી બઇયેંર કડલાં માગે, ,,
કડાંણે જવાતું નથી, કડલાં લવાતાં નથી, ઠુંટીને અલાતાં નથી,
ઠુંટી મારૂં લોઈ પીએ— ઝમકુડી.

*	*	*	*	બાકીનું ઘણી શોધ કર્યા છતાં મળી શકયું નથી.
*	*	*	*	
*	*	*	*	
*	*	*	*	
*	*	*	*	

૧ ઠુંઠી (પગે).

(૩૮)
ચુંદડી વિષે.

[1]સુંદેડી તે ભલેરી આવીરે, પાવાધડની સુંદેડી.
આવી ઉતરી રાંમજીભાઇને [2]વેડરે, „
કરો મારા રાંમજી વીરા મૂલરે, „
સુંદેડીના હવાએ રોકડારે, „
પેરો મારાં મોતીબાઇ પ્રુનાંરે, „
ચુંદડી પેરૂં તો કેડો ભરાંયરે, „
ઓઢું તો પગલ્યો રોળાંયરે, „
ધોવું તો દરીઓ રંગાયરે, „
ઝંઝેડું તો ઉડે ઝેંણા મોરરે[3]. „

1 ચુંદડી કે ચુંદડીવાળો ? 2 ઘેર. 3 ખંખેરૂં છું ત્યારે તેના પર પાડેલી ભાતને લીધે જાણે ઝીણા મોર ઉડતા હોય એમ જણાય છે.

(૩૯)
ગરબી.

બૈરાં ગાય છે.

એ'ના [1]પાવાને હે'નાં પાપરે, પાવો મેવાશી.
ભીંતો નથી ભાગી સરોવર પાળરે, ,,
એ'નાં પાવાને હે'નાં લાગાં પાપરે, ,,
ભીંતો નથી તોડયાં આંબા કેરાં ડાળ, ,,
એ'ના પાવાને હે'નાં લાગાં પાપરે, ,,
ભીંતો નથી ભાગ્યાં મહુડા કેરાં ડાળરે, ,,
એ'ના પાવાને હે'ના લાગાં પાપરે. ,,
ભીંતો નથી માર્યા રમતા મોરરે, ,,
એ'ના પાવાને હે'ના લાગાં પાપરે, ,,
ભીંતો નથી કાપ્યાં ગાય કેરાં ગળાંરે, ,,

---

૧ પાવાગઢના પતાઈ ચવળને (?)

(૪૦)

ગરબી.

(બૈરાં ગાય છે.)

લીલો લેંબડોરે મોર્યો[1] નાગરવેલનો સોડ,[2]
આડા અવળીરે શાંમાં શોનીડાનાં આટ,
દોરડો મુલવતેરે[3] લાગી લાલાભાઈની રેડ,[4]
દોરડો પડત મેલોરે સાલો લાલાજી સંગાત.

આડા અવળીરે શાંમાં વાંણીલાના આટ,
સુંનડી મુલાવતાંરે લાગી લાલાભાઈની રેડ,
સુંનડી પડત મેલોરે સાલો લાલાજી સંગાત.

આડા અવળીરે શાંમાં સોદાગરનાં આટ,
ઘોડીલો મુલવતાંરે લાગી લાલાભાઈની રેડ,
ઘોડીલો પડત મેલોરે સાલો લાલાજી સંગાત.

---

૧ મોર આવ્યા. ૨ છોડ. ૩ મૂલવતાં, દોરાનું મૂલ કરાવતાં. ૪ માયા.

(૪૧)
ગામમાં આવેલા વહોરા પાસે ઘરેણાં લેવા વિષે.

(બૈરાં ગામ છે.)

લેંમડી[1] સોરે વોરૂ[2] આઇયું, ઝમકુડીરે.
હું હું હોદો લેઇને આઇયું, ,,
ઝાંઝરી જોડાં[3] લેઇને આઇયું, ,,
ઝાંઝરી ભીતો મુલવી જોયું, ,,
મુલવી જોયું પેરી જોયું, ,,
પેરીને તો હેરિયે[4] સાલ્યાં, ,,
હેરિયે સાલ્યાં ઠમકો કર્યો, ,,
ઠમકો કર્યો મડકો[5] આઇયો, ,,
લેંમડી સોરે વોરૂ આઇયું, ,,
હું હું હોદો લેઇને આઇયું, ,,
ફુમતી ઘુઘરી[6] લેઈને આઇયું, ,,
ફુમતી ભીતો મુલવી જોયું, ,,
મુલવી જોયું પેરી જોયું, ,,
પેરીને તો હેરિયે સાલ્યાં, ,,
હેરિયે સાલ્યાં ઠમકો કર્યો, ,,
ઠમકો કર્યો મડકો આઇયો, ,,
લેંમડી સોરે વોરૂ આઇયું, ,,
હું હું હોદો લેઇને આઇયું,. ,,

---

૧ લીમડીને ચોરે. ૨ વહોરો. ૩ ઝાંઝરની જોડ. ૪ શેરીએ. ૫. મટકો, ઠટકોમટકો. ૬ ઘુઘરીવાળી ફુમતી જે ચોટલે બાંધે છે તે.

ટીલડી[૧] જોડાં લેઇને આઇયું, ઝમકુડીરે.
ટીલડી મીતો મુલવી જોયું, „
મુલવી જોયું સોડી[૨] જોયું, „
સોડીને તો હેરિયે સાલ્યાં, „
હેરિયે સાલ્યાં ઠમકો કર્યો, „
ઠમકો કર્યો મકો આઇયો, „

૧ કપાળે ચોંડવાની ટપકી. ૨ ચોંડી.

(૪૨)
બનેશ્વરના મેળાનું ગીત.

(મરદ તેમજ બૈરાં ગાય છે).

બેંણીશરનો[1] મેળો, ઝવર પટલેંણ.
મેળો જોવા જાવું, ,,
જવું ને ફેર જાવું, ,,
બોણુવાળી કોઠી, ,,
[2]ટૂંકે ડાટો ભાગે, ,,
[3]માંણું ધઉડા કાડે, ,,
[4]હરહેડી હુપેડી[5], ,,
મોટા જોટા હાવે[6], ,,
મરૂડી[7] હે ઘેંપડી[8], ,,
ઘમ્મર ઘમ્મર પીસે, ,,
દળીને પાળ વાળે[9], ,,
હુંડલી[10] ભરી વાળે, ,,
કોઠી [11]માથે મેલે, ,,
વાડામાં વાલળીઓ, ,,

---

૧ બનેશ્વર એ ડુંગરપુર રાજ્યમાં મહી અને સોમ નદીના સંગમ પર આવેલું એક જાત્રાનું ધામ છે. ૨ મૂઠીવતી ધક્કો મારી હચમચાવીને. ૩ દશશેરનું લાકડાનું માપું. ૪–૫ સુપડી. 'એકાર્થે બેવડો શબ્દ છે. cf. મોટા જોટા' (કે. હ. ધ્રુવ) ૬ ઉતાવળથી ઝાટકે છે. ૭ મારવાડી. 'મારૂ=મરદ; મારૂડી=સ્ત્રી' (કે. હ. ધ્રુવ.) ૮ ઘંટી. "નામધાતુ છે, નામ નથી. cf. હળવું. (કે. હ. ધ્રુવ)." ૯ લોટની ગોળ ફરતી પાળ વાળે–કરે. ૧૦ વાંસની ટોપલી. ૧૧ કોઠી ઉપર.

પાપડીઓ વેં'ણાવે, ઝવેર પટલેં'ણ.
પાપડીઓ હોજાળે[1], ,,
[2]સુગ્રે વાહદી[3] બાળે, ,,
હાંડલી ધોવાડે, ,,
પાપડીઓ ઓરાવે, ,,
પાપડીઓ ઓહાડે[4], ,,
મશાલો વટાડે, ,,
હે'કાહાંમણુ[5] જોવે, ,,
પળીયે' તેલાં કાડે, ,,
પાપડીઓ સમકાવે[6], ,,
રોટલાં પોટલાં કરે, ,,
પેટનાં પોટલાં કરે, ,,
મેળા જોવા જાવું, ,,
હું ને પેરી જઇયે, ,,
કં'ડિયામાં કાપેડી[7], ,,
બીજુ તે હું રે, ,,
ભાભીવાળો ખંમકો[8], ,,
તીને પેરણુ[9] જાયરે, ,,
કે'ને હાથે[10] જાયરે, ,,
ભાઇનું હાળુ'[11] જાયરે ,,

---

૧ વાડીમાં વાલોળ હતી તેની પાપડી વીણે છે અને સોજ્છ (ચોકખી) કરે છે. ૨ ચૂલે. ૩ દેવતા. ૪ ઓસાવે. ૫ ચીકા સાસું (જુઓ ગીત ૩૫-મું, લીટી ૨૪ મી). ૬ ચમકાવે, વધારે. ૭ કાપડી. ૮ ઝાબીઉં, ચોટલાને છેડે કાંસાનું ઘુઘરીવાળું ઘરેણું ભીલડીઓ બાંધે છે તે. ૯ પહેરીને. ૧૦ સાથે. ૧૧ સાળો.

મોધલું હે વેવાયરે, ઝરેર પટલેણુ.
તીને હાથે જાયરે, ,,
હેંડે ધમ્માધમ્મ, ,,
આડાં દોડાં આટાં[1], ,,
કડક દોડાં આટાં, ,,
વાંણીલાને આટે, ,,
ચુંદડી મુલાવે[2], ,,
કે વાંણીલા મુલ, ,,
દબ્બા રૂપીઆ લાગે, ,,
સનિક[3] ઓડી જોવે, ,,
ભલું [4]ખલતું આપશું, ,,
તાંદીને નીદેરી, ,,
ઓરીલાને આટે, ,,
ઝાખીઉ મુલાવે, ,,
કે ઓરીલા મુલ, ,,
એક પાવલી લાગે, ,,
સનિક ગોથી[5] જોવે, ,,
એશુ ખલતું આપશું, ,,
હેંડે ઝમ્માઝમ્મરે, ,,
વેવાઇજી હો મારા, ,,
ખાવું [6]કાંય ખવાડો, ,,
[7]દુકડા વાળી આલશું, ,,

૧ હાટ–દુકાન. ૨ ચુંદડીનું મૂલ કરાવે. ૩ જરાક, ક્ષણેક. "સં. શ્લક્ષ્ણ ? શનૈઃ ? (કે. હ. ધ્રુવ.)" ૪ બેસતું. ૫ ગુંથી. ૬ ખાવાનું–સારું, મિઠાઈ જેવું. ૭ દોકડા–પૈસા વાળી આપીશું.

વેવાંણુજી હો મારાં, ઝવર પટશેંણુ.
ખાવુ ખાંતે ખાજો, ,,
વેવાઇને રીઝવજો, ,,
ટુકડા વાળી લેકું, ,,
હેંડોરે મોધલાજી, ,,
સાસો ઘેર જાઇયે. ,,

ટીપ: ભીલ લોકોના મેળા ભરાય છે ત્યાંથી ભીલડીઓ જે પરપુરૂષ સાથે પોતાનું મન મળેલું હોય છે તેની સાથે આગળથી કરી રાખેલા સંકેત પ્રમાણે આજે પણ નાસી જાય છે.

૪૩
બનેશ્વરના મેળાનું ગીત.

(મરદ તથા બૈરાં ગાય છે.)

આંજુડીવખતુડીવાળી જોડી,[૧] મારી હેલી રે,
કાં રે સોરી[૨] મેળીસરજ્યો[૩] મેળો, ,,
કાં રે સોરી મનમાં વશાર[૪] કરે, ,,
કાં રે સોરી માથાસુંડી[૫] કરે, ,,
માથું રે વાળે ને મતું[૬] કરે, ,,
કાં રે સોરી એક જણને જાહું,[૭] ,,
વાગડજ્યાં[૮] ઢેબરજ્યાં[૯] મેળે આઇયાં, ,,
ગુજરાતનાં ભાગળજ્યાં[૧૦] મેળે આઇયાં, ,,
પાંણીયારનાં[૧૧] કાંણિયાં[૧૨] મેળે આઇયાં, ,,
ભાંણાહેંબળનાં[૧૩] સાંદરાં[૧૪] મેળે આઇયાં, ,,
વડગાંમીઆં ટીટુડીઆં[૧૫] મેળે આઇયાં, ,,

---

૧ આંજુડી ને વખતુડી એ બે બેનની જોડી હતી (ખેડાપાની સામા મહી નદીને પેલે પાર ડુંગરપુર તાબાના વડગામામાં) ૨ છોકરી. ૩ બનેશ્વરનો. ૪ વિચાર ૫ માથા સેંતી કરે, વાળ ઓળે ને સેંતો પાડે. ૬ વિચાર. ૭ 'એકલાં જઇશું'. (કે. હ, ધ્રુવ.) ૮ વાગડીઆ ભીલ. ૯ ઢેબરીઆ—ઉદેપુર રાજ્યમાં આવેલા જયસમંદ કે ઢેબર સરોવરની આસપાસ વસતા ભીલ. ૧૦ ભાગળીઆ ભીલ ચણતર કામમાં હોશિયાર ગણાય છે. ૧૧ કડાણા સંસ્થાનમાં મહીના કાંઠા પર આવેલું ગામ. ૧૨ કાણાં. ૧૩ ભાણાસીમળ—પાણીઆરને લગતું આવેલું સૂંથ તાબાનું ગામ. ૧૪ ચાંદરાં, માથે ચાંદાંવાળાં. ૧૫ ટીટુડીના જેવા પાતળા પગવાળા વડગામના ભીલ.

વાવડીનાં[1] ઓલાં[2] તે મેળે આઇયાં, મારી હેલી રે.
પાલાંનાં[3] પાતળજ્યાં[4] મેળે આઇયાં, ,,
ખેડાપાનાં શેલી[5] મેળે આઇયાં, ,,
હુંતિયાંનાં[6] લંગોટિયાં મેળે આઇયાં, ,,
સતરીનાં[7] સુંગાળજ્યાં[8] મેળે આઇયાં, ,,
સોરાહજ્યાં[9] ડેંગાળજ્યાં[10] મેળે આઇયાં, ,,
કાં રે સોરી સાંની સાંની[11] રોવે, ,,
કાં રે એનાં કઇની પાલે જહું, ,,
કાં રે એનાં ખેડાપાની પાલે. ,,

---

૧ વાગડમાં એક ગામ. ૨ હોલા પક્ષી જેવા કદે નાના. ૩ મલવાસી, ટાંડા, કુશળગઢ વગેરે તરફના વાંસવાડા ઇલાકાના. ૪ પાતળીઆ, પાતળી કેડવાળા. ૫ છેલી, છેલછબીલા, પાઘડીમાં છોગું રાખી ફરનારા (છોગું = પાઘડીનો અંદરનો છેડો જેને શોભાયમાન કરી પાઘડીમાં વચ્ચે ઉચો—ઉભો રાખે છે તે) ૬ સૂંથ પરગણાના. ૭ છત્રીના, સંજેલી તથા બારીઆ પરગણાના. ૮ શૃંગારીઆ, શણગારીઆ, કડે મણકા ને ઘુઘરીની શેરો બાંધીને શરીર શણગારીને ફરનારા. ૯ ચોરાશી પરગણાના, દાહોદઝાલોદના. ૧૦ ડેંગળીઆ, ખાંધે ડાંગ રાખીને ફરનારા. ૧૧ છાની છાની.

(૪૪)
વલોણાનું ગીત.

મારા વાડામાં રતન એરંડોરે, ગુજરી.
એરંડો વાડી રવાયો[૧] કર્યો હેરે, ,,
મારા વાડામાં ફેડી[૨] હેરે, ,,
ફેડી વાડી ફુલેકાં કર્યાં હેરે, ,,
ઝીંઝુ[૩] વાડી ઘુમેરો[૪] કાડયો હેરે, ,,
હેંતરી[૫] વાડી માંકેડી[૬] કાડી હેરે, ,,
ભૂરી ઓટીનાં[૭] દુદાં[૮] કાડયાં હેરે, ,,
દુદાં કાડીને દહ્યા[૯] મેળ્યાં[૧૦] હેરે, ,,
કડાંણેં હો ગોળો મંગાઇયો હેરે, ,,
ભૂરી ઓટીનાં દહ્યાં પૂર્યાં[૧૧] હેરે, ,,
ઉઠો દેવરિયા દહ્યાં પૂરોનેરે, ,,
હાહુ વઉ વલોણાં ઘૂમેંહેરે. ,,
ઘૂમતે ઘૂમતે તો આથડયાંરે, ,,
ગોળો ફુટયોનેં દહ્યાં વૈ[૧૨] સાલ્યાંરે, ,,

---

૧ રવૈયો. ૨ એ જાતનાં ઝાડના લાકડાનાં રવૈયાનાં ફુલડાં બને છે. ૩ જેંઝીનું ઝાડ. ૪ રવૈયાની માકડી ઉપર ધૂમતો (ગોળ ફરતો) લાકડાનો કકડો, જે રવૈયાનો વાંસ ગોળીમાં નીચે ઉતરી ન પડે તેને માટે વાંસની સાથે ખીલીથી જડી દેવામાં આવે છે તે. એને લાડવો પણ કહે છે. ૫ સેંતરી નામનું ઝાડ. ૬ રવૈયાની માકડી. ૭ ભેંસ. ૮ દૂધ. ૯ દહીં. ૧૦ મેળવ્યાં. ૧૧ ગોળીમાં ભર્યાં. ૧૨ વહી.

(૪૫)

પારકી હદમાં માછલાં મારવા ગયા ને ત્યાં તે કારણથી લડાઇ થઈ તે વિષે.

થાંના રાવોત હોના વાંણ્યું વાયાંરે, વણુજારૂ લે.
થાંના રાવોત રૂપા દાડો ઉગ્યોરે, ,,
થાંનું રાવોત દાતણુ પાંણી કરેરે, ,,
થાંનું રાવોત ટાહુંહીજું જોવેરે, ,,
થાંનું રાવોત ગાવડલી [1]છોડાવેરે, ,,
ગાંનું રાવોત એડી એડી કરેરે, ,,
થાંના રાવોત ગાવડી કુંમની વાળદુરે, ,,
થાંના રાવોત આંબળિયાં માળાંમાંરે, ,,
થાંના રાવોત ઝિંઝુડો[2] મોરાયોરે, ,,
થાંના રાવોત દન બહોરી[3] આયવોરે, ,,
થાંના રાવોત ગાવડી તરહી થઇરે, ,,
થાંનું રાવોત કુઇયો [4]કુઇયો કરેરે, ,,
આવીને આવી મઇ માતાની ઘેડીરે, ,,
વેંઝ[5] દરો [6]મરેંણુંને આયવોરે, ,,
બિલિઆંરે વડગાંમે સાહ્ય ઐરીરે[7], ,,

---

૧ 'એડી,' 'એડી' કરતો હાંકે છે. ૨ ઝીંઝવો. ૩ બપોર પર. ૪ 'પોહ,' 'પોહ' (ઢોરને પાણી પાવા લઇ જતી વખતે ગોવાળીઆ કરે છે તેમ). ૫ મહી નદીના એક ધરાનું નામ છે. ૬ મરવા પડયો છે, પાણી ખૂટયાં છે, તેથી તેમાં માછલાં મારી શકાય તેમ છે. ૭ વડગામામાં બીલીની છાલ લેવા જવા વિચાર કર્યો (વડગામા ડુંગરપુર તાબાનું ગામ

સાલો સોરૂ સાલ લેવા જઇએરે, વણુજારૂ લે.
[1]ઈગોડીને બિલી[2] કાપી લેહુંરે, ,,
[3]મસકે તે [4]મોતીઆં બંધાવોરે, ,,
મસકે તે મોતીઆં લેવડાવોરે, ,,
આઇવાં ને આઇવાં વેંજી દરા ધેડરે[5], ,,
મસકે તે મોતીઆં કુટાવોરે, ,,
અરદાં રે કુટે ને અરદાં [6]ઝારેરે, ,,
ફોરી ફોરી માસલી [7]મડાણીરે ,,
કેળા રોતની [8]ફુલડી પાણીહારીરે, ,,
પાંણીરે ભરીને પાસી ફરીરે, ,,
ધેરેરે આવીને સાડી[10] કરીરે, ,,
વેંજી દરો મારી ખેળ ક્યોરે, ,,
ઝેંણી ઝેંણી વેરણુવાર[11] પાડેરે, ,,
[12]સોરેરે દેવાયો જંગી ઢોલરે, ,,
પાડે પાડે[13] માદેળાં[14] ઘુમાયાંરે[15] ,,
પાઘડીબાંધ્યો[16] તે ભાઇયોડ[17] ભેળારે, ,,
ઘાડાંની પીપળેં ઘાડું ભેગુંરે, ,,
[18] ઘુઘરીતે બાકેળા[19] ઓરાવોરે. ,,
હાકરવાટે[20] કોહંબો ગળાવોરે, ,,

૧-૨ ઈગોડી તથા બીલીનાં ઝાડાંથી માછલાંને કેફ ચઢે છે. ૩ મસ, ઘણું. ૪ મોતીઆં, મોટી ગાંસડીઓ. ૫ ધરાની ધસ ઉપર. ૬ જળમાં નાખીને પાણીમાં ડબોવે. ૭ મરાણી, મરાઈ. ૮ વિશેષનામ છે. ૯ પાણી-આરી. ૧૦ ચાડી. ૧૧ ફાંકીઆરી, ૧૨ ચોરે. ૧૩ ફળીએ ફળીએ. ૧૪ મર્દલ, ઢોલ. ૧૫ ફેરવાયાં, વગડાયાં. ૧૬ પાઘડી બાંધનારા-મરદ. ૧૭ ભાઇઓ. ૧૮ બાજરી બાફીને તેમાં ઘી ગોળ મેળવી સીરા જેવું બનાવે છે તે. ૧૯ વાલ, ચણા, મકાઈ વગેરેને પાણીમાં બાફી તેમાં મીઠું મરચું નાખી જે બનાવે છે તે. ૨૦ સાકર વાટવાના ખલમાં.

ખોબે ખોબે. બાજરા અલાવોરે, વણજારૂ સે.
[1]ત્રેડ વેડ ડોહબો અલાવોરે, ,,
ઉગતા દાડાનું ધાડું [2]સોટુંરે, ,,
દરીઆનો વરશે ઝીણો મેઘરે[3], ,,
બંદુસ્યાંનો ઉડે ધમ્મારોળોરે, ,,
તરવારોની વીજળી ઝબુકેરે, ,,
કટારીઆંની ઉડે કટાકટીરે, ,,
ઢાલડીઆંની ઢકોળાંને ફરેરે, ,,
માથાંરે પડે ને [4]ધોડાં લડેરે, ,,
લોયાંવાળી નવી નદીઓ ચાલીરે. ,,

૧ દડદડ ધાર પડે તેમ. ૨ ફૂટું. ૩ સળીઆંનો-તીરનો ઝીણો વરસાદ વરસે છે. ૪ ધડ.

(૪૬)
પરગામમાં મકાઇના ડોડા લેવા જવાથી થયલી લડાઇ વિષે.

હુરીનાં[1] કોરેણું[2] વળેં [3]દુદીઆ સડાવા;[4]
ધુળીયાં કોરેણાં માંય મેઘડલો ધડુકે;
વરસ્યાને કાંય વરસ્યા, વળેં વરસ્યા ઝેંણા મેઘ;
હરાડવાળું[5] લાલુ, બળદાંને ખોડ નાંખે;
શીંડી[6] વાંહેં ઓળાં, ખૂણામાં ને ઝુંહરાં;
હરાડવાળું લાલુ ઠેકીને ઓર કાડે;
હરાડવાળું લાલુ વળે મકી ઓરવા સાલ્યું;
હરાડવાળું લાલુ મકીના સાંહીયાં[7] કરે;
હરાડવાળું લાલુ વળેં મકી અગવા[8] સાલ્યું;
હરાડવાળું લાલુ વળેં વાડ[9] બંધાવે;

---

૧ હૂરીનાં, ઉત્તર દિશાનાં. ૨ કોરણુ, વાકોરણુ, ચોમાસું બેસતાં પહેલાં જે પાંચ સાત વંટોળીઆ થાય છે તે (એ જો ઉત્તર દિશાના થાય છે તો સારા ગણાય છે). ૩ દુધીઆ. ૪ ચડાવા, વાદળાં જે ઉપર ચડતાં જણાય છે તે. ૫ સૂંથ તાબાનું એક ગામ છે. ૬ છીંડી, ઘરની પાછળ આવેલી સાંકડી ગલી. ૭ ચાસીઆં—ચાસ (મકાઇને ઓર્યા પછી ચોથે દહાડે ખેતરને ફરીથી ખેડી કાઢે છે તેને ચાસીઆં કહે છે. એવું મનાય છે કે એમ કરવાથી મકાઇનાં મૂળ વધારે સારી રીતે બાઝે છે). ૮ હળવા, હળથી ખેડી નાખવા. (મકાઈ મહીના એકની થાય છે એટલે તેને પાછી ખેડી નાખે છે તેને મકાઈ હળવી કહે છે. એમ કરવાથી ખેતર નિંદાઈ જાય છે અને તેથી મકાઇના છોડને જોર મળે છે.) ૯ ઉગેલી મકાઇને ઢોર ખેતરમાં પેસી ખાઇ ન જાય તે સારૂ વાડ બંધાવે છે.

[1]ખરહાંડીનો ખુંટો થુંવેરોની વાડ;
તારેં હરાડવાળું લાલુ મગીમાં માળો ઘાલે;
તારેં હરાડવાળું લાલુ વળેં માળે હુવા સાલ્યું;
હરલાવાળું રાવજી વળેં રધુનિ કેવું બોલે;
સાલો સોર જઇએ, હરાડના ડોડા લેવા;
હરલાવાળું રાવજી, વળેં તાંહુને નીહેર્યું;
હરલાવાળું રાવજી, વળેં વાડને ટેકે બેહું;
વાડ કાપી પેઠું, વળેં સરીએ[2] ડોડા કાપે;
હરાડવાળું લાલુ માળેહું ઠેકી પડીઉં;
હરાડવાળું લાલુ હરલાનું બાંદ[3] હાયું;
હરલાવાળું કલજી વળેં દૂંતેં દોડયું જાય;
ભોવનહીંગજી[4] રાજા વળેં રધુને કેવું બોલે;
કેંમ રે કલજી આઘ્યો વળેં હુનેં પડિયાં કાંમેં;
હરાડવાળું લાલુ હરલાનું બાંદ હાયું;
તારેં ભોવનહીંગજી રાજા વળેં ફોજ્યોને હુડાડેં;[5]
તારેં અરદાં લેજયો ઘોડાં વળેં અરદાં પોગપાળાં;[6]
તાંહી ફોજ્યો સડી વળેં હંગાવાડે[7] આવી;
હંગાવાડે ઠાકોર ફોજ્યોના આગુ થાજ્યુ;
તાંહી ફોજ્યો સડી વળેં ડુંટાવાડે[8] આવી;
ડુંટાવાડે તાવજ્યાડ[9] ફોજ્યોના આગુ થાજ્યુ;

---

૧ ખરસાણી. ૨ છરીએ. ૩ બંદીવાન, ચોર. ૪ સૂંથના રાજા ભવાનસિંહજી. ૫ તૈયાર કરે. ૬ પગે ચાલનારા (સિપાઈઓ). ૭ સાંગાવાડા, સૂંથની નજીકમાં એક ઠકરાતી ગામ છે. ૮ સાંગાવાડા પાસે એક ગામ છે. ૯ એ જાતના ભીલ.

(૪૬)
પરગામમાં મકાઇના ડોડા લેવા જવાથી થયલી લંડાઇ વિષે.

હુરીનાં[1] કોરેંણું[2] વળે [3]દુદીઆ સડાવા;[4]
ધુળીયાં કોરેંણાં માંય મેઘડલો ધડુકે;
વરસ્યાને કાંય વરસ્યા, વળે વરસ્યા ઝેંણા મેઘ;
હરાડવાળુ[5] લાલુ, બળદાંને ખોડ નાંખે;
શીંડી[6] વાંહે ઓળાં, ખૂણામાં ને ઝુંહરાં;
હરાડવાળું લાલુ ઠેકીને ઓર કાડે;
હરાડવાળું લાલુ વળે મકી ઓરવા સાલ્યું;
હરાડવાળું લાલુ મકીના સાંહીયાં[7] કરે;
હરાડવાળું લાલુ વળે મકી અળવા[8] સાલ્યું;
હરાડવાળું લાલુ વળે વાડ[9] બંધાવે;

---

૧ સૂરીનાં, ઉત્તર દિશાનાં. ૨ કોરણુ, વાકોરણુ, ચોમાગું બેસતાં પહેલાં જે પાંચ સાત વંટોળીઆ થાય છે તે (.એ જો ઉત્તર દિશાના થાય છે તો સારા ગણાય છે). ૩ દુધીઆ. ૪ ચડાવા, વાદળાં જે ઉપર ચડતાં જણાય છે તે. ૫ સૂંથ તાબાનું એક ગામ છે. ૬ છીંટી, ઘરની પાછળ આવેલી સાંકડી ગલી. ૭ ચાસીઆં—ચાસ (મકાઇને ઓર્યા પછી ચોથે દહાડે ખેતરને ફરીથી ખેડી કાડે છે તેને ચાસીઆં કહે છે. એવું મનાય છે કે એમ કરવાથી મકાઇનાં મૂળ વધારે સારી રીતે બાઝે છે). ૮ હળવા, હળથી ખેડી નાખવા. (મકાઈ મહીના એકની થાય છે એટલે તેને પાછી ખેડી નાખે છે તેને મકાઈ હળવી કહે છે. એમ કરવાથી ખેતર નિંદાઈ જાય છે અને તેથી મકાઇના છોડને 'જોર ચાળે દે' ૯ મકાઇને ઢોર ખેતરમાં પેસી ખાઇ ન જાય તે સારૂ વાડ.

[1]ખરહાંડીનો ખુંટો થુવેરાંની વાડ;
તારેં હરાડવાળું લાલુ મકીમાં માળો ઘાલે;
તારેં હરાડવાળું લાલુ વળેં માળે હુવા સાલ્યું;
હરલાવાળું રાવજી વળેં રઇને કેવું બોલે:
સાલો સોર જઇએ, હરાડના ડોડા લેવા;
હરલાવાળું રાવજી, વળેં તાંડુને નીકેર્યું;
હરલાવાળું રાવજી, વળેં વાડને ટેકે બેઠું;
વાડ કાપી પેઠું, વળેં સરીએ[2] ડોડા કાપે;
હરાડવાળું લાલુ માળેલું ઠેકી પડીઉં;
હરાડવાળું લાલુ હેરલાનું બાંદ[3] હાર્યું:
હરલાવાળું કલજી વળેં દૂતેં દોડયું જાય;
ભોવનહીંગજી[4] રાજા વળેં રઇને કેવું બોલે:
કેંમ રે કલજી આછ્યો વળેં હુનેં પડિયાં કાંમેં;
હરાડવાળું લાલુ હરલાનું બાંદ હાર્યું;
તારેં ભોવનહીંગજી રાજા વળેં ફોજ્યોને હુંડાડે;[5]
તારેં અરદાં સેજ્યો ઘોડાં વળેં અરદાં પોગપાળાં;[6]
તાંહી ફોજ્યો સડી વળેં હંગાવાડે[7] આવી;
હંગાવાડે હાકોર ફોજ્યોના આગુ થાજ્યુ;
તાંહી ફોજ્યો સડી વળેં હુંટાવાડે[8] આવી;
હુંટાવાડે તાવજ્યાડ[9] ફોજ્યોના આગુ થાજ્યુ;

---

૧ ખરસાણી. ૨ છરીએ. ૩ બંદીવાન, ચોર. ૪ સૂંથના રાજા ભવાનસિંહજી. ૫ તેયાર કરે. ૬ પગે ચાલનારા (સિપાઈઓ). ૭ સાંગાવાડા, સૂંથની નજીકમાં એક ઠકરાતી ગામ છે. ૮ સાંગાવાડા પાસે એક ગામ છે. ૯ એ જાતના ભીલ.

તાંહી ફોજ્યો સડી વળે ઉખરેલીમાં[1] આવી;
ઉખરેલીના ઠાકોર ફોજ્યોના આગુ થાજુ;
તાંહી ફોજ્યો મડી વળે હરમીમાં[2] આવી;
હરમીવાળી નાળમાં વળે ભૂરૂ પાડુ રેંકે,
હરાડવાળું લાલુ ખુંટડાને ટેકે બેઠું,
હરાડવાળુ લાલુ ઠેકીને બધૂક ભરે,
હરાડવાળું લાલુ ઠેકીને બંધુક સોડે,
ટીલાળીહે ઘોડી ટીલાંની ગોળી વાગી,
હાગડે[3] બાંધ્યાં ઘોડસાં વળે તકડાં[4] તાપ્યા બેઠાં,
હરાડવાળું લાલુ વળે અરદી ફોજ ભાગી.

---

૧ એ પણ એક ઝૂંથ તાબાનુ ઠકરાતી ગામ છે. ૨ સરમી—ઝૂંથ તાબાનું એક ઠકરાતી ગામ ૩ સાગડે ૪ તરકડા, તુરકડા, સિપાઈઓ.

(૪૭)

ડામોર ભીલના છોકરાઓએ પાસેના ગામના કળાગાઓની છોકરીઓ પર બળાત્કાર કર્યો હશે તે બદલ તેમને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા તે વિષે.

કાગદર[૧] વીલેક[૨] વાજે[૩] કોટી પાસે રે, મ્હા રાજા.
ભોરાઇ[૪] ભોરાઇ વાજે કોટી પાસે રે, ,,
ભોરાઇમાં ડાંમોરાંવાળું[૫] ઝાઝું[૬] રે. ,,
ડાંમોરાંનાં સોરાં વાળું ઝાઝું રે,[૭] ,,
ડુંગરપુરને ડુંગરે વાડી[૮] સારે રે, ,,
કળાગાંને[૯] સોરજ્યેં[૧૦]વાળું ઝાઝું રે, ,,
ડુંગરપરને ડુંગરે સાર વાડે રે, ,,
ડાંમોરાંનાં સોરાં સાળે[૧૧] લાગાં રે. ,,
ડાંમોરાંનાં સોરાં કાંગડી[૧૨] રેળે[૧૩] રે, ,,
કળાગાંની સોરજ્યેં રહીને બોલે રે, ,,
નખેં કરો ડાંમોરાંનું સોરૂં[૧૪] રે, ,,

૧-૨-૩-૪ એ બધાં ડુંગરપુર તાબાનાં ભીલોડી ગામ છે. ૫ ડામોર, એ નામની ભીલની એક જાત છે. ૬ ઝાઝી વસ્તી. ૭ એ ડામોરોને છોકરા ઘણા હતા. ૮ ગાય. ૯ કાગદરના કળાગાઓને. ૧૦ છોકરીઓ. ૧૧ ચાળે લાગ્યા, ચાળા-મશ્કરી કરવા લાગ્યા. ૧૨ કાંકરી. ૧૩ નાખે. ૧૪ છોકરાઓ.

આપડે રે કુકડા[1] ઉડણુ ગ્રાંમાં રે, મ્રા રાજા.
કળાગાંની સોરજ્યેં ઘેંહી[2] લીધી રે, ,,
કળાગાંની સોરજ્યેં વાર[3] પાડે રે, ,,
કળાગાનાં સોરાં દોડતાં આવે રે, ,,
ડાંમોરાંનાં સોરાં મારી લીધાં રે, ,

૧ કુકડા ઉડીને જાય તેટલે અંતરે આવેલાં, નજીક. ૨ ઘસડીને
૩ બુમ

તાંહી ફોજ્યો સડી વળે ઉખરેલીમાં[1] આવી;
ઉખરેલીના ઠાકોર ફોજ્યોના આગુ થાજી;
તાંહી ફોજ્યો મડી વળે હરમીમાં[2] આવી;
હરમીવાળી નાળમાં વળે ભૂરૂં પાકું રેકે,
હરાડવાળું લાલુ ખુંટડાને ટેકે બેઠું,
હરાડવાળું લાલુ ડેકીને બંધૂક ભરે,
હરાડવાળું લાલુ ડેકીને બંધક સોડે,
ટીલાળીહે ઘોડી ટીલાંની ગોળી વાગી,
હાગડે[3] બાંધ્યાં ઘોડસાં વળે તકડાં[4] તાપ્પા બેઠાં,
હરાડવાળું લાલુ વળે અરદી ફોજ ભાગી.

---

૧ એ પણ એક સૂંથ તાબાનુ ઠકરાતી ગામ છે. ૨ સરમી–સૂંથ તાબાનું એક ઠકરાતી ગામ ૩ સાગડે. ૪ તરકડા, તુરકડા, સિપાઈઓ.

(૪૭)

ડામોર ભીલના છોકરાઓએ પાસેનાં ગામના કળાગાઓની છોકરીઓ પર બળાત્કાર કર્યો હશે તે બદલ તેમને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા તે વિષે.

ડાગદર[૧] વીલેક[૨] વાજે[૩] કોટી પાલે રે, મા રાજા.
ભોરાઇ[૪] ભોરાઇ વાજે કોટી પાલે રે, ,,
ભોરાઇમાં ડાંમોરાંવાળું[૫] ઝાઝું[૬] રે. ,,
ડાંમોરાંનાં સોરાં વાળું ઝાઝું રે,[૭] ,,
ડુંગરપુરને ડુંગરે ઢાહી[૮] સારે રે, ,,
કળાગાંને[૯] સોરજ્યેં[૧૦]વાળું ઝાઝું રે, ,,
ડુંગરપરને ડુંગરે સાર વાડેં રે, ,,
ડાંમોરાંનાં સોરાં સાળે[૧૧] લાગાં રે. ,,
ડાંમોરાંનાં સોરાં કાંગડી[૧૨] રોળે[૧૩] રે, ,,
કળાગાંની સોરજ્યેં રહ્ને બોલે રે, ,,
નખેં કરો ડાંમોરાંનું સોરૂં[૧૪] રે, ,,

૧-૨-૩-૪ એ બધાં ડુંગરપુર તાબાનાં ભીલોડી ગામ છે. ૫ ડામોર, એ નામની ભીલની એક જાત છે. ૬ ઝાઝી વસ્તી. ૭ એ ડામોરોને છોકરા ઘણા હતા. ૮ ગાય. ૯ કાગદરના કળાગાઓને. ૧૦ છોકરીઓ. ૧૧ ચાળે લાગ્યા, ચાળા-મશ્કરી કરવા લાગ્યા. ૧૨ કાંકરી. ૧૩ નાખે. ૧૪ છોકરાઓ.

આપડે રે કુકડા[1]ઉડણ આંમાં રે, મા રાજા.
કળાગાંની સોરજ્યેં ઘેંહી[2] લીધા રે, ,,
કળાગાંની સોરજ્યેં વાર[3] પાડે રે, ,,
કળાગાંનાં સોરાં દોડતાં આવે રે, ,,
ડાંમોરાંનાં સોરાં મારી લીધાં રે, ,,

૧ કુકડા ઉડીને જાય તેટલે અંતરે આવેલાં, નજીક. ૨ ઘસડીને
૩ બુમ

(૪૮)

જુનો વેરો ઉઘરાવવા જતાં ગળીઆકોટના થાણદારનાં થયલાં ખૂન વિષે.

વાંહવાળામાં રાજા નાંનેમ પડી, કાળા ગામેતી.
ડુંગરપરતું ધાંમતુ[1] કાહીદ[2] આવે, „
ડુંગરપોરતું ગળજયાકોટમાં[3] થાંણું, „
થાંણામાં તે કુંણુ ગામેતી વાજે, „
થાંણામાં તો નાથજી ઠાકોર વાજે, „
નાથજીભાઇને ખોળે કાગદ નાંસ્યું, „
કાં નાથજીભાઇ વાંસી[4] હે ને જોવે, „
ઓડાં સેંબડવાડાં વાજી રજ્યાં, „
કાગદરને વીસેકાં વાજી રજ્યાં, „
બોરાઇ છટાબડી વાજી રજયું, „
ઇણીરે પાલાંમાં જુનો[5] વેરો, „
નાથજી ઠાકોર ઘોડીસો હણુગારે, „
નાથજી ઠાકોર સડી અશવાર થીયો, „
નાથજી ઠાકોર દોડતું ધાંમતું આવે, „
આઇયું આઇયું થાંના રોતને સોરે,[6] „
કાં થાંનાભાઇ ઘેરે હે કે નથી, „
કાં નાથજીભાઇ ઘેરે હુરે ઘેરે, „

---

૧ ધાવતો, દોડતો. ૨ કાસદ ૩ ગરીઆકોટ એ ડુંગરપુર તાબાનું છે ને અહીં વહોરા લોકોનું મોટું જત્રાનું ધામ છે. ૪ વાંચે છે. ૫ આપવાનો બાકી. ૬ થાના રાવોતને ચોરે.

થાંનો રાવોત રાંમરાંમીને કરે, કાળા ગામેતી.
નાથજી ઠાકોર ખાંડે[1] રાંમરાંમ ઝેલે, ,,
નાથજી ઠાકોર રઈને કેવું બોલે, ,,
કાં થાંનાભાઇ લાવો જુનો વેરો, ,,
થાંનો રાવોત રઈને કેવું બોલે, ,,
કાં નાથજીભાઇ કેવી રીતનો વેરો, ,,
બમણો[2] રે વેરો ને તમણું[3] કૂંતુ,[4] ,,
થાંનો રાવોત રઈને કેવું બોલે, ,,
કાગદરજ્યા આલહીં તો અમે આલહું, ,,
બોરાજ્યા આલહીં તો અમે આલહું, ,,
કાં નાથજીભાઇ બંદૂક જોવા આલો, ,,
હમી[5] રે કરતામાં બંદૂક છૂટી,[6] ,,
નાથજી ઠાકોર મારીયેને લીધું.[7] ,,

૧ તરવારે ૨-૩ વેળાસર આપેલો નહિ માટે બમણો વેરો ને ત્રમણું કૂંત ૪ કળતર, અનાજનો હિસ્સો. ૫ સામી. ૬ છૂટી. ૭ નાથજી ઠાકોરને મારી નાખ્યા.

(૪૯)

ઓડાં લીમડવાડાના લુટારૂ ભીલને પીઠના ઠાકોરે પકડી તેને મારી નાંખ્યો તે વિષે.

[1]ભાગું રે થુંતું [2]હરજ્યું હે, ગાંમેતી રાડ માંડીરે.[3]
ઓડાંરે લેંબડવાડાં હે, „
ઓડાંમાં કુંખુ વાજે હે, „
થાંનો[4] જીવણ વાજે હે, „
પીઠાં[5] ને ધંબોળાં[6] હે, „
દલ [7]સુવણુની મેડી હે, „
મેડજ્યી ખાતર [8]ઓર્યું હે, „
તાંહીંને નીહર્યાં હે, „
નીહરાંણી[9] મંગાવે હે, „
સોર તો સડી ગીયા હે, „
દનડો ઉગી ગીયો હે, „
દાડે તે વાહો રેજ્યાં હે[10], „
વળતી રાતર પડી હે, „
પટારાં ઉતાર્યાં હે, „

---

૧ ભાગું તૂટું. ૨ સજીઉ, તીર. ૩ પટેલે પોતાના રાજ્યમાં ચોરી કરી લડાઈ માંડી. ૪ થાનો ને જીવણ એ બે ભાઇઓ લીમડવાડાના હતા. ૫–૬ એ બે ડુંગરપુર તાબાનાં ગામ છે. ૭ દલજી ચોહાણુની. ૮ મેડીમાં ખાતર પાડવાની તજવીજ કરી. ૯ નીસરણી. ૧૦ દહાડો ઉગી જવાથી તે દિવસે તો મેડી ઉપરજ વાસો રહ્યા.

તાંહુને નીહેર્યા હે, ગાંમેતી રાડ માંડીરે.
[1]માળ ને ખુંટવાડાં[2] હે, ,,
ઈયાં દાબો માર્યો હે, ,,
પીઠરે વાળું રાજા હે, ,,
વાંહે જાંણું પડી હે[3], ,,
દોડતે ઘોડે આવે હે, ,,
ચોર તો ઘેરી લીધા હે, ,,
ચોર તો મારી લીધા હે, ,,
માથાં કાપી લીધાં હે, ,,
ડુંગરપોર મોકલાવે હે, ,,
લેંબડે માથાં ટાંગે હે, ,,
બંદૂકેં ભરાવે હે, ,,
[4]ટાશીરા ઉડાડે હે ,,

૧-૨ એ પીડ તાબાનાં ગામ છે. ૩ પાછળથી ચોરી થયાની જાણ પીઠના ઠાકોરને થઇ. ૪ નિશાન:

(૫૦)

વાણીઆની પોઠના વળાવા સવજીનું બીજા ભીલોએ ખૂન કર્યું તેનું વેર તેના ભાઇ હરજીએ વાળ્યું તે વિષે.

હવજી સવજી ભાઇરે રાજ, સવજી પરમારે રોણું[1] માડિયુંરે.
એ બાજ્યાંની જોડી રાજ, ,,
વાંણીલાના પોઠી રાજ, ,,
વળાવી [2]વંદાવે રાજ, ,,
દહે રૂપીયા રોકડા રાજ, ,,
પરભાતીનો પોરો[3] રાજ, ,,
કેડે કમ્મર બીડે રાજ, ,,
હુનારી બંદુક્યો રાજ, ,,
રેંગણિયો હે તરખો રાજ, ,,
હાયો કે હબાયો રાજ, ,,
આકો પોઠી આકો રાજ, ,,
કીયેરે મારેગે રાજ; ,,
પીહાંને મારેગે રાજ, ,,
મોરે હે વળતી રાજ, ,,
બોરાઈ કોટી પાસે રાજ, ,,
માંડત જ્યાં બીલેડાં રાજ, ,,
હેરા માથે હેરૂ[4] રાજ, ,,

૧ તોફાન. ૨ બંધાવે, રખાવે. ૩ પ્રભાતનો પહોર. ૪ હેરા પર હેરૂં, તપાસ પર તપાસ.

નેડો[1] આવ્યો માલે[2] રાજ, સવજી પરમારે રોજુ માંડિયુરે.
આંતરીવાળી નાળે રાજ, ,,
ઉડયા બીલોડ ઉડયા રાજ, ,,
પણુસે' હરિયું લીધું રાજ, ,,
દાંતાંમાં [3]તરગારેં રાજ, ,,
પાટમાં ગોળી વાગી રાજ, ,,
સવજી મરાઇ ગિયું રાજ, ,,
ગાંમમાં બૂમાબૂમે રાજ, ,,
હવજી દોડયું જાયરે રાજ, ,,
ડુંગરપોર જઈ લાજ્યું રાજ, ,,
પોજે' જાઇને ઉભો રાજ, ,,
પોળેં તો ઉગાડું રાજ, ,,
રાયરાંગ'ણે'[4] ગીયો રાજ, ,,
હળી મજરો કરે રાજ, ,,
પડતો મજરો ઝેલે' રાજ, ,,
કિ'મરે આઇયો હવજી રાજ, ,,
હવજી રઇને બોલે રાજ, ,,
ડું'ગરપોર એ'દારૂં[5] રાજ, ,,
સવજી મારી લીધો રાજ, ,,
કીણે માર્યો સવજી રાજ, ,,
માંડવજ્યાં બીલેડાં રાજ, ,,
વાંણીલાની વોળાવી રાજ, ,,
વોળાવી જાતાં માર્યો રાજ, ,,

---

૧ નેડ, પારો. ૨ માલ. ૩ દાંત વચ્ચે તરવાર રાખી. ૪ રાજ આંગણે, દરબારમાં. ૫ અ'ધારૂં, અ'ધેર.

બાવસી રઇને બોલ્યા રાજ, સવજી પરમારે રોળુ માંડિયુરે.
ચારસો[1] ઘોડા બીડો રાજ, ,,
બીલ તો પકડી લાવો રાજ, ,,
બીલડાં પકડી આંણ્યાં રાજ, ,,
બીલડાં કેદમાં નાંસ્યાં રાજ. ,,

---

૧ ચ્યાર છ.

(૫૧)

વરેઠ ગામની બૈરી ઢણુકુ ગામવાળા લઇ ગયલા તે સંબંધી થયલી લડાઇ વિષે.

રાઉલી બજ્યરનો[1] રાડો[2] લાજ્યોરે, દોલેશીંગ વાંકુંરે રશીયા.
[3]વરેઠવાળો ગુમાંન રઈને બોલે રે, ,,
આપડેને ઢણુકુને[3] વાંકુંરે,[4] ,,
આપડી બજ્યરને કુંણુ રાખેરે, ,,
ઉકરવાળા[5] ભુલાને બોલાવોરે, ,,
હરછ ઢોલીને આરૂ[6] તેડોરે, ,,
અરોરે તેડીને પરૂ કાડોરે,[7] ,,
હેરો હેરો ઢણુકુની ધનંરે,[8] ,,
ગણિયાળે[9] સડીને એરૂ[10] ઘાલેરે, ,,
તળાવે પીયેને પાળે બીહેરે,[11] ,,
રોટા કરલે રોટાવાળી એરીરે,[12] ,,
દરો[13] બાતે ગદેડાંને એર્યાંરે, ,,
એરીરે કરીને પાસો ફર્યોરે, ,,
કારે ઢોલા હાસી હે કે જૂઠીરે, ,,
બાવસી મારા હાસી હે હાસીરે, ,,
પાડે પાડે માદળિયાં ઘુમાવોરે, ,,

---

૧ બૈયર. ૨ કજીઓ. ૩ વાંસવાડા તાબાનું એક ગામ. ૪ અણબનાવ. ૫ વાંસવાડા તાબાનું એક ગામ ૬ પાસે. ૭ અહીં બોલાવીને તેને ભાળ લાવવાને માટે મોકલો ૮ ધન, ઢોર. ૯ ગણીઆરૂ એ એક જાતનું જંગલી ઝાડ છે. ૧૦ તપાસ કરે છે, ધારીને જોય છે. ૧૧ બેસે. ૧૨ જોઈ. ૧૩ ઘાસ.

સોરેરે દેવાડો જંગી ઢોલેરે, દોલેશીંગ વાંકું'રે રથીયા.
કાંમળી બાંધ્યો તે બાજ્યોડ બેલારે, ,,
ધુંધરી તે બાકળા ઑરાવોરે, ,,
હાકરવટે[1] કોહ'બા ગેળાવોરે, ,,
ગુમાંનભાઇ તો સોરે જઇ વરાજ્યુંરે,[2] ,,
ડાંરે સોરો વાગડમાંને જાવુંરે, ,,
વેડેવેડ કોહ'બા અલાડોરે, ,,
ખોએણોએ બાકળા અલાડોરે, ,,
એ'મરે કરીને ધાડું ઉઠયુંરે, ,,
ઉગતા દાડાનું ધાડુ સોઢુરે, ,,
ઢણુકુની ધન તો મોંરેં કરીરે, ,,
ફેરી ફેરી વેરણુવાર પાડેરે, ,,
વરેહવાળો ગુમાંન રહીને બોલેરે, ,,
અમારી બજ્યર તો તમને જુગેરે,[3] ,,
હરિયાંવાળો વરહે ઝેણો મેધરે, ,,
તરવારોની વીજળી ઝબુકેરે, ,,
માથાંરે પડે ને ઘોડાં લડેરે, ,,
લોયાંવાળી નવી નદિયો પડેરે, ,,
ઢણુકુની ધન તો લેઇને ગિયારે, ,,

---

૧ દરો, ઘાસ. ૨ સાકર વાટવાના ખવમાં ૩ વિરાજ્યા, બેઠા.
૪ જોઇએ

(૫૨)

મહુડા બાબત થયલી લડાઈ વિષે.

સરસું[1] ને [2]સેંમળજ્યું, ધીરાભાઇરે.
સેંમળજ્યે કુંણુ વાજે, ,,
પુનો રાવજી વાજે, ,,
પુનો રઇને બોલે, ,,
સાંભળો રાવજી વાતેં, ,,
[3]ઝેરવાળા મઉડા, ,,
મઉડા જોવા જાવું, ,,
બાપીકા હીં મઉડા, ,,
મઉડા જોવા જજ્યે, ,,
તાંહુને નીહિયું, ,,
મારા હકન બોલે, ,,
પુનો રઇને બોલે, ,,
જાવુને ફેર જાવું, ,,
કિયા કિયા મઉડા, ,,
[4]કડગોટ [5]કાકરિયો, ,,
રખવાળી બોલાવો, ,,
રખવાળ દોડતાં આવે, ,,
પુનો રઇને બોલે, ,,

૧–૨. સરસા અને સીમળીઉ એ બે સૂંથ રાજ્યમાં પાસે પાસે આવેલા (ખેડાપાની નજીકમાં) ગામ છે. ૩. ઝેર ગામના ૪–૫ એ મહુડાનાં નામ હોય એમ જણાય છે.

મારો [1]વેરજ્યુ (મારો, — ધીરાબાઇરે.
રખવાળી ઉરાઇવા, — ”
વેરણુપાર પાડી, — ”
ડુંગોર બટકવાડું, — ”
ડુંગોરમાં કુંણુવાજે, — ”
નારજી ધીરજી વાજે, — ”
દોડતાં ધાંમતાં આવે, — ”
રાવજી મારી પાડયું, — ”
પુનો મારી પાડયો, — ”
જગજી મારી પાડયું, — ”

૧ વેરીઓ (ડુંગરવાળાના રખેવાળ). મહુડા અસલ સરસા સીમળીઆના લોકોની માલકીના હોવા છતાં ડુંગરવાળા તેનો ભોગવટો કરતા હોય એમ જણાય છે.

(૫૩)

જુદાં જુદાં પરગણાંના ભીલ વિષે.

વાગડની ધરતીમાં ભીલડો ઘણોરે;
[1]રાંડીજાયો માંડીજાયો ભીલડો ઘણોરે;
ઢાલડિયોના ઉંશીલાલ[2] ઢાલડિયો ઓરીરે;
મારે [3]શાળે ભીલડે મસાકો લીધોરે;
શાંમાશાંમી ભીલડે મસાકો લીધોરે;
માળવાની ધરતીમાં ભીલડો ઘણોરે;
આપડીએ ધરતીમાં ઉંસીલા ઘણારે;
તરવારોના ઉંસીલાલ તરવારો ઓરીરે;
મારે શાળે ભીલડે મસાકો લીધોરે;
શાંમાશાંમી ભીલડે મસાકો લીધોરે;
વાગડીએ ભીલડે મસાકો લીધોરે;
બારીયાની ધરતીમાં ભીલડો ઘણોરે;
બંદૂકોના ઉંસીલાલ બંદૂકો ઓરીરે;
મારે શાળે ભીલડે મસાકો લીધોરે;
શાંમા શાંમી ભીલડે મસાકો લીધોરે.

---

૧ ભીલોમાં નાતરાં છૂટથી થાય છે અને રાંડેલી બૈરીનાં છોકરા રીતસર પરણેલી બૈરીનાં છોકરાં જેવાંજ ગણાય છે. ૨ હોંસીલા. ૩ મારા સાળા ભીલોએ મસ માલ લીધો.

(૫૪)
વાગડની ચોથ લેવા ખેડાપેથી ધાડું ગયલું તે વિષે.

(આદમી ગાય છે અને દરેક ટુંક બેબે વાર બોલે છે).

ઓળજ્યારે[1] [2]આબળજ્યાનાળો [3]દનરે. મારાજા હેલી
હરજીભાઇને ગગજીનાળી [4]જોડરે, ,
ગગજીભાઈ [5]વજે રઇ ને[6] કેવું બોને, ,,
વાગડમાં[7] બાપીશી હે [8]ચોથે, ,,
મોતી [9]ઢોલીને [10]આરૂ તેડો, ,,
આરૂ તેડીને [11]હે કાડો, ,,
પાડે[12] પાડે માદળ[13] ધુમાવો[14], ,,
[15]સોરેને દેવાડો જગી ઢોલે, ,,
કામરીબાંધ્યો[16] તે [17]બાજ્યોડ તેડો, ,,
એકેરે જોડીના[18] મોટિયાર હાલો, ,,

---

૧ હોળી ૨ આનળીઆ અગિઆરસ ૩ દિન, દહાડો ૪ હરજી અને ગગજી એ બે જણની જોડી હતી ૫ વળી, પછી ૬ રહીને ૭ ડુંગરપુર વાસવાડા તાબાનો મુલ ૮ ચોથ ૯ ખબર લાવનાર લઈ જનાર (ભીલ લોકો ગામના ઢોલી પાસે આગલા વખતમા આ કામ પણ કરાવતા હતા) ૧૦ આરૂ–પાગે (સં આરાત્–કે હ મુન) ૧૧ ભાળ ૧૨ કુળીએ કળીએ ૧૩ સં મર્દલ (કે હ મુન), ઢોલ ૧૪ ફેરવો વગડાવો ૧૫ ગોરે, ગામચોર ૧૬ (જે) કામઠીબાંધ્યો (છે) તે, જે કામઠી બાંધી જાણે છે તે ૧૭ બાજીઓ ૧૮ એક જેવીના મોટિઆર, સરખેસરખા જુવાન

ઘુઘરી[1] તે બાકળા[2] ઓરાવો,	મારાજા હેલી.
વેડેવેડે[3] ક્રાહબો[4] અલાડો,	,,
ધુબી[5] ધુમી બાકળા અલાડો	,,
ગગજી વાલા રઇને કેવુ બોલે,	,,
જોડી જોડીના મોટિયાર આવો,	,,
મરવુ હોય તો આવજુ[6] મારે વાહે,	,,
[7]ધડ દઇને ધાડુ[8] ને ખીસ્યુ[9],	,,
ડાબી[10] કરોજે[11] તો કાળી કાગ,	,,
જમણી બોલે તો રૂપારેલ[12],	,,
હરજી રાવોત રઇને કેવુ બોલે,	,,
કુનારી બોરોના[13] ભેટા[14] વાડો,	,,
વાટા માથે હમનિયા દબાવો[15],	,,

---

૧ જુઓ ગીત ૪૫ મુ, લીટી ૩૨ મી (સુરત જીલ્લાના દુબળા વગેરે અનાર્ય લોકો પણ ઘુઘરી શબ્દ આવાજ અર્થમા વાપરે છે જુવારને બાફીને તેમા ઘીગોળ ભેળી પુત્રપ્રસવ, સૈયડકાકાની પૂજા વગેરે પ્રસગે જે વહેચવામા આવે છે તેને ઘુઘરી કહે છે) ૨ વાલ, ચણા કે મકાઇને પાણીમા બૌફીને તેમા મીઠુ મરચુ નાખી જે બનાવે છે તે ૩ વેડ વેડે-દડદડ ધાર પડે તેમ cf Vulgar વેડવુ, ord રેડવુ (કે હ ધ્રુવ) ૪ કસુબો ૫ ધોબે ધોબે, ખોબે ખોબે ૬ મારે વાસે-મારી પાછળ આ વને ૭ એકદમ ૮ ધાડપાડુઓ ૯ ખસ્યા, ધસ્યા ૧૦ ડાબી બાજુએ ૧૧ અપશુકનીઉ બોલે છે ૧૨ રૂપા જેવુ, રૂપાળુ (ભીલ લોકો ધાડ પાડવા જાય છે ત્યારે શુકન જોય છે તે વખતે ડાબી બાજુએ કાળી કાગડી કરોળની સભળાય છે તો અપશુકન થયતા સમજે છે, પણ જો તે જમણી બાજુએ બોલતી સભળાય છે તો સારા શુકન થયા એમ માને છે) ૧૩ બોરડીના ૧૪ ઝરડા ૧૫ વાટમા થતા અપશુકન એ ભેટાને જમીન પર આડા મૂકી પત્થર વતી દબાવી દૂર કરો

ટામટિયામાં[1] દોલકુંડાનો[2] મડકો[3], મારાજા હેલી.
બારેરે[4] દોલને તેરે[5] કુંડાં, ,,
સાલો સોરે ડાંડિયા રમતા જોજયે[6], ,,
ટાભટેના[7] ડાંડિયા કપાવો, ,,
તરવારે કરીને ડાંડિયા કાપો, ,,
ગંગજી વાસોત ફરી ફરી રમે, ,,
હરજીભાઈ પજે સુદી [8]આળે રમે, ,,
આધયો આધયો ધાંટીઆંનો[9] ફેરો, ,,
ધાંટાવાળું ટેંટુ હીરે[10] પડીઉં, ,,
કાં પટલીઆ કાંના હે રે બીલડા, ,,
બાવસી[11] મારા ગામના હે મોટિયારા, ,,
હરજીભાઇ વજે રહીને કેવું બોલે, ,,
રખે[12] કરે ટેંટા માર્યું જાયરે, ,,
ગંગજીભાઇ પજે પશુસે હરીફ[13] રમે, ,,
એમ કરતાંમાં ટેરે બંદુક ઝોખી[14], ,,
હરજીભાઇને પાટમાં[15] ગોળી વાગી, ,,
ગંગજીભાઇએ ટેટા મારી લીધો, ,,
હરજીભાઇનો પાટ ભાગી ગીયો, ,,
આલો સોરો ઝોળીઓ[16] બંધાવો. ,,

(૫૫)
છપ્પનીઆ દુકાળ વખતે સુંથમાં વાગડની ધાડ આવી હતી તે વિષે.

(મરદો ગાય છે)

સપ્પન[૧] પડિયો કાળરે, ધનાવાળુ[૨] હાલુભાઇ
નજ્યે[૩] નીર તૂટા રે, „
મગર[૪] સારો[૫] પૂગો રે, „
તાગુ રઈને બોલ્યો રે, „
હાગળ કાકા વાતે રે, „
મરના દાડો આઇયો રે, „
હાબળો સોરા[૬] વાતે રે, „
ઢઢુ[૭] પડિયો કાળ રે, „
પરજયા ડોલવા લાગી રે, „
મરના રખે બીયો રે, „
વાગડના હે લોકો રે, „
અમણે ધાડે સલવી[૮] રે, „
હુતીઆ ભેળવા લાગા રે,[૯] „
જોરાવરહીંમજી રાજા રે, „
નાનેરૂ હે બાળરે, „
રાજકોટમા ભણે રે, „

૧ સવત્ ૧૯૫૬ મા ૨ ધનાનો છોકરો સાનુભાઈ ૩ નદીએ ૪ ડુગરમા ૫ ચારો ૬ છોકરા ૭ જબરો (જે દુકાળમા ચારાની તગીને લીધે ઢાડા-ઢોર ઘણા મરી જાય છે તેને ઢઢુ કાળ કહે છે) ૮ ચલવી-ચલાવી ૯ સુથ પરગણામા દાખલ થઇ લૂટ પાડવા લાગ્યા

[1]કીરપાશંમ દીવાંની રે, ધનાવાળું હાલુભાઈ.
હાલો રઈને બોલે રે, ,,
બાટલીદાર[2] કરો રે, ,,
હાંભળ બાટલી[3] વાતેં રે, ,,
તને પસા રૂપિયા આલું રે, ,,
ખિડાપુ[4] ખિડાપુ રે, ,,
સરહદ મેથે ગાંમાં રે, ,,
ગાંમાં ભાગવા લાગાં રે, ,,
હાંભળો બાજયું વાતેં રે, ,,
બાટલીદાર આઈયો રે, ,,
વાંહવાળાનો[5] તાબો રે, ,,
તાંહી ધાડ આવે રે, ,,
× × × × ×
હાંભળો તકડે[6] વાતેં રે, ,,
રાજા હે નાંનમમેં રે, ,,
ગાંમાં ભાજી નાંસ્યાં રે, ,,
બાવસીનું નાંમ રાખવું રે, ,,
તકડેં રઈને બોલે રે, ,,
અમે નીં આઈયે રે, ,,

---

૧ રા. રા. કિરપાશંકર ભગવાનજી વ્યાસ, જેઓ તે વખતે સૂંથ સ્ટેટના ઍડમિનિસ્ટ્રેટર હતા. ૨ બાતમીદાર. ૩ બાતમીદાર. ૪ સૂંથ પરગણાના છેક ઉત્તર સિમાડા પર આવેલું ગામ. ૫ વાંસવાડાનો. ૬ (પ્રતાપગઢ થાણાના) સિપાઈઓ. (ધાડ આવતી સાંભળીને ખેડાપુના સાહુ પટેલ અને બીજા આગેવાન લોકો ત્યાંના (પ્રતાપગઢના) થાણાના ફોજદાર વગેરેને કહેવા ગયા).

હાંભળો ભાજ્યું વાતેં રે, ધનાવાળું હાલુભાઈ.
મરવા રખેં બીયો રે, ,,
રમવાના ઉંશીલા[1] રે, ,,
મરવાના ઉંશીલા રે, ,,
હેંમળજ્યું[2] હેંમળજ્યું રે, ,,
મોંઘસો પારગી વાજે[3] રે, ,,
તેનું ઘેર લૂટયું રે, ,,
ધારજીવાળો રાંમજી રે, ,,
મોતીવાળો ધીરો રે, ,,
મદ્દ ભલી કરવી રે, ,,
મરૂંડીઆની[4] ઘાંટી રે, ,,
તાંરે જઇને બીંદા રે, ,,
હાસો રઈને બોલ્યો રે, ,,
અઉ કાંઇ જાહો રે,[5] ,,
બંદુસ્યોને સૂટી રે, ,,
પાંસ કેદી હાયા રે, ,,
અરદીને હે સુરીયેં રે,[6] ,,
અરદાને હે સોરા રે,[7] ,,
વાગડ ડણુકો[8] થિયો રે, ,,
ધાડ તો મારી નાંશી રે, ,,

---

૧ હોંસીલા. ૨ ખેડાપાની નજીકમાં આવેલું સીમળીઉ ગામ. ૩ કહેવાય છે, પ્રા. वज्जर (હે. હ. મુવ). ૪ ખેડાપાની નજીકમાં આવેલી એક ઘાટી. ૫ સાહુ ધાડપાડુઓને પાછા વળતાં રોકીને કહે છે કે હવે તમે કયાં જશો ? ૬–૭ પાંચ કેદી પકડાયા તેમાં અર્ધી છોકરીઓ હતી અને અર્ધા છોકરાઓ હતા. ૮ ડંકો, ખબર.

થરથર વાગડ કાંપે રે, ધનાવાળું હાલુભાઇ.
હુંતીઆં[1] રાખી લીધાં રે, ,,
ફીરપારાંમજી વાડી[2] રે, ,,
ઝેલો[3] બાવસી કેદી રે, ,,
જોરાવરહીંગજી રાજા રે, ,,
ભણીને પાસા આવહે રે, ,,
અમે લળીને મજરે કરહું રે,[4] ,,
બસે રાજા હે તો ડુંગરા રે, ,,
ડુંગરોનો હે સાંયલો રે, ,,
આ પરસ્યાંના[5] હે રાજા રે, ,,
અમોને તારી લેજો રે, ,,
અમે નોકર વાજી[6] રહ્યા રે. ,,

૧ સૂંથના લોકો. ૨ સૂંથના દિવાન રહે છે તે બગીચાવાળો બંગલો.
૩ ઝીલો, લો. ૪ અમે નીચા નમીને સલામ ભરીશું. ૫ પ્રજા. ૬ કહેવાઇએ.

(૫૬)

ઉદેપુરની રાણી લૂટયાનું ગીત.

પડજ્યો[૧] ઢંઢુ કાળે રાજ, કેહરહેંગ[૨] સુઆંણે.
ઓડાં[૩] લેંબડવાડાં[૪] રાજ, ,,
કુંણુ ગાંમેતી વાજે રાજ, ,,
લાલુ રઈને બોલે રાજ, ,,
એક મનસુબો કરો રાજ, ,,
મગરે સારો ખુટો રાજ, ,,
નજયેં નીરાં તૂટાં રાજ, ,,
ગાવડી મરવા લાગી રાજ, ,,
કોઠે[૫] ખૂંકું ઘાંને રાજ, ,,
મોંનવી મરવા લાગ્યાં રાજ, ,,
ઉદેપર[૬] ઉદેપર રાજ, ,,
ઉદેપરની રાંણી રાજ, ,,
રાંણી તીરથ જાયરે રાજ, ,,
લાલુડાની ટોળી રાજ, ,,
વાગડમાં ઉતરી રાજ, ,,
આંતરી[૭]વાળી નાળે રાજ, ,,
ઇયાં દાબો[૮] માર્યો રાજ, ,,
ભોછટાં[૯] આવી લાગાં રાજ, ,,

---

૧ પડયો. ૨ કેસરીસિંગ ચોહાણ. ૩-૪ એ નામનાં ડુંગરપુરતાબાનાં ભીલોડી ગામ છે. ૫ કોઠીએ, કોઠારમાં. ૬ કયું ઉદેપુર તે સમજાતું નથી. ૭ ડુંગરપુર પાસે ૭ ગાઉ લાંબી એ નામની નાળ છે. ૮ દબાઇને, છુપાઇને બેઠા. ૯ ચાલખી ઉચકનારા ભોઈ.

રાંણી આવી લાગી રાજ, કેહરહેંગ સુઆંણે.
કરીરે કલફી[1] ને રાજ, ,,
મરવા રખે' બીયો રાજ, ,,
રાંણી લૂટી લીધી રાજ, ,,
હુંનાની હેં થાજે' રાજ, ,,
રૂપાના પિંયાલા રાજ, ,,
સોર તો ફરી ગીયા રાજ.[2] ,,

---

૧ ફીફીઆરી. ૨ ચોર તો પાછા ગયા (લૂટ કરીને.)

(૫૭)

સૂંથ રાજ્યમાં મંગળીઆ ભીલને લૂટફાટ કરવા બદલ ફાંસી દેવામાં આવેલી તે વિષે.

ઝાંઝરવામાં[1] કૂંણુ પાલવી[2] વાજે, ભુરિયા ફરંગી સાલણી[3] સલાવી દું.
ઝાંઝરવામાં મંગળજ્યો કટારો, ,,
મંગળીઆને ફરંગી[4] બોલાવે, ,,
મંગળીઉં તો દોડતું ધાંમતું આવે, ,,
મંગળજ્યું તો જોડે આથે [5]ઉભું, ,,
ઝલાઇવાળા[6] મેડા કીણે બાળ્યા, ,,
ઝલાઇવાળા મેડા [7]હાંડે બાળ્યા, ,,
કલાળેંણુના[8] પોગ કીણે વાળ્યા, ,,
કલાળેંણુના પોગ હાંડે વાળ્યા, ,,
કલાળેંણુનાં કડલાં કીણે કાડયાં, ,,
કલાળેંણુનાં કડલાં હાંડે કાડયાં, ,,
મંગળીઆને ફાંશીનો ઓકમેં, ,,
મંગળીઆનાં સોરાંબૈરાં તેડો, ,,
મંગળીઆના કાકા[9]બાબા તેડો, ,,
મંગળીઆને ફાંશીએ સડાવ્યો, ,,

---

૧ એ સૂંથ તાબાનું ગામ છે. ૨ પાલનો પટેલ, ગામેતી. ૩ સાલણી સલાવી, તપાસ ચલાવી, હુકમી ચલાવી (કે. હ. ધ્રુવ). ૪ પોલિટિકલ એજંટ સાહેબ. ૫ ઉભું. ૬ ? ૭ આ સાંઢે એટલે મેં બાળ્યા એમ મંગળીઓ ઉદ્ધતાઇથી જવાબ દે છે. ૮ કલાલની સ્રીના. ૯ બાપના મોટાભાઇ.

(૫૯)
છપ્પનીઆમાં ખેડાપાની ધાડ વાગડમાં ગયલી અને ત્યાં ખેડાપાની ફુલડી મરાયલી તે વિષે.

ખેડાપું ખેડાપું, કાકા [૧]તર લાગી.
કુંણ ગાંમેતી વાજે, ,,
લાલછવાળો રંગછ, ,,
લાલછવાળો કલછ, ,,
સો [૨]ભાજ્યાંની જોડી, ,,
લાલછની હે સોરી, ,,
ફુલડી રઈને બોલે, ,,
હાતમો ભાઈ તો ઉંહું[૩], ,,
પડજ્યો સપનો કાળે, ,,
આપડે [૪]એરૂં આવજ્યું, ,,
કણા ગાંમનું એરૂં, ,,
ડોકેર[૫] માથે એરૂં, ,,
ટોળી તો [૬]હબાંણી, ,,
તાંહુને નીહેર્યું, ,,
ડોકેર માથે ગીયાં, ,,
ઘેર સો લૂટી લીધું, ,,
વેરણવાર[૭] પડે, ,,
ફુલડી મારી લીધી, ,,
આંયહું[૮] ધાડુ [૯]ભાજ્યું, ,,
સાલો જાતા રીજ્યે. ,,

---

૧ તરસ. ૨ છ ભાઇઓની. ૩ હું છું. ૪ ભાળ, ખબર. ૫ એ વાંસવાદા તાબાનું ગામ છે. ૬ તૈયાર થઈ. ૭ આકળી બૂમ. ૮ અહીંથી, ફુલડી મરાઈ એટલે. ૯ ધાડપાડુઓ ભાગવા લાગ્યા.

(૫૯)

દલા ભીલ વિષે.

દલું ગંદવા કોઠી પાલે રે, દલું નોકરી.
દલું રઈને કેવું બોલે રે, ,,
તમે હાંભળો પરણી[1] વાતેં રે, ,,
પરણી નોકરીનો હસીલો રે, ,,
એની બૈરી વારાં વરજે[2] રે, ,,
આપડે નોકરી નથી જાવું રે, ,,
દલું હાયું ને હબાણું[3] રે, ,,
દલું તાંહી ને નીહેર્યું રે, ,,
દલું પીહાં ને ધંબોળાં રે,
દલું પીહાંમાં કુંણ વાજે રે,
દલું રાજા જોરેહીંગજી રે,
દલું કડકડ મેંલાં સડે રે,
દલું રાજા બાયરૂં નીહર્યું રે,
દલું લળીને મજરો કરે રે,
દલું રાજા રઈને બોલે રે,
દલા હું ને પડજ્યાં કાંમે રે,
પેલું દલું રઈને બોલે રે,
બાવસી મારે નોકરી રેવું રે,
દલું કોરા કાગદ માંગે રે,

[1] સ્ત્રી. [2] વારે, નોકરીએ નહિ તૈયાર થયો.

દલું દોતે[1] ખડીઓ માંગે રે, દલું નોકરી.
દલું કોરી કલમ માંગે રે, ,,
દલું નોકરી નાંમે માંડો[2] રે, ,,
દલું મઈનાના પાંસ રૂપિયા રે, ,,
દલું તાંહુંને નીહેર્યું રે, ,,
દલું કલાળી ઘેર ગીયું રે, ,,
કલાળ દારૂ હે કે નથી રે, ,,
દલું અરદાવાળો[3] હીહો[4] રે, ,,
દલું આડાઅવળી જોવે રે, ,,
દલું મેડજ્યીં[5] ખાતર એર્યું રે, ,,
દલું તાંહુંને નીહેર્યું રે, ,,
દલું કોસરી[6] ને અંબાડાં[7] રે, ,,
દલું રઈને કેવું બોલે રે, ,,
દલું અંબાડે કુંણુ વાજે રે, ,,
દલું અખજીવાળો રૂપો રે, ,,
દલું રૂપા લેંબો વાજે રે, ,,
પેલું ભોદરવાળું તગાજી રે, ,,
પેલું ભાંણાવાળું જોતું રે, ,,
દલું ખાતરેડી[8] લઇ ગીયું રે, ,,
દલું કુંવોરજીનો આરો રે, ,,
દલું તીયાં દાબો માર્યો રે, ,,

૧ દવાત, શાહી. ૨ નોકરીમાં મારૂં નામ દાખલ કરો. ૩ અર્ધા રૂપીઆવાળો. ૪ સીસો. ૫ મેડીએ ખાતર પાડવાનો વિચાર કર્યો. ૬–૭ એ નામનાં ડુંગરપુર તાબાનાં ગામ છે. ૮ દલુ ખાતર પાડયા ઉપરાંત ચાર જણને લઈ ગયો.

દલું ગાડિયો આવી ગાડિયો રે, દલું નોકેરી.
દલું ગાડિયો લૂટી લીદી રે, „
દલું વેરણવાર પડે રે, „
દલું નોકરી દોડતું આવે રે,[1] „
દલું રૂપો રઈને બોલે રે,[2] „
દલું નખેં કરે નોંકરી રે,[3] „
દલું તાંણી તરવાર દોડયું રે, „
પેલું[4] જોત્યાને ઝટકાવે રે, „
પેલો અબજીવાળો લેંબો રે, „
લેંબો પણસેં હરીઉં રમે રે, „
લેંબો નોકરીને[5] મસકાવે[6] રે, „
લેંબે નોંકરી મારી પાડયું રે, „

---

૧ બૂમ થઇ એટલે રાજાના નોકરો (દલો સુદ્ધાં) દોડી આવ્યા. ૨ એ પ્રમાણે દલાને ધાડપાડુઓને પકડવા આવતો જોઈ રૂપો કહેવા લાગ્યો. ૩ તું નોકરી કર નહિ. ૪ પહેલાં. ૫ નોકરને. ૬ ભસકાવે છે, તીરથી વીંધી નાખે છે.

ટીપઃ—દલો પેલા ચાર જણને કલાલને ઘેર ખાતર પાડવા લઇ ગયો. જતાં જતાં કુંવરજીને આરે તેમને બેસાડી પોતે નોકરી પર ગયો. તે દરમિઆન પેલા ચાર જણે ત્યાંથી જની ગાડીઓ લૂટી. તેની બૂમ પડી કે પીઠના રાજાએ દલાને વ્હારે મોકલ્યો. તેણે એક જણને માર્યો; અને તે પણ મરાયો.

(૬૦)

ખેડાપાનાં બહારવટીઆ લાલજી પાંરગી વિષે.

બારપાડા[1] ખેડાપુ વાજીરેજ્યું, કે હે રૂપાળા [2]લાલજી.
લાલજી વાલજીવાળી જોડી, ,,
લાલજીભાઇને દીકરાંવાળી ઝાકે[3], ,,
લાલજીભાઇ તો સોરે જાઇને બીંઠો, ,,
સોરા માથે જાજમેં પથરાવો, ,,
પુંજારે ઢોલીને [4]અરો તેડો, ,,
જાંની તાંની હેરો[5] ધોળી [6]ધને', ,,
ઢોલી તો દોડયો ધાંગ્યો જાયરે, ,,
ગીયો ગીયો પીચોળાંની[7] માળજ્યાં[8], ,,
હેરી હેરી વાંણીલાંની જાંને', ,,
હેરીરે કરીને પાંસું ફર્યું. ,,
કાંરે ઢોલા હાસી હે કે જુઠી, ,,
બાવસી મારા હાસી હેરે હાસી, ,,
પાડે પાડે માદળ ધુમાડો, ,,
સોરેરે દેવાયો જંગી ઢોલ, ,,
કાંમઠીબાંધ્યોરે ભાઇયોડ ભેળો, ,,

---

૧ બાર પાડા (ફળીઆં) વાળું. ૨ ખેડાપાનો નામીચો બહારવટીઓ, જેણે વાગડમાં ઘણી વાર ધાડ પાડી હતી અને જેને લીધે એક વખત રાજ્ય પર રૂ. ૧૨૦૦૦ નો દાવો પડયો હતો. ૩ છોકરા ઓઝા હતા. ૪ અહીં ઈ. અરોપરો. ૫ તાકો, લૂંટી લાવવાની તજવીજ કરો. ૬ ગોધન, ધોળાં ઢોર, ગાય બળદ. ૭ વાગડમાં એક ગામ છે. ૮ માળી

સાલો સોરો વાગડમાં જાજ્યે, કે હે રૂપાળા લાલજી,
બારપાડા વડગાંમું વાજી રેજ્યું, ,,
વરજા' પારગે'ણુ [1]રોટલેને બીઠી ,,
રોટો કરતે પેલો રોટો ભાગો, ,,
ઘેરની ધણીઆંણી રઈને બોલ્યાં, ,,
આપડે તો નથી જાવું[2] વાગડ, ,,
લાલજી વાલજી રહીને બોલે, ,,
મરાહું તો માલ ખાતે[3] જહું, ,,
લાવહું તો ભાજ્યીં ભાગ પાડહું, ,,
લાલજીભાઈ તો કેડે કમ્મર બીડે, ,,
કલજીભાઇને રેંગણીયો હે તરખો, ,,
ભલજીભાઇને [4]લુવારી બંદુરયો, ,,
વાલજીભાઇને બાર કુલાળી[5] ઢાલે, ,,
ફેરા[6] ફેરા હકનીયા વશારે, ,,
વરજા' પારગે'ણુ હજ્યાં[7] માંથાં કૂટે, ,,
ગીયા ગીયા હારેણાંને વેજે, ,,
આવી સરકી[8] વાંણીલાંની જાંને, ,,
વાંણીલાંની જાંન જાતી મેલી, ,,
આવી સરકી હુનીડાંની જાંને, ,,
લાલજીભાઇ વજે' રહીને કેવું બોલે, ,,

---

૧ લાલજીની વહુ વરજ઼ે પારગેણુ રોટલા કરવા બેઠી. ૨ નથી જવું કારણ કે પહેલો રોટલો ભાગી જવાથી અપશુકન થયા છે. ૩ માલ ખાતર. ૪ લુહારીઆ. વાંસવાડામાં લુહારીઆ નામનું એક ગામ છે ત્યાંની બંદૂકો વખણાતી હતી. ૫ બાર ફૂલવાળી. ૬ ઘોડા ઘોડા શુકન વિચારે છે. ૭ હૈયાં. ૮ આવી ચડી.

કાંરે સોરો ધારે રઇને લૂટો, કે હે રૂપાળા લાલજી.
લાલજીભાઇ તો વાર ઝેલા[1] રઇયા, ,,
લાલજીભાજ્યે એક વેળાવી[2] માર્યો ,,
લૂટીરે કરીને પાસા ફર્યા, ,,
આઇયા આઇયા પિયોળાંની માળી, ,,
લાલજીભાઈનાં [3]ભાંણેજા કેવાર્યા, ,,
સાલો સોરો આપણુ લેતા જાજ્યે, ,,
લાલજીભાઇના ઢોલીડા ઢળાવે, ,,
લાલજીભાઇને ઉંકો ભાંગ આલ્યો, ,,
કાંરે ભાંણેજ હાસી હે કે [4]નૂટી, ,,
કાંરે મામા હાસી હેરે હાસી, ,,
બારપાડા વડગાંમું વાજી રેજ્યું, ,,
વડગાંમામાં કુંણુ પટલીયું વાજે, ,,
માંનજીવાળો જગજી વાજી રેજ્યો, ,,
ભવાંન્યા ઢોલીને અરો તેડયો, ,,
કાંરે ઢોલા જાઇને પૂસી આવો, ,,
માંમારે [5]ફજ્યાંના આપણુ ભાઇ, ,,
લાલજીભાઇ તેં વાગડ લૂટી ખાદી, ,,
ઢોલીડો તો દોડતો ધાંમતો ગીયો, ,,
ઢોલીડો તો લળી મજ્રો કરે, ,,
લાલજીભાઇ તો અવળુ કાંને જુવે, ,,
ઢોલીડો સો તાંહી પાસો ફર્યો, ,,
લાલજીભાઇ તો મજ્રો નથી ઝેલતા, ,,

---

૧ વ્હાર ઝીલવાને. ૨ વળાવો. ૩ લાલજીના ભાણેજ પિયોળોમાં રહેતા હતા. ૪ કેમ તારે આવવું છે કે નહિ? ૫ મામાફોઈના.

લાલજીભાઇ તો તાંહોને નીહેર્યો, કે હે રૂપાળા લાલજી.
આવી લાગો વડગાંમાની સડકે, ,,
માંનજી ડાંમોર રઇને કેવું બોલે, ,,
કાંરે સોરૂ સુવાહો કે જીવો, ,,
સોરેરે દેવાયો જંગી ઢોલે, ,,
લાલજીભાઈ તું પાસો કીમ ન ફરે, ,,
આપણ તો વગી રાંભરાંમીને કરજ્યે, ,,
બંદુસ્યોનો ઉડે ધમ્મારોળો, ,,
હરીયાંવાળો વરહે ઝેંણો મેઘ, ,,
લાલજીભાઇને પાટમાં [1]ચોથું બીડયુ, ,,
લાલજીભાઇ તો રઇને કેવું બોલે, ,,
દીકરા મારા તમે નાહી સટો, ,,
જીવતા ઓહો તો વેરાં વાળહો, ,,
ખેડાપામાં ઘુમડલી ઘૂમાડી, ,,
[2]અટકવાડે જોરજી પારગી વાજે, ,,
[3]ડુંગોર માથે નારજી પારગી વાજે, ,,
આપડે તો ભાઇનાં વેરાં વાળવાં, ,,
ડાંડોવમાં તો ભાથુ પારગી વાજે, ,,
[4]હરમીમાં તો પુંનો [5]હુમો વાજે, ,,
પાડે પાડે માદળીયાં ધ્રુમાડો, ,,
ધોરીડા વેસીને દારૂ લાવો, ,,
વરજાં પારગેંણુ રઇને કેવું બોલે, ,,
વેરાં વાળો તો સાડલો ભાગું, ,,

---

૧ તીર. ૨ ખેડાપાની નજીક સંથ તાબાનું એક ગામ. ૩ વાંસવાડા તાબાનું સુખીઆ પાસે આવેલું ગામ. ૪ ખેડાપાનું ફળીઉં. ૫ પુનો અને સોમો.

ક્ષુવરી તો બાકળા ઓરાધ્યા, કે હે રૂપાળા લાલજી.
વેડેવેડે દારૂડો અસાડો, ,,
વાલજીભાઇ તો રહીને કેવું બોલે, ,,
વેરાં વાજું તો દારૂ પીશું, ,,
તાંરે થકી હકનીયાં વશારે, ,,
જમણીરે બોલેરે રૂપારેલ[૧], ,,
ઉગતા દાડાનું ધાહુ સોટુ[૨], ,,
આવી સોટી ખેડાપાની પાસે[૩], ,,
વડગાંમું તો બાળી ખેળ કર્યું, ,,
વેરાંરે વાળીને પાસા ફર્યા, ,,
વરજાં પારગેંણુ સુડીસો નંદવાવે, ,,
લાલજીભાઇની મહાંણમાંડલી[૪] નાંશી. ,,

---

૧ કાગડી જમણી બોલે છે તે સારૂં છે. ૨ છૂટયું. ૩ ખેડાપાની પાલ છુટી-પસી આવી. ૪ મસાણ-માંડલી, મસાણ કાંઠે લાલજીની યાદગીરી દાખલ માંડની ઉભી કરી.

(૬૬)
ગળીઆકોટ જતાં વહોરાઓ લૂટાયા હતા તે વિષે.

માંડવ માંડવ [1]ઝણેરે, માંડવનું ડાંમોર વાઘજીડું.
ગળિયાગોટનો મેળારે, ,,
વોરાનો હે મેળારે, ,,
વાઘજી રઈને બોલેરે, ,,
સોરા એરા માથે એરૂરે, ,,
આંતરીવાળી નાળેરે, ,,
તીયાં માલ તો આવહેરે, ,,
વોરાની હે [2]ગડિયોરે, ,,
કાગદરજ્યા હે બીલેરે, ,,
ધાંમતુ જણ મોકલાવોરે[3], ,,
આંતરીવાળી નાળેરે; ,,
નાળે જાઇને બીહારે, ,,
નેડો આઇયો માલરે, ,,
મલ્લાંજીની ગાડીરે, ,,
ગાડી લૂટી ગાડીરે, ,,
મલ્લાં પીરાંને [4]હંબાળેરે, ,,
મલ્લાં જોડે આથે ઉભારે, ,,
[5]વિલાતના વળાવિયારે, ,,
વોરાના વળાવિયારે, ,,
તીયાં લડાઈ સાલીરે, ,,
વાઘજીડું મારી લીધુંરે, ,,

---

૧ ? ૨ ગાડીઓ. ૩ દોડતું માણસ મોકલાવો. ૪ મુલ્લાં પીરને સંભારે છે. ૫ ડુંગરપુરની એક પાલ છે. ૬ વાઘજીને મારી નાખ્યો.

બાકેળા ઓરાવો, લાલુભાઈરે.
કોહ'બા ગળાવો, ,,
એક મનસુબો કરો, ,,
અમદાવાદ મોડાહુ[૧], ,,
તાંહી ગાડિયો આવે, ,,
લાલુડુ ડાંભોરે, ,,
રઈને કેવું બોલે, ,,
કુ'ણુ હે વોળાવી, ,,
તરકી હે વોળાવી, ,,
તાજી હે હુરાતે, ,,
રઈને કેવું બોલે, ,,
તરકી હે અટેરૂં[૨], ,,
[૩]વાટીબ'દો કરો, ,,
ગાડિયો ભલી આવી, ,,
લાલુડે ડાંભોરે, ,,
[૪]સાત્યીં બ'દૂક માંડે, ,,
તરકી મારી પાડયું, ,,
ગાડિયો લૂટી લીધી, ,,
ધીરા રઈને લેજો[૫], ,,

---

૧. મોડાસા. ૨ કપડું. ૩ વાટમાં બેસીને રસ્તો બ'ધ કરવો તે. ૪ છાતીએ. ૫ લૂટી લેજો.

(૬૩)
ખેડાપાનો લાલજી લૂટ કરતાં કરતાં મરાયા વિષે.

દલ્લી દખ્ખણુની ગાડી આવે, વહાતી મારા.
[1]ઇમરૂમહરૂની ગાડી આવે, ,,
કિયે મારેગે ગાડી આવે, ,,
[2]કાળીહેલ મારેગે ગાડી આવે, ,,
અંબાડામાં કુંણુ ગામેતી વાજે, ,,
અંબાડામાં રૂપાવાળું દલું, ,,
દલું ડાંમોર દોડતું ધાંમતું આવે, ,,
આઇયું આઇયું હરમીને ખેડાપે, ,,
ખેડાપામાં કુંણુ ગામેતી વાજે, ,,
ખેડાપામાં કુબાવાળું લાલજી, ,,
દલું ડાંમોર રઈને કેવું બોલે, ,,
દલ્લીરે દખ્ખણુની ગાડી આવે, ,,
લાલજી પારગી રઈને કેવું બોલે, ,,
કાંરે ભાંણેજ હાસી હે કે જૂઠી, ,,
માંમા મારા હાસી હે રે હાસી, ,,
હરમી માથે જણુ મોકલાવો, ,,
હરમીમાં કુંણુ ગાંમેતી વાજે, ,,
હરમીમાં પુંનો માંનજી વાજે, ,,
માંનજી પારગી રઈને કેવું બોલે, ,,
કાંરે ભાજ્યો હાંભળો મારી વાતેં, ,,
સાહો સેરો લાલજી તેડાં મોકલે, ,,

---

૧ હીમરૂ. ૨ ડુંગરપુર તાબાનું એક ગામ.

એકેરે જોડીના મોટિયાર હઓ[1], વલાતી મારા.
મરરે બીયો તો પાસા ફરો, ,,
કાંરે બાઇયો કાંરે ભેળા થાહું, ,,
કેરાંવાળે આરે ભેળા થાઉં, ,,
લાલજી પારગી મોરીયાળ તાંણે[2], ,,
ડાબીરે કરોળે કાળા કાગ, ,,
જમણી બોલે તો રૂપારેલ, ,,
કાંરે સોરો માઠા હકન થીયા, ,,
જઇને બેઠા મેંદીરે લેંબડજ્યી, ,,
રૂપાવાળું દલુ રઇને બોલે, ,,
મામા મારા ગાડિયો સરકી જઇ, ,,
લાલજી પારગી રઇને કેવું બોલે, ,,
સાલો સોરો પાસા ફરી જાજ્યે, ,,
સાલો સોરો અંબાડા મારેગે, ,,
અંબાડામાં આપડું હે હશું, ,,
આખો [3]કેકો રોટો ખાતા જાજ્યે, ,,
કોસરીમાં [4]દાડિયાં [5]તોલ વાડે, ,,
લાલજીવાળું ભલજી રઇને બોલે, ,,
વાગડીયાં દાતેડાં લેતા જાજ્યે, ,,
એંણી એંણી વેરણુવાર પાડે, ,,
કોસરીનાં ભીલાં દોડતાં આવે, ,,
ડુંગરિયે ડુંગરિયે ભીલડ રમે, ,,
-પુંનાવાળું ગમતું મોરે આવે, ,,

---

૧ તૈયાર થાઓ. ૨ આગળ થાય. ૩ આખો એકેકો, એકેકો. ૪ મજુરો. ૫ તલ.

પણુસેં હરજ્યુંને ગમનું રમે, વલાતી મારા.
ભલજીડાને કાંડે બાલડી વાગી, ,,
લાલજી પારગી રઈને કેવું બોલે, ,,
સાલો સોરો વડગાંમા મારગેં, ,,
સોરોનો [1]ઉસાળો લેતા જાજ્યે, ,,
વડગાંમામાં કુંણુ ગાંમેતી વાજે, ,,
વડગાંમામાં માંનજીવાળું જગજી, ,,
જગજીયીતો ઢોલી જોવા કાડયું, ,,
ઢોલીડે જાઇને [2]સાડી ખાદી, ,,
ઝેંણી ઝેંણી વેરણુવાર પાડે, ,,
વડગાંમાનાં ભીલાં દોડતાં આવે, ,,
ડુંગરજ્યી[3] ડુંગરજ્યી ભીલાં આવે, ,,
કલજ્યો ને લાહુડો મોરે આવે, ,,
નથી [4]કરે કુબાવાળા લાલજી, ,,
લાલજી પારગી સાત્યીં બંદૂક માંડે, ,,
[5]મોરીમાં તો પાંણી [6]દદડી પડયું, ,,
લાલજી પારગી મારિયેંને પાડયું. ,,
કુંબાવાળું ધારજી રઈને બોલે, ,,
કાંરે ભાજ્યો હાંભળો મારી વાતેં, ,,
સાલો સોરો ગાંમ બાળી દીજ્યે, ,,
ઘેરાંરે બાળીને દેણુા[7] રમડું, ,,

---

૧ ઉચાળો, સરસામાન. ૨ ચાડી. ૩ ડુંગરીએ ડુંગરીએ. ૪ લાલજી, કાંઈ ન કર. ૫ પહેલાંતો. ૬ બંદૂકનો દારૂ કદાચ હવાયલો હશે તેથી ફૂટી નહિ. ૭ દેંગણા, ડેંગણા, ડાંડીઆ.

(૬૪)
વાગડમાં સિંધીઓની ફોજ ચઢી આવી તેને ગઢીના રાવજી અર્જુનસિંગજીએ મારી નાખી તે વિષે.

વાગડમાં [1]સીંદુકું વાજી રહ્યુંરે, અરજનશીંગ.
દેશરે દેશનો સીંદુ વાજેરે, „
વાગડ તો લૂટી લગડી લીધીરે,
વાગડમાં તો કુંણ શુભો વાજેરે,
[2]ગડ માથે અરજનહેંગજી વાજેરે,
એણુંરે સીંદુને કુંણ કાડેરે,
એંણુરે સીંદુને અરજન કાડેરે,
[3]ઉદેપરમાં ઉદેહેંગજી રાજારે,
ઉદેપરથી [4]સાંની [5]હાંડો મોકલેરે,
જઇને લાગી ગડની પોળેરે,
અરજનહેંગને [6]બેડીયા કાગદ
અરજનહેંગજી રઈને કેવું એ
[7]સરસણ માતા મને [8]સજો
કાળિયો તો [9]રેવંત કડાડોરે,
[10]કંટાળાં તો [11]સોકડાં
[12]ઇદરીયાં તો પલાંણ્યાં ન „

૧ સિંધી લોકો. ૨ ગઢી (વાંસવાંડા ૩ ઉદેપુર (મેવાડ). ૪ છાની. ૫ સાંઢણી, કાગળ, જે વાંચી સાથે રાખેલા કોરા હોય છે તે. ૭ ? ૮ સહાય થજો. ૯ રેવ ૧૨ ઘડરીઆ પલાણ.

ઘોડીલાને દીવડલે વદાવેરે, અરજનશીંગ.
ધરની ધણીઆંણી [1]વારાં વરજેરે, ,,
જીવતા આવહું તો રાજ કરહુંરે, ,,
અરજનહેંગ તો ટેકી અસવાર થયોરે, ,,
તાં થકો અરજનહેંગજી નીહર્યોરે, ,,
[2]કોટમાં તો સીંદુકું [3]વાપર્યુંરે, ,,
કોટ તો લૂટી લગડી લીધુંરે, ,,
લૂટીરે લગડીને ડેરા [4]દીધારે, ,,
સીંદુકું તો ભોંયરાં ગોડાવેરે, ,,
સીંદુકું તો ભોંયરે પાંણી પીયેરે, ,,
અરજનહેંગજી કોટ આવી લાગોરે, ,,
પેલી [5]ઘેંહે અરજનહેંગના ડેરારે, ,,
આંણી ઘેંહે સીંદુડાના ડેરારે. ,,
અરજનહેંગજી એક બે તોપો મારીરે, ,,
કોટવાળો ગડ તોડી પાડયોરે, ,,
સીંદુકું તો ભોંયરામાં ઉતર્યુંરે, ,,
અરજનહેંગજી [6]સેતરી કાંમાં લીધારે, ,,
અરજનહેંગજી રઈને કેવું બોલેરે, ,,
[7]સીંદીયાના શપાઈ તને વેંદ્યુંરે, ,,
તુંરે [8]બદલે તો [9]પટો આલુંરે, ,,
સીંદુડાનો મુખી શપાઈ બદલ્યોરે, ,,

---

૧ વારે, જવાની ના કહે છે. ૨ ગણીઆકોટ. ૩ વ્યાપી રહ્યું, લ-
રાઈ બેઠા છે. ૪ ડેરા નાખ્યા, મુકામ નાખ્યો. ૫ ઘસે, કાંઠે. ૬ છેતરીને.
૭. સિંધીઓના. ૮. બદલાઇ જાય, ફૂટે, મારી તરફ થઈ જાય. ૯. જાગીર.

[1]કુદળકોટ ધનીંમ લખી આલ્યુંરે, અરજનશીંગ.
હવાહો સીંદુકા જમના બેહારે, ,,
અરજનહેંગને તરત ખબર આલેરે, ,,
એંમરે ટરતાંમાં ફોજ ઉલટીરે, ,,
[2]મઈયાની ઘેંહે ઉતરી પડીરે, ,,
અરજનહેંગજી કોટમાં પેહી ગીયોરે, ,,
અરજનહેંગજી આયે માથાં કાપેરે, ,,
હવાહો સીંદુકા મારી નાંખ્યારે, ,,
અરજનહેંગે [3]દેહમાં ડંકો કયોરે. ,,

---

૧ કુદલકોટ, જે આજે પણ એક સિંધીના બોગવટામાં છે. ૨ ગણી-આકોટ પાસે મહી નદીને મળનારો એક વહેળો છે. ૩ દેશમાં.

(૬૫)
ગઢીના રાવજી અર્જુનસિંગજીએ સીંધીઆની ફોજનો નાશ કર્યો, અને સૂંથના મહેલનો કળશ લીધો તે વિષે.

જાળાંમાં તો [1]માસલી ઝબુકેરે, અરજણશેંગ.
એંણીરે [2]મસીને કુંણ મારેરે, ,,
વાગડમાં તો સીંદુડુ [3]વાપેર્યુંરે, ,,
એંણારે સીંદુને કુંણ કાડેરે, ,,
હુંતેં માથે હુંનાનો ધડુલોરે[4], ,,
એંણારે ધડાને કુંણ ફોડેરે, ,,
વાંહવાળામાં [5]હોળ સે ઉમરાવોરે, ,,
વાંહવાળાનો ધણી રઈને બોલેરે, ,,
મારે તો વળી હોળ સે ઉમરાવેરે, ,,
તાંરે થકાં બીડાં કાગદ મોકલેરે, ,,
આવી પુગા ગડવાળે શાજરે, ,,
ગડવાળો રાવજી વાંસી જોવેરે, ,,
અરજણભાઈ તો [6]મૂસેં આથ ધાલેરે, ,,
એંણારે સીંદુને અરજણ કાડેરે, ,,
વાંહવાળાનો અરદો પટો લૂંરે, ,,
અરજણભાઈ તો માતાજી હંભાળેરે, ,,
અરજણભાઇને હરહેંણુ માતા સેળેરે, ,,
અરજણભાઇને આથે ખાંડુ આલ્યુંરે, ,,

---

૧ માછલી. ૨ મચ્છી. ૩ વ્યાપી રહ્યું. ૪ સૂંથના મહેલપરનો સોનાનો ઘડો (કળશ). ૫ સોળ. ૬ મૂછ.

અરજણભાઈ તો ગાડિયો જોડાવેરે, અરજણશેંગ.
અરજણભાઈથી તોપેં મોરેં કરીરે, ,,
અરજણભાઈ તો ફોજલડી [1]જુંડાડેરે, ,,
અરજણભાઈ તો ઓંધરાંમાંને પેઠારે, ,,
અરજણભાઈએ કાળો ઘોડો કાડયોરે, ,,
અરજણભાઇ તો ઘોડીશો બીડાવેરે, ,,
અરજણભાઇ તો તાંહોને નીહેયોરે, ,,
ગીયો ગીયો મઇ માતાની દેહોરે, ,,
અરજણભાઇ તો તાંબુડો તણાવેરે, ,,
અરજણભાઇ તો [2]કાહિદડાં બોલાવેરે, ,,
અરજણભાઇ તો બેડિયાં કાગદ લખેરે, ,,
કાગદિયાં તો કાહીદડાને આલેરે, ,,
એ કાહિદડુ દોડયું ધાંમ્યું જાયહેરે, ,,
એ કાગદિયાં સીંદુડાને આલ્યારે, ,,
એ કાગદિયાં ટાપણુ ટાપણુ બોલેરે, ,,
ઉગતા દાડાની લડાઈ કરવીરે, ,,
અરજણભાઈની તોપેં તો સૂટીરે, ,,
સીંદુડાની તોપેં ફાટી જાઇરે, ,,
અરજણભાઇએ ઘોડો કુંડે [3]નાંખ્યોરે, ,,
ફરતો ફરે ગળિયાગોટની મેંરેરે, ,,
સીંદુડાના તંબુ ઝાટકી નાંખ્યારે, ,,
સીંદુડું તો મારી ખેળ કર્યુંરે, ,,
મારીરે કરીને પાસો ફર્યોરે, ,,
અરજણભાઇ તો તાંહોને નીહેયોરે, ,,
પડાવ દીદો રાંમપોરની ભળારેરે, ,,

---

૧ તૈયાર કરે. ૨ કાસદ. ૩ ચક્કરમાં.

લીદા લીદા હુંતાંના ધડુલારે, અરજણશીંગ.
હુંતામાં તો રાજા નાંનેંમ પડીરે, ,,
[1]હરહેંણમાં તો બાવાજીનું [2]ઝાડુંરે, ,,
તાંતો વળે ધાંમતો જણ મોકલાઇયોરે, ,,
બાવોજી તો રઈને કેવું બોલેરે, ,,
કાંરે સોરા હુંતે પડિયાં કાંમેરે, ,,
આવી પડી વાગડની હે ફોજ્યરે, ,,
હુંતાંના તો ઘડા લૂટી લીધારે, ,,
બાવેજી તો આગ [3]ઉડાડીરે, ,,
ફોજલડી તો નાહવાને વળીરે, ,,
અરજણભાઇ તો ગડાંમાંને ગિયોરે, ,,
ધડુલા તો વાંહવાળે લેઇ ગિયોરે, ,,
ધડુલા તો મેલાં માથે મેલ્યારે, ,,
વાંહવાળાનો ધણી રઈને બોલ્યોરે, ,,
અરજણહેંગને અરદો પટો આલ્યોરે, ,,
અરજણભાઇએ અરદો પટો લીધોરે, ,,

૧ સરસણ એ સૂંથ તાબાનું ગામ છે. ત્યાં બાવાનો મોટો મઠ છે અને તેનેજ એ ગામ પળે છે. ૨ ઝાડું જોર. ૩ આગિયો હાંસ્યો, દુશ્મનોમાં અગ્નિ ફેલાવી.

* ઇતિહાસપરથી જણાય છે કે વાંસવાડાના રાવળજી પૃથ્વીસિંગજીએ સૂંથના રાજા વખતસિંગજી સાથે લડાઈ કરી હતી અને તેનો મુલક જતી લીધો હતો. પણ તે રાજાની કુંવરી વેરે લગ્ન કર્યા પછી શેરુગઢ સિવાયનો બધો મુલક તેને પાછો સ્વાધીન કર્યો હતો, અને સૂંથપર ચડાઈ કરવામાં ગઢીના રાવજી ઉદયસિંગજીએ (અર્જુનસિંગજી નહિ) જે બહાદુરી બતાવી હતી તેના બદલામાં તેને એ આખું પરગણું (શેરગઢનું) ઈનામ આપ્યું હતું.

(૬૬)
બંદીખાને પડેલા લુટારૂઓ બંદીખાનું તોડીને નાસી ગયલા તે વિષે.

[1]દપતરમાં [2]દરીખાનાં કાંનજી વાડીયાંમાંરે.
દરીખાંનાં ભરાંણાં, ,,
પડજ્યો દંડુ કાળે, ,,
[3]માથુરે ગાંમડાનું, ,,
કુંણુ ગાંમેતી વાજે, ,,
[4]રૂપલો કે કટારો, ,,
રૂપો રઈને બોલે, ,,
હાંભળો સોરાં વાતેં, ,,
આપડે નાહી જાવું, ,,
લુવારી બોલાવે, ,,
[5]સાંણીયે હીણીયે માંગે, ,,
[6]બીડજ્યીં કાપી નાંશી, ,,
તાંહી કેદી નાહા, ,,
અબજીવાળો રૂપો, ,,
રૂપો લેંબો ભાછરે, ,,
ભાંણાવાળો જોત્યો, ,,
ભુદરવાળો તગજી ,,
કેદી નાહી સટા, ,,

૧ જુતર. ૨ કેદખાનું (?) ૩. એ ડુંગરપુર તાબાનું ગામ છે. ૪ રૂપલો ઉર્ફે કટારો, એ માથુનો પટેલ હતો ને લૂટ પાડવા બદલ કેદમાં પડયો હતો. ૫ છીણીઓ. ૬ બેડીઓ.

(૬૭)
વણજારા વિષે.

માળવાનો હે [1]ટાંડો, નાયક[2] ધીરોરે વણજારો.
બાર હજારી ટાંડો, ,,
માળવે ટાંડો લાધ્યો, ,,
પીળીને પરભાતે,
તાંહી ટાંડો આકે,[3] ,,
હી હો[4] હી હો કરે, ,,
વાંહવાળાની સડકે, ,,
ભુખીએ[5] આવી લાગો, ,,
તાં તો પડાવ કર્યો, ,,
પીળીને પરભાતે, ,,
તાંહી ટાંડો લાધ્યો, ,,
ખેડાપાની સડકે, ,,
પોઠીડાં હીહકારે,[6] ,,
ખાંદે ડેંગળ રોળે,[7] ,,
શાંમપોરની[8] , ,,

---

૧ વણજારાની પોઠ. (અસલના વખતમાં દેશની અંદરનો બધો વેપાર વણજારા લોકોને હાથ હતો, અને જે જે ઠેકાણે તેઓની પોઠ પડતી તે તે ઠેકાણે મોટાં ગામો વસ્યાં છે; જેવાં કે દોહદ તાલુકામાં ટાંડા, ચંદવાણા, કઠલા, કતવારા. ૨ વણજારાની પોઠનો આગેવાન નાયક કહેવાય છે. ૩ હાંકે. ૪ બળદ હાંકતાં ' હી હો, ' ' હી હો ' એમ બોલે છે તે. ૫ ભુખીઇ એ વાંસવાડા તાબાનું એક ગામ છે. ૬ હી હો, હી હો કરીને હાંકે. ૭ ખાંધે ડાંગ હલાવે. ૮ શૂંથરામપુરની.

દાંણી દાંણુ માંગે, નાયક ધીરોરે વણજારો.
વળતું દાંણુ મુકવે,[1] ,,
ગોદરાંની[2] સડકે, ,,
ગોદરે મુકમ કર્યો, ,,
દાંણુંનો હું ભાવ, ,,
ઘઉં સણુ હૈ મણુના, ,,
માલ ખપાવી દીધો, ,,
તાંહીને નીહેરો,[3] ,,
વળતું દાંણુ મુકવ્યું, ,,
પાસો માળવે ગીયો. ,,

---

૧ ચૂકવે. ૨ ગોધરા. ૩ નીસર્યો.

સેજે બોવાની તારો ભોગ, માંના હુરેતા.
આલું મરદાંવાળો ભોગ, „
× × × × ×
દેરાંણી જેઠાંણી [1]પાંણીહારી, „
કોરે જેઠાંણી વાલી વાત, „
હાંભળો દેરાંણી વાલી વાત, „
સેંભજી દેવરિયુ મારી લીદું,
સેંભજીને મારી મેડાં રંગિયાં, „
પરણે તો થઇયા મઇના પાંસ, „
દેરાંણી તો આઇયાં ઓથાં દૂરે, „
દૂરે ખાધાંને દૂરે પીધાં. „

[1] પાણીઆરી.

શુદ્ધિપત્રક.

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪	૧૧	તમે માળવિયો ગોળ ખાજોરે લોલ	માળવિયો ગોળ ખાજોરે લોલ.
૭	૧	નેંનાંમાં	નેંનાંમા
૯	૩	ફોંજ્યાં	ફોડ્યાં
૧૩	૫	જળમય	જળમળ
૩૪	૮-૧૨-૧૬	વહુને	વહૂને
૪૧	૧	બાપાના	બાપના
૪૩	૨	હાહકું રે	હાહકું હે
૪૬	૩	સુંથાંપુંથ	સુંથાંપુંથાં
,,	૫	ડાહાને	ડોહાને
,,	૭	પરણાવી	પરણાવી રે
૪૭	૧	તલવોડાનું	તલવાડાનું
૫૦	૧	હેંનાં પાપરે	હેંનાં લાગાં પાપરે
,,	૪	ડાળ	ડાળરે
,,	૭-૯	હેંના	હેંનાં
૫૧	૫	વાંણીલાના	વાંણીલાનાં
,,	૬	સુલાવતાંરે	સુલવતાંરે
૫૨	૬	સાંલ્યાં	સાલ્યાં
૫૮	ટીકા ૧૫	વડગામના	વડગામાના
૫૯	૩	ખેડાપાંનાં	ખેડાપાનાં
,,	૬	ડેંગાળજ્યાં	ડેંગળજ્યાં
,,	ટીકા ૮	ફડે	ફેડે
૬૦	૮	દઈયા	દઈયાં, દયાં

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૬૧	૬	ગાંનું	થાંનું
,,	૧૫	બિલિઆંરે	બિલિઆરે
૬૩	૮	ઢાલડીઆંની	ઢાલડીઆંનાં
૬૪	૨	ળીયાં	ધુળીયાં
,,	૬	ઓર	ઓળ
,,	૮	મકીના	મકીનાં
૬૫	૧	શુવેરાની	શુવેરાંની
૬૬	ટીકા ૨	એક ઠકરાતી ગામ	એક ગામ
૬૯	,, ૩	ગરીઆકોટ	ગળીઆકોટ
૭૩	૧	માડિયુંરે	માંડિયુંરે
,,	૧૪	વળવી	વળાવી
૭૮	૧૫	કડગોટ	કડગોટ ને
૮૦	૮	ઉસીલાલ	ઉશીલાલ
,,	૧૩	,,	,,
૮૧	૧	મારાજા	મા'રાજા
૮૨	૫	જોડી	જોડીરે
,,	૮	ડાખી કરોળે તો	ડાખી તો કરોળે
		કાળી કાગ	કાળી કાગ.
૮૩	૧	ઢોલકુંડાનો	ઢોલકુંડાંનો
,,	૪	ટામરેના	ટામટિયાના
,,	૧૪	પણુસે	પણસેં
૮૪	૨	નજ્યે	નજ્યેં
,,	૩	મગર	મગરે
,,	૧૨	અમણે	એ'મણે
૮૫	ટીકા ૬	ખેડાપુના	ખેડાપાના

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
	,, ૪	ધાટી	ધાંટી
૮૭	૭	મજરે	મજરો
૯૧	૧૧	કણુ	કણી
૯૨	૪	ઉંસીલો	ઉશીશો
૯૩	૧૬	રૂપા	રૂપો
૧૦૦	૧૪	લ છની	મલ્લાંછની
૧૦૬	૬	એણુંરે	એણુંરે
,,	૧૩	સરસણુ	હરહેંણુ
,,	૧૪	કાળિયોં	કાળિયો
૧૦૯	મથાળું	સીધીઆની	સિંધીઓની
૧૦૯	૭	હોળસે ઉમરાવોરે	હોળસે' ઉમરાવે'રે
,,	૯	હોળસે ઉમરાવેરે	હોળસે' ઉમરાવે'રે
૧૧૦	૧૫	ટાપણુ ટાપણુ	ટપ્પણુ ટપ્પણુ
૧૧૧	૨	હુંતામાં	હુંતાંમાં
૧૧૩	૧૫	રાંગપોરની ,	રાંમપોરની સડકે
૧૧૫	મથાળું	ભવાના માતાએ	ભવાની :માતાએ
,,	,,	પ્યા વિષે	આપ્યા વિષે

